

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI (XIX. YÜZYIL)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ervis SULAJ

BURSA 2018

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI (XIX. YÜZYIL)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ervis SULAJ

Danışman:
Doç. Dr. Saadet MAYDAER

BURSA 2018

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda, 701522033 numaralı Ervis SULAJ'ın hazırladığı "Osmanlı Döneminde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 27.07.2018 günü 14:00-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

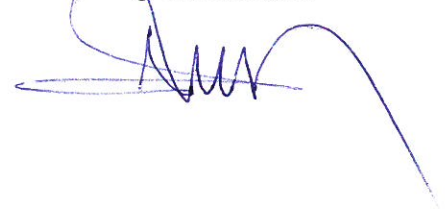
Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı

Doç. Dr.Saadet Maydaer
Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ali İhsan Karataş
Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kabakçı
Uşak Üniversitesi

27/07/ 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 19/07/2018

Tez Başlığı / Konusu: "Osmanlı Döneminde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)"
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin, 19/07/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

19.07.2018

Adı Soyadı: Ervis SULAJ

Öğrenci No: 701522033

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Tarih Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
19/07/2018
Doç. Dr. Saadet MAYDAER

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Osmanlı Döneminde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

19/07/2018

Adı Soyadı:	Ervis SULAJ
Öğrenci No:	701522033
Anabilim Dalı:	İslam Tarihi ve Sanatları
Programı:	Tarih Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Ervis SULAJ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: Tarih
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiii+103
Mezuniyet Tarihi	: / / 2018
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Saadet MAYDAER

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI (XIX. YÜZYIL)

“Osmanlı Döneminde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)” adlı tez çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Mat Kazası'nın Osmanlı öncesi, Osmanlı dönemi ve İdari yapısı incelenmiştir. İkinci bölümde ise sosyal ve ekonomik yapısı, yerleşim ve nüfus, ekonomik, dinî, mimari ve kültürel boyutundan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı döneminde Mat Kazası'ndan çıkmış olan devlet adamları ve din adamları araştırıp incelenmiştir.

Mat Kazası, bugün Arnavutluk'un kuzey kısmında bulunmakta ve hala aynı ismini taşımaktadır. Tez söz konusu döneme ait birincil kaynaklar kullanılarak hazırlanmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Arnavutluk, Mat Kazası, Osmanlılar, Belgeler

ABSTRACT

Name and Surname : Ervis SULAJ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number : xii+103
Degree Date : / / 2018
Supervisor (s) : Doç. Dr. Saadet MAYDAER

Mat District in the Ottoman Period (XIX Century)

“Mat District in the Ottoman Period (XIX Century)” the working of dissertation about the district of Mat in the time of Ottoman Empire is composed by entrie and three charpters. In the first charpther is analysed the distriktion of Mat before and after the Ottoman and the administration.

In the second charpther is mentioned about thr social and economic structure, allocation and population, economic, ecclesiastic, architerctural and cultural dimension. In the third charpther are analysed the people who work in the government and also the religion people. The distriktion of Mat is situated in the northern of Albania and it has the same name. The working of this dissertation is prepared by using primary refrences of this period.

Keywords:

Albania, Mat District, Ottoman, Documents

ÖNSÖZ

Mat Kazası, Arnavutluk'un kuzeyinde bulunmaktadır. "Osmanlı Döneminde Mat Kazası (XIX. Yüzyıl)" konulu çalışmanın seçilmesinin en önemli sebebi, Osmanlı dönemindeki tarihinin yeterince açıklığa kavuşturulmamasıdır. Osmanlı döneminde Mat Kazası'nın ortaya çıkartılması, araştırılmaya değer bir konudur. Bununla birlikte Mat Kazası araştırmalarında yerleşim yerlerinin ve nüfus verilerinin açıklığa kavuşturulması da önemlidir.

Araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi kaynakları, Manastır Vilayeti Salnameleri, eski Osmanlı tarihi birincil kaynakları ve Arnavutça kaynaklardan yararlanılmıştır. Tablolar oluşturulmuş ve belirtilen kaynakların üzerinde mümkün oldukça detaylı değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu şekilde Osmanlı Arşiv kaynakları kullanarak oluşturulan çalışmada XV. asırdan itibaren Osmanlı toprağı olan Mat Kazası'nın tarihi, fiziki yapısı ve sosyo-ekonomik durumu resmedilmeye çalışılmıştır. Ayrıca burdan çıkan ünlü kişiler de tespit edilerek hayat hikayeleri anlatılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Saadet MAYDAER'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan Prof. Dr. Ali İhsan Karataş ve Prof. Dr. Mefail Hızlı Hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına da şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve Türkiye'de eğitim almama vesile olan Türkiye Diyanet Vakfı'na teşekkür eder ve son olarak benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.....	iv
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO ve EKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MAT İSMİNİN MENŞEİ VE YAZILIŞI	3
A. OSMANLI ÖNCESİ MAT	4
B. OSMANLI DÖNEMİNDE MAT	6
II. OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI'NIN İDARİ YAPISI	12
A. İDARİ YAPIYI GÖSTEREN SALNAMELER.....	12
B. İDARİ TAKSİMAT	15
1. EYALET.....	15
2. SANCAK.....	15
3. KAZA	16
4. NAHİYE	16
5. KÖY.....	16

III. İDARİ GÖREVLİLER.....	17
A. KAYMAKAM.....	17
B. MÜDÜR VE MAL MÜDÜRÜ	18
C. TAHRİRAT KÂTİBİ	21
D. NÜFUS MUKAYYİDİ	22
E. MÜFTÜ, KADI VE NAİBLER	23
F. SANDIK EMİNİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

MAT KAZASI'NIN FİZİKİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPI

I. DEMOGRAFİK VE DİNİ YAPI.....	26
A. YERLEŞME (İSKAN) POLİTİKASI VE KÖYLERDEKİ NÜFUS.....	27
1. YERLEŞME (İSKAN) POLİTİKASI	27
2. KÖYLERDEKİ NÜFUS	30
1. MÜSLÜMANLAR.....	50
2. GAYRİMÜSLİMLER.....	50
II. MİMARİ YAPI	51
A. EV TİPLERİ.....	51
1. BASİT EVLER.....	51
2. KULELER	51
B. CAMİLER	52
C. BAB-I HÜKÜMET KONAĞI	54
D. KÖPRÜLER.....	54
1. OSMANLI MİMARİ YAPISINDA BULUNAN KÖPRÜLER	55
a. Vaşa Köprüsü (Ura e Vashes).....	55
b. Skura Köprüsü (Ura e Skures).....	55
c. Kulmara köprüsü (Ura e Kulmares)	56
d. Hocaların köprüsü (Ura e Hoxhajve).....	56
e. Halillerin köprüsü (Ura e Halilajve).....	56
f. Alaman köprüsü (Ura e Allamanit)	56
g. Şen Premte köprüsü (Ura e Shen Premtes).....	57
h. Şahin köprüsü (Ura e Shahinit).....	57

2. GÜNÜMÜZDE MEVCUDİYETİNİ KORUYAMAYAN VE YIKILMIŞ OLAN OSMANLI MİMARİ YAPISINDAKİ KÖPRÜLER.....	57
III. EĞİTİM VE MEKTEPLER.....	58
A. EĞİTİM YAPISI.....	58
B. MEKTEPLER.....	61
1. SIBYAN VE İBTİDÂİYE MEKTEPLERİ.....	61
2. MÜLKİYE MEKTEBİ.....	64
3. RÜŞDİYE MEKTEBİ.....	64
IV. EKONOMİK YAPI.....	66
A. ZİRAİ ÜRETİM.....	66
B. PAZARLAR.....	68
1. Köprü Pazarı (Pazari i Ures).....	68
2. Deryan Pazarı (Pazari i Derjanit).....	69
3. Lis Pazarı (Pazari i Lisit).....	69
4. Komsî Pazarı (Pazari i Komsise).....	69
C. BARUT.....	69
D. DEBRE SANCAĞI'NDA BULUNAN TİCARİ MEKANLAR.....	70
E. HAYVANCILIK.....	71
F. ORMANLAR VE ARSALAR.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI'NDAN ÇIKMIŞ OLAN ÖNEMLİ DEVLET VE İLİM ADAMLARI

I. DEVLET ADAMLARI.....	74
A. İSKENDER BEY.....	74
1. KASTRİOTİ AİLESİ.....	74
2. İSKENDER BEY'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	75
B. HAMZA KASTRİOTİ.....	77
C. BALABAN (BADERA) PAŞA.....	79
D. TARHUNCU AHMET PAŞA.....	81
1. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞA GETİRİLMESİ..	82
2. SADARET MAKAMINDA TARHUNCU AHMET PAŞA.....	84

3. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN DEVLET BEKASI İÇİN ALDIĞI KARARLARI	85
4. KIZLAR AĞASI, MES'UD EFENDİ VE ŞEYHÜLİSLAMIN AZLİ	85
5. TARHUNCU'NUN MEŞHUR LAYİHALARI.....	86
6. TARHUNCU'NUN, DERVİŞ PAŞA İLE BOZULUŞU VE HAKKINDAKİ İFTİRALAR.....	87
7. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN AZLİ VE İDAMI.....	87
E. RECEP PAŞA MATİ	88
II. İLİM ADAMLARI.....	89
A. RECEP FERDİ EFENDİ.....	89
B. İSMAİL EFENDİ	90
SONUÇ	91
KAYNAKLAR	93

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: H. 1310/ M. 1892 yılında Mat Kazası'nın nüfusu ve sınırları.....	10
Tablo 2: Manastir Vilâyeti Sâlnâmeleri'nin toplu listesi.....	13
Tablo 3: Mat Kazası'nın Kaymakamları.....	18
Tablo 4: Mat Kazası'nın Müdürleri ve Malmüdürleri.....	19
Tablo 5: Mat Kazası'nın Tahrirat Katıbleri.....	22
Tablo 6: Mat Kazası'nın Nüfus Mukayyidi.....	22
Tablo 7: Mat Kazası'nın Müftü, Kadı ve Naibleri.....	23
Tablo 8: Mat Kazası'nın Sandık Eminleri.....	24
Tablo 9: Mat Kazası'nda Hassa-i Mirlivâ olarak kaydedilen köy, hane ve varidatlar (1467).....	30
Tablo 10: Mat Kazası'nda Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak kaydedilen köy, hane ve varidatlar (1467).....	31
Tablo 11: Hassa-i Mir Liva(1530).....	35
Tablo 12: Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr (1530).....	35
Tablo 13: Tımâr-ı Zuamâ Mustahfizân-ı Kala-i İstiloş (1530).....	39
Tablo 14: 1847 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mat Kazası'nın Köy, Mahalle, Hane ve Nüfusu.....	40
Tablo 15: 1847 Tarihli Nüfus Defterine göre Mat Kazası'nda bulunan Kıbtîler.....	46
Tablo 16: Debre Sancağı'nda Bulunan Cami ve Mescitler.....	53
Tablo 17: Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Mat Kazası'nda Bulunan Camiler ve Vakıflar.....	53
Tablo 18: Mat Kazası'nda Osmanlı mimarisinden kalan ve taştan yapılmış olan köprüler.....	55
Tablo 19: Debre Sancağı'nda bulunan Müslüman ve Hıristiyan mektepler.....	61
Tablo 20: Mat Kazası'nda bulunan Sıbyan ve İbtidâiye mektepleri.....	62
Tablo 21: Mat Kazası'nda mektep bulunmayan ve ihtiyacı olan köyler.....	65
Tablo 22: Mat Kazası'nın ekonomik birimleri.....	68
Tablo 23: Debre Sancağı'nda bulunan ticari mekânlar.....	70
Tablo 24: Debre Sancağı'nın büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının istatistiği.....	71
Tablo 25: Mat Kazası'nda orman ve arsaları gösteren istatistik.....	73

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
b.	: bin
bnt.	: binti
bs.	: baskı
bkz.	: bakınız
ev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: hicri
Krş.	: Karşılaştırınız
s.	: sayfa
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik
trc.	: tercüme
tsz.	: basım tarihi yok
vd.	: ve devamı
Yay.	: yayınları

GİRİŞ

Arnavutların menşei, Hint-Avrupa kökenli bir toplum olan İliryalılara dayanır. Arnavutlar, Balkan yarımadasına en erken gelip yerleşmiş olan toplumlardan birisidir. Arnavutluk, M.Ö. I. yüzyıldan M.S. VI. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu, M.S. VI. ve IX. yüzyıllarda Slav göçünden M.S. IX. yüzyıldan Bizans ve XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. Mat Kazası ise Arnavutluk'ta İliryalıların kalıntılarının bulunduğu önemli yerlerden birisidir.

Bu çalışmada Mat Kazası'nın 1899'a kadar Osmanlı dönemi süreci incelenip değerlendirilecektir. Mat Kazası, Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile parlak dönemini yaşamaya başlamış ve zamanla tamamen bir İslam yurduna dönüşmüştür.

Bu çalışmada, çok eski bir kültüre sahip olan Mat Kazası'nın Osmanlı dönemindeki idari yapısı, sosyal hayatı ve ekonomik yapısı Fatih Sultan Mehmet dönemine ait MAD.d 508 nolu Maliye defteri kayıtları, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan TD. 367 nolu Tahrir defteri, Sultan Abdülmecit dönemine ait olan NFS.d 5425 ve NFS.d 5426 nolu Nüfus defteri kayıtlarının yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Dîvân-ı Hümâyûn (A.DVN), Sadâret Mektûbî Meclis-i Vâlâ Kalemî (A.MKT.MVL), Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Kalemî (A.MKT.NZD), Sadâret Mektûbî Umum Vilâyât (A.MKT.UM), Sadâret Teşrifât Kalemî (A.TŞF), Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III), Babıâli Evrak Odası (BEO), Cevdet Evkaf (C.EV), Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî (DH.MKT), Hatt-ı Hümâyûn (HAT), İradeler Dâhiliye (İ.DH), İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), İbnül Emin Dâhiliye (İE.DH), Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî (MF.MKT), Meclis-i Vâlâ (MVL), Şura-i Devlet (ŞD) gibi belgelerden ve Manastır Vilayeti Salnamelerinden de faydalanılarak incelenmiştir.

Bu konuyla alakalı çalışma sırasında bazı sorunlarla da karşılaşmıştır. Mat Kazası'yla ilgili sorunların en önemlisi defterlerin okunma sıkıntısı ve kazayla ilgili yapılan araştırmaların azlığıdır. Çalışma ile ilgili sınırlı sayıda basılı materyal bulunması ve Arnavutluk Arşivi'nde bulunan belgelerin tasnif edilememesinden dolayı ulaşım imkânının olmaması, çalışmamızı zorlaşmasına sebep olmuştur.

Beldenin idari yönetimi, sosyal hayatı ve ekonomik yapısı ayrıntılı bir şekilde tablolar yardımı ile verilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmuş ve birinci bölümde Başbakanlık

Osmanlı Arşivi belgelerinden ve Manastır Vilayeti Salnamelerinden de faydalanarak Mat Kazası'nın tarihçesi, Osmanlı öncesi dönem, Osmanlı idaresi altındayken idari yapısı, idari taksimatı ve idari görevlileri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı döneminde Mat Kazası'nın sosyal hayatı ve ekonomik yapısı, yerleşme ve köylerdeki nüfusu, mimari yapısı, eğitim yapısı, zirai üretim, hayvancılık faaliyetleri, barut, maliye istatistiği ile Mat'ta bulunan orman ve arsalar incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Osmanlı döneminde Mat Kazası'ndan çıkmış olan önemli devlet adamları ve din adamlarının kimler olduğu tespit edilip, hayatları hakkında elde edilebilen bilgiler aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. MAT İSMİNİN MENŞEİ VE YAZILIŞI

Mat Kazası adının nereden türediği ve ne anlama geldiği hakkında birçok tartışma vardır. Mat Kazası'nın isminin, nehirden mi yoksa ilçeden mi geldiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat halk etimolojisine göre nehir, adını “Lumi i Mates (Mat nehri)” olarak ilçeden almıştır¹. Sözlükte Mat kavramının anlamı, “breg lumi, (nehir kenarı)” olarak gösterilmektedir². Mat ismine en erken XIII. yüzyılda rastlanmaktadır. Bizans İmparatoru Praetoru'nun, 1257'de Dıraç'tan Debre'ye giderken Mates (Matia) çevresinden geçtiği söylenmektedir. Anonim bir anlatımda 1308 yılında Arberia dört nehrin kesiştiği noktadaydı. Matia nehri de o dört nehirden biridir³. Osmanlı Tarihçisi Uzunçarşılı'nın eseri olan Büyük Osmanlı Tarihi'nde de “Matya” şeklinde ifade edilmiştir⁴.

XV. yüzyılda Dıraçın başpiskoposu olan Pal Engjelli, Matia ismini “Emathia” olarak zikretmektedir. Marin Barleti ise hem ilçeyi hem de nehri aynı isimle “Aemathius ve fluvius Aemathus” diye adlandırmaktadır⁵. Marin Bici de 1610 yılında Matia'ya “Mathia” demiştir. Akkayalı olan Pjeter Budi ise Emațja olarak zikretmektedir. Matlıların şivesinde ve folklöründe ise hem ilçe hem de nehir “Mate-ja” kelimesiyle ifade edilmektedir. Şemsettin Sami (Sami Frasheri) Kâmûsu'l-A'lam'da hem ilçeden hem de nehirden “Mat” olarak bahsetmektedir⁶. Bu bilgilerden hareketle Matia isminin, nehirden mi yoksa ilçeden mi alındığı kesin değildir. Çünkü neredeyse hepsi, hem ilçeyi hem de nehri aynı isimle zikretmektedirler. Ekrem Çabej de aslında ilçenin, adını nehirden aldığını söylemektedir⁷.

¹ Merita Has-hysaj, E Folmja dhe Onomastika e Matit Dhe Zhvillimet e Tyre Ne Rrjedhen e Kohes, Tirane: 2015, s. 14

² <http://www.fjalorshqip.com/> (18.07.2018)

³ Dilaver I. Kurti, Trashëgime İliro-Arberore, Tirane: Hylli i Dritës Yayınları, 1999, s. 15; Ramiz Fiçori, Mati dhe Matjanet ne rrjedhen e historise, Tirane: İlar Yayınları, 2010, s. 63

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, 7. bs, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990? s. 208

⁵ Kurti, a.g.e, s. 16; Fiçori, a.g.e, s. 64

⁶ Şemsetdin Sami (Sami Frasheri), Kâmûsu'l-A'lam, c. 6, İstanbul: Mihran Matbaası, 1898, s. 4109

⁷ Has-Hysaj, a.g.e, s. 14

Bu bilgilerin yanı sıra bir başka bilgi daha bulunmaktadır. Polibi, milattan önce II. yüzyılda Makedonya kralı olan Filipit'in, Lis'i istila etmeden önce Ardaksan Nehri'ni geçtiğini zikretmektedir. Ardaksan Nehri'nin bugünkü Mat Nehri ile aynı nehir olduğu tespit edilmiştir⁸.

Bu bilgiye dayanılarak daha önce Mat Nehri'nin Ardaksan olduğu ve bu tespitin doğru olduğu göz önünde bulundurulursa ilk önce, ilçenin Mat olarak adlandırıldığı ve nehrin ismini ilçeden aldığı anlaşılmaktadır.

Mat adının Osmanlı döneminde okunuşu ve telaffuzu aynı olduğu hâlde yazılışı konusunda iki farklı örneği vardır. Genelde Osmanlı Türkçesi'nde Arap harfleriyle (ماط) şeklinde yazılmaktadır. Bunun yanında sık sık olmasa da nadiren (مات) şeklinde kaydedildiğine de rastlanmaktadır.

A. OSMANLI ÖNCESİ MAT

Arnavutlar'ın menşeinin, Hint-Avrupa kökenli bir toplum olan İliryalılar'a dayandığı ve Balkan yarımadasına en erken gelip yerleşmiş olan toplumlardan biri olduğu söylenebilir. İliryalılar, bugünkü Arnavutluk'un güney ve kuzey bölgelerine dağınık bir şekilde yerleşmişlerdir. İliryalılar, Arnavutluk'un güneydeki topraklarının verimli olması dolayısıyla tarımla uğraşarak yaşamlarını sürdürürken kuzeydeki arazilerin dağlık olmasından dolayı buradakiler çoban ve avcı kabileler olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İliryalıların soy birliğinin yanı sıra ortak dili de Arnavutçadır⁹.

İliryalılar, M.Ö. I. yüzyıldan M.S. 6. yüzyıllar arasında Roma İmparatorluğu'nun işgali altında kalmışlardır. Kuzey bölgesinde yaşayan İliryalılar, dağlık ve daha kapalı olmasından dolayı Roma kültüründen etkilenmeden kendi kültürlerini koruyabilmişlerdir. M.S. 6. ve 9. yüzyıllarda ise İlirya topraklarına Slav göçü akmıştır. Slav göçü, Roma İmparatorluğu'nun tüm kurumlarını ortadan kaldırıp kendi kültürünü hâkim kılmakla kalmamış İliryalılar ile büyük ölçüde karışmışlardır. Fakat kuzey bölgesinde yaşayan İliryalılar, Roma işgalinden etkilenmediği gibi Slavlarla da kaynaşmadan kalabilmişlerdir. Ayrıca güney bölgesinde yaşayan İliryalılar da Helen kültüründen etkilendiği hâlde Slav nüfusuyla kaynaşmadan kalabilmişlerdir. Ancak

⁸ Kurti, a.g.e, s. 17

⁹ Nuray Bozbora, "Arnavutların Kökeni", Balkanlar El kitabı, haz. Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, c. 1, Ankara: Karam & Vadi yayınları, 2006, s. 261

M.S. 9. yüzyıldan itibaren Güney İliya ve kuzey-batı kıyı şeridi, Bizans ve Bulgarların etkisi altına girmeye başlamıştır¹⁰. X. yüzyıla gelindiğinde ise Bulgaristan'ın, Bizans'ın bir eyaleti hâline gelmesiyle artık bölgede Bizans Devleti'nin askeri-feodal yönetimi oluşturulmuştur. XI. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun ekonomik sıkıntı yaşaması, bu yüzden vergilerin yükseltilmesi köylülerin ayaklanmalarına sebep olmuştur. Bu ayaklanmalar Düklük ayaklanmaları ile devam etmiştir. İşte bu ayaklanmalar aynı zamanda Bizans Devleti'nin çözülmeye başladığı dönemde gerçekleşmiştir. Arbanon adı verilen bölgede yaşayan Albanoi ve Arianite İliya kökenli kabileler de Bizans'a karşı Düklük ayaklanmalarına destek vermişlerdir. Kısa bir süre sonra Arbanon bölgesi özerkliğini ilan ederek Katolik mezhebini kabul etmiştir. Arnavut ismi de Arbanon bölgesinde yaşayan Katolik İliya kökenli kabileler için kullanılmıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk yarısı arasında "Arnavut Krallığı" kurulmuştur. Bu Krallık, Sicilya Kralı I. Charles Anjou ile bir uzlaşma neticesinde kurulmuştur. Kral I. Charles, Arnavut kabilelerini himaye ve yönetim altında tutmak şartıyla bu krallığı desteklemiştir. Böylece Arnavut kabileler yabancı bir kralın himayesinde kalacaklardı. Fakat I. Charles'in "Arnavut Krallığı'ndan" indirilmesiyle "Kralsız bir Arnavut Krallığı" olarak kalan topraklar, yerli ve yabancı toprak sahipleri arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşımdan sonra büyük toprak sahibi yerli ve güçlü aileler ortaya çıkmıştır. Muzaka, Thopia, Skuraj, Dukagjin gibi aileler, bu yerli ve güçlü ailelerdendir.¹¹

XIV. yüzyılda Bizans ve Bulgarların gücü zayıflamıştır. Bizans hâkimiyetinden çıkan Balkan toprakları, Sırp despotu Stefan Duşan tarafından bu durum fırsat bilinerek Sırbistan Krallığı'na katılmıştır. Stefan Duşan, Sırp Krallığı'nı bir Sırp İmparatorluğu'na dönüştürmek istiyordu. Fakat Duşan'ın ölmesiyle bu rüya suya düşmüş oldu. Çünkü Stefan Duşan'ın ölümünden sonra Arnavut Beyleri isyana başladılar. Bu isyan bölgede büyük bir bunalım meydana getirmiştir. İsyana, XV. yüzyılda bölge bunalım içindeyken Balkanlara Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi ile sona ermiştir.¹²

Arnavutluk'ta son yüzyıllarda kazı çalışmaları yapılmıştır. Mat nehrinin orta vadisinde de 1952-1960 yılları arasında arkeolojik çalışmalar yapılmıştır. Bu orta

¹⁰ Bozboru, a.g.e. c. 1, s. 262

¹¹ a.e, c. 1, s. 263-64

¹² a.e, c. 1, s. 265

vadide Ulza'dan Klos'a kadar İliya mezarları tespit edilmiştir. Mezarlar nehrin kenarında küçük gruplar hâlinde bulunmuştur¹³. Mat'ta mezarlıklar "suka" veya "sukelore" olarak adlandırılmaktadır. Mat'taki mezarlıkların tarihi, bronz çağı M.Ö XVI-XIV. ve M.Ö VI-V. yılları arasına kadar uzanmaktadır. Mat Kazası, İliyalılar'a ait kültür ve mezarlıkları en çok barındıran merkezlerden biridir.

Mat Kazası'nda İliyalılar'a ait bulunmuş olan mezarlıklar şu köylerde mevcuttur: Kokerdhok, Sanxhak, Bushkash, Rrethe-Baz, Karice, Burrel, Midhe, Komsı, Bate, Dom, Klos, Bershi, Ceruje, Suç, Urake, Laç, Barç, Perlat. Bu köylerde İliyalılara ait toplam 82 mezar bulunmuştur. Bu mezarlardan 37'si kazılmış, 16'sı bozulmuş ve 29 mezar ise açılmamıştır¹⁴. En eski nesnelere Midha köyü Komsı göletinde bulunmuştur. Komsı göletindeki mezarlıklarda diğer nesnelere hariç bronzdan yapılmış olan bir kılıç ve bir bıçak da bulunmuştur. Kılıç 78 cm uzunluğunda, bıçak ise 13 cm uzunluğundadır. Bunların M.Ö. XVI-XV. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir. Komsı göletinde yine çok eskilere dayanan ve bronzdan yapılmış olan bir başka kılıç daha bulunmuştur. 68 cm olan bu kılıcın, XV-XIV. yüzyıllara ait olduğu fikrine varılmıştır. Burrel'deki I. mezarlıkta bronz, demir, kehribar, cam, gümüş ve kızarmış çamurdan yapılmış olan birçok nesne bulunmuştur. Bunların da M.Ö. VI-V. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir¹⁵.

B. OSMANLI DÖNEMİNDE MAT

Osmanlı Devleti, 1382 yılından itibaren Arnavutluk'a müdahale etmeye başlamıştır. Yanya despotu olan Thomas'a askerî yardımda bulunmuşlardır. Fakat Osmanlı'nın desteklediği Thomas'ın öldürülmesiyle birlikte bölgede, Osmanlı Devleti'nin müdahaleleri daha da artmıştır. Osmanlı, Arnavutlarla beraber Yanya kalesini kuşatmıştır. Bu kuşatmayla artık Balkanların hâkim rolü, Osmanlı'ya intikal etmiştir. I. Murad, 1383 yılında Kara-Timurtaş Paşa'yı Arnavutluk seferine memur etmiş ve Arnavut Beyleri onun etrafında toplanmışlardır. 1385 yılında Charles Thopia orta Arnavutluk'un hâkimiydi. O, Venediklilere karşı Osmanlılar'ı Arnavutluk'a davet etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı veziriazamı Çandarlı Hayreddin Paşa 1385 yılında Ohri'yi fethetmiştir.

¹³ Dilaver Kurti, Perhapja e Tumave İliye Ne Mat, Revista İliya, Nr. 7-8, Viti 1977-1978, s. 311

¹⁴ Kurti, Perhapja e Tumave, s. 313-314

¹⁵ a.e. s. 312; konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kurti, Perhapja e Tumave, s. 311-314

Bu tarihten sonra Osmanlılar, Arnavutluk hududuna yerleşmişlerdir. Thopialılar, Balşalılara karşı savaşmak üzere Osmanlı veziriazamı Çandarlı Hayreddin Paşa'yı davet etmiştir. Ordular Savra Ovası'nda karşılaşmış ve Türkler Arnavutluk'ta ilk zaferini almıştır¹⁶. 1389 yılında Osmanlı ve Sırp'lar arasında I. Kosova Savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşa, Türklere karşı olarak Arnavut Prensi Gjon Kastrioti de katılmıştır. Meşakkatli bir savaştan sonra Osmanlı Devleti muzaffer olmuştur. Bundan sonra Gjon Kastrioti hâlâ Osmanlılara karşı direnerek Venedik'ten yardım istemiştir. Venedik'in yardımlarıyla beraber bu durum II. Murad'ın Arnavutluk'a büyük bir ordu ile gelmesine kadar sürmüştür. II. Murad'ın Arnavutluk'a gelmesiyle Gjon Kastrioti Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalıp Osmanlı Devleti'nin vasalı oldu. Bundan sonra Mat Kazası Gjon Kastrioti'nin idaresi altında olmakla birlikte aynı zamanda Osmanlı hâkimiyetinin de altına girmiş oldu.

Gjon Kastrioti, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikten sonra 1443'e kadar onlara karşı sadık kalıp isyana kalkışmamıştır. Osmanlılar da onun sadakatinden dolayı ona karışmayıp dokunmamışlardır¹⁷. Gjon Kastrioti 1443 yılında öldüğünde oğlu İskender Bey babasının yerine gelmek isterken bu istek Osmanlılarca reddedilmiştir. Buna kızan İskender Bey 1443 yılında yapılan Morava Savaşı'ndan 300 Arnavut askerleriyle kaçarak babasının topraklarını geri almıştır. Bundan sonra Mat Kazası yeniden Osmanlı'nın hâkimiyetinden çıkmıştır. Bu tarihten 1467'ye kadar Mat Kazası İskender Bey'in hükmünde kalmıştır. 1467 yılında Mat Kazası'nın yeniden Osmanlı idaresi altına girdiği, 1467'de Osmanlı tarafından ilk kayıt altına alınan Debre Sancağı Defteri'nden anlaşılmaktadır¹⁸.

Fatih dönemine ait MAD.d 508 nolu Maliye Defterine göre Mat Kazası Mat ve Urak olmak üzere iki vilayete ayrılmıştır. XV. yüzyılın sonlarında Debre Sancağı'nın Kazası olan Mat Kazası 1467 kayıt defterine göre 61 köy 476 hane 18 tımar, 15 voynuk ve 5 eşkinciden oluşmaktadır. 476 haneyi ortalama 5 ile çarparsak kaza'nın, 2.370 kişilik bir nüfustan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu deftere göre Mat Kazası'nın tamamen gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir¹⁹.

¹⁶ İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.1, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, s. 67-68

¹⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 208

¹⁸ BOA, MAD.d, Gömlek no: 508

¹⁹ BOA, MAD.d, Gömlek no: 508

16. yüzyılda ise TD 370/1530 nolu Tahrir Defterine göre Ohri Livası 4 Kaza'dan oluşmaktadır. Bunlar:

- 1) Ohri Kazası
- 2) Debre Kazası
- 3) Akçahisar Kazası
- 4) Mat Kazası'dır

Mat Kazası iki nahiyeden oluşmaktadır:

- 1) Mat Nahiyesi
- 2) Urak Nahiyesi

Bu defterin kayıtlarına göre Mat Kazası 83 köy, 17 mahalle, 2 nefis. Sonuç olarak Mat Kazası 17.558'i gebran, 361'i ise Müslüman olmak üzere toplam 17.919 kişiden oluşmaktaydı. Bu rakamlardan anlaşıldığı üzere Mat Kazası'nın hâlâ büyük çoğunluğunun gebranlar'dan oluşmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet dönemine ait (1467) defter kayıtlarına göre Mat Kazası 2.370 kişilik bir nüfusa sahipken Sultan Süleyman dönemine 1530 yılına ait olan defter kayıtlarına göre ise toplam nüfus 17.919 kişiden oluşuyordu. Mat Kazası nüfusu için 63 yıl içinde büyük bir artış gerçekleştiğini görmekteyiz. Bundan anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti Mat Kazası'nı hâkimiyeti altına aldığı anda ekonomiyi güçlendirerek huzuru ve güvenceyi sağlamıştır. Böylece Mat Kazası ahali huzur ve güvenlik ortamının tesis edilmesiyle maddi sıkıntı da kalmayınca bölge göç almaya başlamıştır. Nüfusun çoğalma sebeplerinden bir diğeri söz konusu huzur ve güven ortamında gittikçe artan doğum oranlarıdır.

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde 1847²⁰ yılında Mat Kazası 41 köy, 151 mahalleden oluşuyordu. Söz konusu sayıma göre müslim hane sayısı 2.264 iken gayrimüslim hane sayısı 225'e inmiş, kıbtî nüfus ise 69 taneden ibaret hale gelmişti. Toplam hane sayısı 2.489'a ulaşmıştı. Hane sayısını 5 ile çarptığımızda nüfus 12.514 kişiye tekabül etmektedir. Bunlardan 11.320'i müslim, 1.125'i Gayrimüslim ve 69'u

²⁰ BOA, NFS.d 5426, v. 26-31

Kıbtîlerden²¹ oluşmuştur. Bu kayıtlara göre de artık Mat Kazası'nda çoğunluğun gayrimüslimlerden müslimlere geçtiğini anlaşılmaktadır.

Bu kayıtlardan yalnızca bir yıl sonra 1848²² yılında yapılan karışık nüfus defterine göre Mat Kazası'nda 2.556 hane bulunmaktadır. Bu hanelerden 2.302'si müslim hane, 225'i reaya ve 29'u ise kıbtî müslim haneydi. Bu bilgilerden yola çıkarak Mat, 2.556 hane x 5 = 12.780 kişilik bir nüfusa sahipti. 11.510 müslim, 1.125 reaya ve 145 kıbtîlerden oluşuyordu. Karışık nüfus defterinin nüfusundan tüvana 1.657, sıbyan 1.668, musin 1.624, nizamiye 542, zabtiye 69. Ayrıca 216 tüvana muhasebe?, 5 sıbyan muhasebe? ve 95 musin muhasebe?, toplam 5.876 erkek neferandan oluşuyordu. Reaya nüfusundan ise âlâ 4, evsat 417, edna 45, sabi 176, amel mande 38 toplam 680 erkek neferandan oluşuyordu.

XIX. yüzyılın ortalarında H. 1271/ M. 1854 yılından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz belgelere göre; Mat Kazası eşkıyaları, kendi Kazalarına karşı saldırıda bulunamadıklarından dolayı yakınlarda bulunan Tiran Kazası'na saldırıda bulunmuşlardır. Tiran Kazası müdürünün, eşkıyalara karşılık vermeye gücü yetmediği için eşkıyalar, bunu bir fırsat bilerek Tiran Kazası'na karşı birçok taciz girişiminden geri kalmamışlardır. Tiran Kazası müdürü son umutu olarak Tiran Kazası'nın, Mat Kazası müdürü Mahmud Bey'in idaresi altına alınması fikrini, Rumeli valisine bildirmiştir. Rumeli valisi de Tiran Kazası müdürünün bu isteği üzerine iki kazanın birleştirilmesine hüküm vermiştir. Fakat Tiran Kazası, Mat Kazası'na 14-15 saat mesafede olması dolayısıyla Tiran Kazası ahalisi buraya gidip gelmekle zorluk çekmesin diye Tiran'da bir müdür vekilinin bulundurulması gerektiğini de bildirmiştir. Böylece Tiran Kazası, Mat Kazası'na ilave edilerek Tiran'da bir müdür vekili tayin edilmiştir.²³

H. 1292/ M. 1875 yılında ilk Manastır vilayeti salnamesi kayıtlarına göre; Debre Sancağı'nda 71.721, Mat Kazası'nda ise 8.170 Müslüman bulunmaktaydı. Debre Sancağı'nda Hıristiyan nüfus 11.168 iken Mat Kazası'nda ise hiçbir Hıristiyan nüfusuna rastlanmamaktadır. Debre'de Kıbtî nüfus 446, Mat Kazası'nda ise sadece 84'tür.

²¹ Defter kayıtlarında kıbtîler nefer olarak verilmiştir.

²² BOA, NFS.d 5425, v. 16

²³ BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 72, Gömlek no: 57; BOA, İ.MVL, Dosya no: 330, Gömlek no: 14142

XIX. yüzyılın sonlarına doğru H. 1305/ M. 1888’de İşkodra vilayeti yetkilileri, Mat Kazası’nın Manastır Vilayeti Debre Sancağı’ndan ayrılıp kendisine bağlanması için dilekçe yazmıştır. Ama Mat Kazası ahali, Debre Sancağı sınırları içinde bulunmak için daha istekli olmuştur. Çünkü Mat, Debre Sancağı merkezine 12 saat uzaklıktayken İşkodra’ya ise 18 saat uzaklıktaydı. Mat Kazası’nın İşkodra’ya bağlanması, Mat ahali için daha meşakkatli olduğundan dolayı Debre Sancağı’na bağlı kalınması fikri savunulmaktaydı. Bunun üzerine durum iyice araştırıldıktan sonra Mat Kazası’nın Debre Sancağı’na bağlı kalmasının daha faydalı olacağına karar verilmiştir²⁴.

Özetle Mat Kazası ilk olarak Ohri vilayeti dahilinde olmuştur. Fakat Tanzimat’tan sonra da Manastır vilayeti dahiline eklenmiştir. Sancak olarak ise Mat Kazası, Fatih döneminden itibaren Osmanlı Devleti idaresinden ayrılıncaya kadar Debre Sancağı’na bağlı kalmıştır. Hatta bu bağlılık, Osmanlı döneminden sonra da devam etmiş ve Mat, günümüze kadar Debre’ye bağlı olarak gelmiştir.

Tablo 1. H. 1310/ M. 1892 yılında Mat Kazası’nın nüfusu ve sınırları²⁵.

Köy	Kasaba	Kaza	Liva	Nüfus adet	Hane adet	Merkezi vilayete uzaklığı ²⁶	Merkezi livaya uzaklığı	Merkezi kaza’ya uzaklığı
İfşat	.	Mat	Debre- i bala	37	0	44	20	8
Akkaya	.	“	“	192	0	44	20	8
Onbaş	.	“	“	51	0	25	21	9
İşkefin	.	“	“	112	0	38	14	2
Beyan	.	“	Debre	566	0	42	18	6
Burrel	.	“	“	39	0	42	18	6
Patin	.	“	“	523	0	41	17	5
Paşkolat	.	“	“	75	0	45	21	9
Prell	.	“	“	105	0	41	17	5
Patra (Batra)	.	“	“	287	0	42	18	6

²⁴ BOA, DH.MKT, Dosya no: 1633, Gömlek no: 141

²⁵ Manâstır Vilâyeti Sâlnâmesi, (bundan sonra MVS şeklinde gösterilecektir), 3. Def’a, 1310, s. 308

²⁶ Burada iki yer arasındaki uzaklığın ne kadar saat olduğu ifade edilmiştir

Çınbır (Xiberr)	.	“	“	122	0	44	20	8
Darıs	.	“	“	135	0	45	21	9
Deryan	.	“	“	68	0	39	15	3
Rremul	.	“	“	70	0	40	16	4
Şilli	.	“	“	122	0	35	11	1
Gurra-i kebir	.	“	“	357	0	44	20	8
Gurra-i sagir	.	“	“	110	0	44	20	8
Fulket	.	“	“	137	0	44	20	8
Keta	.	“	“	60	0	44	20	8
Lis	.	“	“	460	81	35	11	2
Laç lur	.	“	“	38	18	41	17	5
lur	.	“	“	130	49	32	8	4
Lokan	.	“	“	60	29	32	8	4
Miza	.	“	“	32	11	42	18	6
Malunca	.	“	“	113	46	42	18	6
	.	“	“	158	53	43	19	7
	Mat	“	“	289	91	36	12	0
Murra	.	“	“	85	31	32	8	4

H. 1310/ M. 1892 tarihli Manastır vilayeti salnamesi esas alınarak oluşturulan Tablo 1 verilerine göre, Mat Kazası 28 köyden oluşuyordu. Bu köylerden birinin ismi yazılmamış olup yanında kasaba ismi olarak Mat yer almıştır. Bu verilere göre, Mat Kazası'nın köylerinden 4 köyün Liva-i Debre-i Bala'ya bağlı olduğunu ve diğer 22 köyün ise Liva-i Debre'ye bağlı olduğunu görmekteyiz. Merkezi kaza'ya en uzak olan köylerden: Akkaya, Çınbır (Xiberr), Gurra-i kebir, Gurra-i sagir, Fulket (Fullqet), Keta 8 saatlik uzaklıkta, Onbaş, Paşkolat ve Darıs ise 9 saatlik uzaklıktaydılar. En yakın olan köyler ise: Şilli 1 saat, İşkefin (Shqefen) ve Lis ise 2 saat uzaklıktaydılar. Merkezi Liva'ya en uzak olan köyler: İfshat, Akkaya, Çınbır (Xiberr), Gurra-i kebir, Gurra-i sagir, Fulket (Fullqet) ve Keta 20 saatlik uzaklıkta, Onbaş, Paşkolat ve Darıs ise 21

saatlik uzaklıktaydı. En yakın olan köyler ise: Lur, Lokan ve Murra 8 saat, Şilli ve Lis ise 11 saatlik yakınlıktaydı. Merkezi vilayete en uzak olan köyler: Rremull 40 saat, Patin, Prella, Laç 41 saat, Beyan, Burrel, Patra (Battra), Miza (Midha) ve Malunca (Mallunxa) 42 saat, Maçukull 43 saat, İfşat, Akkaya, Çinbır (Xiberr), Gurra-i kebir Gurra-i sagir, Fulket (Fullqet) ve Keta 44 saat, Paşkolat ve Darıs 45 saatlik uzaklıktaydı. En yakın olan köyler ise: Onbaş 25 saat, Lur, Lokan ve Murra 32 saatlik yakınlıktaydı.

Tablo verilerine göre göze en çok çarpan hanelerin eksikliğidir. İfşat köyünden Keta köyüne kadar hane sayısı verilmemiştir. Lis ile Murra arasındaki köylerde hane sayısı verilmiştir. Verilerin doğrultusunda en fazla hane bulunan köyler Lis 81 ve Mat kasabası ile anılan diğer köy 91 hane olarak görülmektedir. En az hane bulunan köyler olan Miza (Midha) 11 ve Laç 18 haneden oluşmaktadır. Bütün köylerde nüfus sayısı verilmiştir. En fazla nüfusu olan köyler Beyan 566 nefer, Patin 523 nefer, Lis 460 nefer ve Gurra-i kebir 357 nefer şeklinde kaydedilmiştir. En az 100 neferin altında nüfuslu olan köyler ise Murra 85 nefer, Paşkolat 75 nefer, Rremul 70 nefer, Deryan 68 nefer, Keta 60 nefer, Lokan 60 nefer, Onbaş 51 nefer, Burrel 39 nefer, İfşat 37 nefer ve Miza (Midha) 32 nefer olarak görünmektedir. H. 1310 yılında Manastır vilayeti salnamesine göre, hane sayısı eksik verildiği için tam olarak hane sayısı bilinmemekte ancak nüfus sayısı her köyde verildiği için bu bilgiler hesaplandığında, Mat Kazası'nın 4.533 kişilik bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir.

Mat Kazası I. Balkan Savaşı başlayıncaya kadar Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır. Fakat I. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla artık Osmanlı Devleti'nin Balkanları koruyabilme gücü azalmış ve bölgedeki diğer yerleşim yerleri gibi Mat Kazası da 1912 yılında Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasıyla Osmanlı Devleti idaresinden ayrılmıştır.

II. OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI'NIN İDARİ YAPISI

A. İDARİ YAPIYI GÖSTEREN SALNAMELER

II. Murad'ın Arnavutluk'a gelmesiyle Gjon Kastrioti, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul edip Osmanlı'nın vasalı olmuştur. Gjon Kastrioti, ölümüne kadar Osmanlılara sadık kalmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti, ona sadakatinden dolayı dokunmamıştır. Gjon'un ölümünden sonra 1443 yılında oğlu İskender Bey, babasının topraklarının başına geçmek istemiştir. Ama bu istek

reddedilince Osmanlılara isyan ederek Arnavutluk'a dönmüş ve babasının topraklarının başına geçmiştir. Bunda sonra Mat Kazası, Osmanlı yönetiminden çıkmıştır. Mat Kazası ancak Fatih döneminde 1467 yılında yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altına girmiştir. Mat Kazası, Ohri vilayeti Debre Sancağı'nın bir kazası olmuştur. Tanzimat'tan sonra ise Manastır vilayeti Debre Sancağı'nın bir kazasıydı. Mat Kazası idari yapısı için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden faydalanıldığı gibi Manastır vilayeti salnamelerinden de faydalanılmıştır. İlk Manastır Vilayet Salnamesi H. 1292/ M. 1875 yılında yazılmıştır. Son salname ise H. 1314/ M. 1896 yılında yazılmıştır. Manastır Vilayeti Salnamelerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

Tablo 2: Manastır Vilâyeti Sâlnâmeleri'nin toplu listesi

Defa	Başlık	Sıra sayısı	Tarih	Basıldığı yer	Sayfa adedi
1.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	1	1292/1875	120
2.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	2	1293/1876	115
1.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	3	1305/1887	Manâstir Vilâyet Matbaası	678
2.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	4	1308/1890	Manâstir Vilâyet Matbaası	247
3.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	5	1310/1892	Manâstir Vilâyet Matbaası	422
4.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	6	1311/1893	Manâstir Vilâyet Matbaası	366
5.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	7	1312/1894	Manâstir Vilâyet Matbaası	422
6.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	8	1313/1895	Manâstir Vilâyet Matbaası	240
7.	Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi	9	1314/1896	Manâstir Vilâyet Matbaası	250

Tablo 2'den anlaşıldığına göre ilk Manastır vilayeti salnamesi H. 1292/ M. 1875 yılında yazılmıştır. Son salname ise H. 1314/ M. 1896 yılında tamamlanmıştır. İlk iki senede art arda yazılıp sonradan 10 senelik bir ara verilmiş olduğu görülmektedir. Daha sonra H. 1305/ M. 1887'de yazılıp üç sene ara verilmiştir. H. 1308/ M. 1890 yılında da yazılıp yeniden iki sene ara verilmiştir. Fakat H. 1310/ M. 1892 yılından H. 1314/ M. 1896 yılına kadar yani 4 sene aralıksız yazılmış olan Manastır Vilayeti Salnameleri bundan sonra bir daha da yazılmamıştır.

Manastır Vilayeti Salnamelerinin birinci ve ikinci defterlerinde basıldığı yer gösterilmezken yeniden birinci defadan başlayıp H. 1305/ M. 1887'den H. 1314/ M. 1896'ya kadar basıldığı yer kaydedilmiştir. İlk iki salname 115-120 sayfalık yazılırken diğer salnameler daha fazla sayfadan oluşturulmuştur. H. 1305/ M. 1887 yılının salnamesi 11 sene aradan sonra kayda alınarak 678 sayfa olarak yazılmıştır. Bundan sonra en fazla sayfa sayısına sahip olan salnameler H. 1310/ M. 1892 ve H. 1312/ M. 1894 yıllarında 422 sayfa ile meydana gelmiştir.

B. İDARİ TAKSİMAT

Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Kayı Boyu küçük bir beylik halindeydi. Kayılar daha sonra Osman Bey döneminde Devlet haline gelerek “Osmanlı” adını aldılar. Osmanlılar Rumeli’ye geçip İstanbul’u fethettikten sonra İmparatorluk haline gelmişti. Osmanlı coğrafyası genişleyince merkeze bağlı idari birimler kurulmuştur. Merkezden dışarı kaldıkları için taşra denilmekteydi. Osmanlı Devleti’nde taşra idaresi yukarıdan aşağıya doğru; eyalet, sancak (liva), kaza, nahiye, köy (karye) şeklinde teşkilatlanmıştı.

1. EYALET

1363 tarihinde Rumeli adıyla ilk Osmanlı eyaleti kurulmuştur. “Anadolu Eyaleti Beylerbeyliği” de I. Beyazıt döneminde Timurtaş Paşayı Anadolu Beylerbeyi olarak atayınca kurulmuştur. Osmanlı Devleti bu iki beylerbeylikle devletin bel kemiğini oluşturmuştur²⁷. Eyaletlerin başında “Beylerbeyi” adıyla idari görevliler atanmıştır.

“Beylerbeyiler kendi bölgesinde bütün umûr-ı siyâsette hükümdarın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında askeri hususlara dair meseleleri halletmek, bölgesinde güvenliği sağlamak, tımar tevcihi ve terakkîlerini yürütmek gibi vazifeyle mükellefti. Beylerbeyiler ayrıca kendi bölgelerindeki sancakbeyleriyle tımarlı sipahileri maiyetine alarak emredilen yerde orduya katılmak zorundaydı. Beylerbeyi sefere memur olduğu zaman yerine vekil olarak mütesellim denilen bir kişi bırakırdı”²⁸.

2. SANCAK

Osmanlı idari teşkilatının üst birimi olan eyaletler, sancaklardan (liva) oluşturulmuştur. Sancakların başında “Sancakbeyi” bulunurdu. Fakat Tanzimat reformundan sonra sancaklara mutasarrıflar atanmıştı.

Osmanlı yönetiminde bir sancağın 500 köyü varsa bunlardan 200-300 köy tımara ayrılırdı. Kalan diğer köyler ise has sayılmış ve gereğine göre şehzadelere, vezirlere, beylerbeylerine, mirlivalara ve diğer ileri gelen devlet adamlarına pay

²⁷ İsa Kalaycı – Oktay Kızılkaya, Osmanlı Devleti’nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 9, sayı 18, 2012, s. 368

²⁸ Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, 4. bs. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1998, s.85

ayrılmıştır. Daha sonra kalmış olanlar ise “Hass-ı Hümayun” adıyla devlet hazinesine bırakılmıştır²⁹.

3. KAZA

Osmanlı Devleti idari yapısında sancaklardan sonra kaza birimleri gelirdi. Kazalar’da kadının hem yargı alanında hem de mülkî ve beledî alanlarda yetkisi vardı. Kadılar ilmiye sınıfından gelmişlerdir. Kadılar bulunduğu kaza’nın dâhilindeki nahiyelere “nâib” tayin ederdi. Kadılar tarafından yönetilmiş olan kazalar daha sonra kaymakamlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

Genelde Osmanlı Devletinde kaza 40-300 arsındaki köyleri kapsıyordu. 1864 ve 1871 vilayet nizamnamesine göre kaza’da idare meclisleri kurulmuştur. Bu meclisin başkanlığını mutasarrıf yaparak; kaza hakimi, tahrirat katibi, mal müdürü, müftü ve gayrimüslim cemaatin ruhani reisleri de tabii üyeleri olmuştur. Meclis üyeleri 4 kişiden oluşup ikisi müslim diğeri ikisi ise gayrimüslimlerden meydana gelmiştir. Kaza Meclisinin görevi ise; kaza gelir-giderleri, yerel sağlık için tedbirler, idarî davalar, mîrî malların yönetimi ve korunması, beledi tesisleri ile köy yollarının yapımı ve onarımı gibi konuları görüşüp karara bağlamaktı³⁰.

4. NAHIYE

Kazalar’dan sonra alt birimleri olarak nahiyeler gelirdi. Nahiyeler şehir olmaya yakın olan kuruluşlardır. Osmanlı döneminde 1871 tarihli Nizamnâmesine göre bir merkezin nahije olabilmesi için en az 500 erkek nüfusa sahip olması gerekirdi³¹. Daha önce de belirttiğimiz nahiyelere kadılar tarafından naibler tayin olunurdu. Böylece nahije yönetimi naib tarafından yapılırdı. Fakat daha sonra vilayet nizamnamesi ile bu uygulama değişikliğe uğrayarak mal müdürleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır³².

5. KÖY

Köyler (karye) şehirlerden ve kasabalardan daha küçüktürler. Köyün ekonomik gelirleri büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Köyler genellikle akarsu yakınına veya kenarına inşa edilerek su ihtiyacını 10-15 metrelik kuyulardan veya çeşmelerden sağlıyorlardı. Genelde Osmanlı köyleri dağınık halde bulunup 5-6 haneden oluşmuştu. 400’den fazla haneye sahip köyler kasaba sayılırdı. Her hane için sadece

²⁹ Kalaycı, a.g.m, s. 369

³⁰ a.e, s. 369

³¹ Muttalip Şimşek, Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşra Teşkilatında Nahije Yönetimi: Kireli Örneği, Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, sayı. 2, s. 57

³² Kalaycı, a.g.m, s. 369

hane reisinin adı ve yıllık geliri belirtilirdi. Osmanlı Devleti köydeki sınırlara çok önem vermiştir. Böylece sınırlar ya kadı tarafından veya yardımcılardan biri tarafından belirleniyordu.

III. İDARİ GÖREVLİLER

A. KAYMAKAM

Mat Kazası'na kaymakam tayin edilirken seçilecek olan kişinin yönetim becerisine sahip, dirayetli ve tecrübeli bir kişi olmasına önem verilmiştir. Mat Kazası'na dair elde edebildiğimiz belgelere göre burada 4 kaymakamın görev yaptığı tespit edilmiştir. İlk kaymakama H. 1292/ M. 1875 Manastır vilayeti salnamesinde rastlamaktayız. Salnameye göre ilk kaymakam Hasan Rıza Efendi olmuştur³³. Hasan Rıza Efendi'nin görevinin ne kadar sürdüğü tam olarak bilinmemektedir. Çünkü son olarak H.1293/ M. 1876 yılında hâlen görevi sürdürdüğüne³⁴ dair belgelerde bilgiler mevcut olup ondan sonra H. 1305/ 1887'ye kadar salname yazılmasına ara verilmiştir.

H. 1302/ M. 1884 yılında Cemal Paşa³⁵, Mat Kazası'nın kaymakamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu tarih, Cemal Paşa'nın tayin yılı değil azil yılı olmuştur. Cemal Paşa, Mat Kazası'nda görev almaya uygun görülmediği için kendisi istifa ederek yerine Rum ili şarki vilayeti eski tahrirat başkâtibi Osman Ragıp Efendi³⁶ tayin edilmiş ve H.1305/ 1887 yılına kadar da görevini sürdürmüştür. H. 1305/ M. 1887 yılında Osman Ragıp Efendi'nin yerine yeniden Cemal Paşa gelmiştir³⁷. Bundan sonra Cemal Paşa H. 1316/ M. 1898 yılına kadar Mat Kazası'nın kaymakamı olarak görevini sürdürmüştür³⁸. Cemal Paşa, H.1305-1310/ M. 1887-1892 yılları arasında miri'l-umera olarak da görevini sürdürmüştür. Ayrıca H. 1309/ M. 1891 yılında dördüncü rütbeye yakın olan bir ödül ile ödüllendirilmiştir. Cemal Paşa, H. 1316/ M. 1898 yılında azledilip yerine Matlı Kaymak Bey³⁹ tayin edilmiştir.

³³ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

³⁴ MVS, 2. Def'a, 1293, s. 89

³⁵ BOA, İ.DH, Dosya no: 932, Gömlek no: 73887

³⁶ BOA, DH.MKT, Dosya no: 1455, Gömlek no: 60

³⁷ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

³⁸ Cemal Paşa, MVS, 1. Def'a, 1305 s. 204, MVS, 2. Def'a, 1308 s. 196, MVS, 4. Def'a, 1311 s. 252, yıllarında görülüp en son olarak h. 1316 yılında BOA, BEO, Dosya no: 1307, Gömlek no: 97958 belgesinde azl olduğunu rastlanmaktadır.

³⁹ BOA, BEO, Dosya no: 1307, Gömlek no: 97958

Tablo 3: Mat Kazası'nın Kaymakamları

Kaza	Kaymakam	Tayin yılı	Azil yılı
Mat Kazası	Hasan Rıza Efendi	1292	-----
“ “	Cemal Paşa	-----	1302
“ “	Osman Ragıp Efendi ⁴⁰	-----	1305
“ “	Cemal Paşa	1305	1316
“ “	Matlı Kaymak Bey	1316	-----

B. MÜDÜR VE MAL MÜDÜRÜ

Mat Kazası'nda iki farklı müdür görülmektedir. Bunlar, Mat Kazası müdürü ve mal müdürüdür. 1864 nizamnamesiyle artık kaza müdüründen mal müdürüne geçilmiştir. Fakat bu durum Mat Kazası'nda H. 1283/ M. 1866 yılına kadar kaza müdürü olarak görülmektedir. H. 1283/ M. 1866 yılından sonra H. 1292/ M. 1875'e kadar, elimize ulaşan belgelere dayanarak kaza müdürü bulunmadığı tespit edilmiştir. H. 1292/ M. 1875 yılında ise Manastır vilayetinin ilk salnamesinde bu mevki, mal müdürü olarak geçmektedir.

Mat Kazası'nda 11 kaza müdürü ve 6 mal müdürünün görev yaptığı tespit edilmiştir. İlk kaza müdürü Said Bey'dir. Belgelerin eksik olmasından dolayı tayin yılı bilinmemektedir. Müdürler birçok sebepten azledilebiliyordu. Said Bey, görevi kötüye kullandığı için H.1267/ M. 1850 yılında Mat kazası müdürlüğünden azledilmiştir⁴¹. Mat Kazası müdürü Said Bey'in azlinden sonra yerine İstabl-ı Amire müdürlüğü payelilerinden Kavanozzade Mahmud Bey⁴² tayin edilmiştir. Mahmud Bey, H. 1268/ M. 1851 yılında yeni seçilmiş olan Sadrazama tebrik mektubu göndermiştir⁴³. Mahmud Bey, Mat Kazası müdürlüğünde 6 yıl kalmıştır. Aynaroz kaymakamı Yakup Ağa'nın ölümünden sonra H.1273/ M. 1856 yılında Mahmud Bey, Aynaroz kaymakamlığına tayin edilmiştir⁴⁴. Mahmud Bey, Aynaroz kaymakamlığına geçtiğinde Mat Kazası

⁴⁰ Cemal Paşanın azlinden sonra yeniden göreve tayin olununcaya kadar Osman Ragıp Efendiden başka bir kişiye rastlanmadığı için bundan yola çıkarak H. 1302/ M. 1884 yılında büyük ihtimalde Osman Ragıp Efendi kaymakam olarak tayin olunmuştur.

⁴¹ BOA, A.MKT.NZD, Dosya no: 33, Gömlek no: 12

⁴² BOA, A.MKT.NZD, Dosya no: 33, Gömlek no: 12; BOA, AMKT.NZD, Dosya no: 44, Gömlek no: 102

⁴³ BOA, A.TŞF, Dosya no: 11, Gömlek no: 51

⁴⁴ BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 86, Gömlek no: 34

müdürlüğündeyken alamadığı üç aylık 10.500 kuruş maaşına Ohri Sancağı mal sandığından ödenmesi için bir emir-name verilmiştir⁴⁵.

Mahmud Bey'in yerine Mat Kazası müdürlüğüne eski Nablus kaymakamı Emin Bey⁴⁶ şehriye (aylık) 3000 kuruş maaşla tayin edilmiştir. Emin Bey'in gelmesiyle Mahmud Bey'in 500 kuruş daha fazla yani 3.500 kuruş maaş aldığı tespit edilip Rum ili valisi Hurşid Paşa'ya bildirilmiştir⁴⁷. H. 1274/ M. 1857 yılında Emin Bey'in yerine Mehmed Emin Ağa⁴⁸ tayin edilmiştir. Daha sonra Mat müdürlüğüne yeniden Said Bey tayin edilmiştir. Tayin yılı tam olarak bilinmese de H.1280/ M. 1863 yılında vefat etmiş olduğu kesindir. Onun yerine vekâleten biraderi Kahraman Bey tayin edilmiştir⁴⁹. Kahraman Bey bir yıl sonra liyakatsızlığından (ehliyetsizlik, yetersizlik) dolayı H. 1281/ M. 1864 yılında azledilip yerine Bucak Kazası müdürü Hüseyin Ağa tayin edilmiştir⁵⁰. Hüseyin Ağa'nın azledilişine dair elimizde bir bilgi bulunmamakla birlikte, H. 1282/ M. 1865 yılında Mat Kazası müdürlüğü görevini Azmi Efendi'nin⁵¹ yürüttüğü anlaşılmaktadır. Azmi Efendi, Ohri kaymakamı İsmet Paşa ile birlikte geri dönmesiyle Mat Kazası müdürlüğü boş kalmıştır. Böylece H. 1282/ M. 1865 yılında Florina eski müdürü Osman Ağa Mat Kazası müdürlüğüne tayin edilmiştir⁵². Bir sene sonra H. 1283/ M. 1866 yılında Mat Kazası müdürlüğüne Süleyman Ağa⁵³ tayin edilmiştir.

Tablo 4: Mat Kazası'nın Müdürleri ve Malmüdürleri

Müdür	Mal Müdürü	Maaşı	Tayini	Azli	Vefatı
Cemaleddin Ağa ⁵⁴					
Cemal Ağa ⁵⁵					

⁴⁵ BOA, A.DVN, Dosya no: 131, Gömlek no: 81

⁴⁶ BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 87, Gömlek no: 73

⁴⁷ BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 87, Gömlek no: 14

⁴⁸ BOA, MVL, Dosya no: 192, Gömlek no: 58

⁴⁹ BOA, MVL, Dosya no: 976, Gömlek no: 74

⁵⁰ BOA, MVL, Dosya no: 1002, Gömlek no: 19

⁵¹ BOA, MVL, Dosya no: 1019, Gömlek no: 78

⁵² BOA, MVL, Dosya no: 1019, Gömlek no: 78

⁵³ BOA, MVL, Dosya no: 1021, Gömlek no: 17

⁵⁴ BOA, A.MKT.UM, Dosya no: 354, Gömlek no: 84; Cemaleddin Ağanın Mat Kazası'nda müdürlük görevini hangi tarihlerde sürdürdüğüne dair bir belge bulunmamaktadır. Ancak H. 1275/ M. 1858 yılında dipnotta verdiğimiz belge karşımıza çıkıp eski Mat müdürü Cemaleddin Ağanın yirmi seneden beri Manastır ve Selanik eyaletlerinde müdürlük ve diğer hizmetlerde dair bulunmuş olduğunu fakat şimdi boş olup sıkıntı çektiğinden dolayı uygun bir işe girmesine Selanik Valisine bir şukka yazılmış olduğunu göstermektedir.

⁵⁵ BOA, MVL, Dosya no: 419, Gömlek no: 70; Cemal Ağanın da Mat Kazası'nda müdürlük görevini hangi tarihlerde sürdürdüğüne dair bir belge bulunmamaktadır. Ancak H. 1279/ M. 1862 yılında

Said Bey				1267	
Kavanozzade Mahmud Bey		3500 kuruş	1267	1273	
Emin Bey		3000 kuruş	1273	1274	
Mehmed Emin Ağa			1274		
Said Bey					1280
Kahraman Bey			1280	1281	
Hüseyin Ağa			1281		
Azmi Efendi				Kendi rızasıyla uzaklaştı 1282	
Osman Ağa			1282	1283	
Süleyman Ağa			1283		
	Ahmed Efendi ⁵⁶		1292	1305	
	Hilal Efendi ⁵⁷		1305	1308	
	Ömer Efendi ⁵⁸		1308	1310	
	Elmas Efendi ⁵⁹		1310	1311	
	Ömer Fahredden Efendi ⁶⁰		1311	1312	
	Boş				
	Muharrem Efendi ⁶¹		1313		

dipnotta verdiğimiz belge karşımıza çıkarak eski Mat Kazası müdürü Cemal Ağanın müdürlük istidasında bulunduğu dair göstermektedir.

⁵⁶ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

⁵⁷ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁵⁸ MVS, 2. Def'a, 1308, s. 196

⁵⁹ MVS, 3. Def'a, 1310, s. 269

⁶⁰ MVS, 4. Def'a, 1311, s. 252

C. TAHRİRAT KÂTİBİ

Tahrirat katibi nahiyelerde görev yaparak yazı işleriyle ilgileniyordu⁶². Mat Kazası'nda 6 tahrirat kâtibi görevde bulunmuştur. Ulaştığımız belgelere göre Bekir Efendi⁶³ ilk tahrirat kâtibidir. H. 1293-1305/ M. 1876-1887 yılları arasında herhangi bir belge bulunmadığından dolayı Bekir Efendi'nin azil yılı bilinmemekte ve görevini tam olarak kaç yıl sürdürdüğü tespit edilememektedir. Fakat H.1305/ M. 1887 yılında tahrirat kâtibi görevinde Hafız Bilal Efendi⁶⁴ bulunmaktadır. Hafız Bilal Efendi, en son H. 1308/ M. 1890 yılında görevde görülmektedir. H. 1308-1310/ M. 1890-1892 yılları arasında salname yazılmadığı ve herhangi bir belge bulunmadığı için azlinin tam olarak hangi yılda gerçekleştiği bilinmemektedir. Ama H. 1310/ M. 1892 yılında Celal Efendi⁶⁵, Mat Kazası'nın tahrirat kâtibi olarak görevini sürdürmüştür. Celal Efendi, görevini tam bir yıl sürdürdükten sonra H. 1311/ M. 1893 yılında Hafız Bilal Efendi yeniden tahrirat kâtipliğinde göreve başlamıştır. Çok geçmeden Bilal Efendi istifa ederek yerine Mahmud Efendi tayin edilmiştir⁶⁶. Mahmud Efendi de görevini çok fazla sürdüremeyerek H. 20.08.1311/ M. 1893 yılında yeniden tahrirat kâtipliği görevine Hafız Bilal Efendi getirilmiştir. Bundan sonra Bilal Efendi H. 1314/ M. 1896 yılına kadar görevini sürdürmüştür⁶⁷. H. 1315/ M. 1897 yılında ise Hafız Bilal Efendi'nin vefat ettiği ve alamadığı maaşının ailesine tahsis edildiğine dair kayıtlar görülmektedir⁶⁸. H. 1316/ M. 1898 yılında ise tahrirat kâtibi Celaleddin Efendi Tayin edilmiştir⁶⁹. Mat Kazası tahrirat kâtibinin tabloda görüldüğü gibi aylık maaşı 200 kuruştur.

⁶¹ MVS, 6. Def'a, 1313, s. 157

⁶² Şimşek, a.g.m, s. 65

⁶³ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

⁶⁴ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁶⁵ MVS, 3. Def'a, 1310, s. 269

⁶⁶ BOA, DH.MKT, Dosya no: 205, Gömlek no: 2

⁶⁷ MVS, 7. Def'a, 1314, s. 160

⁶⁸ BOA, ŞD, Dosya no: 964, Gömlek no: 10

⁶⁹ BOA, DH.MKT, Dosya no: 2129, Gömlek no: 20

Tablo 5: Mat Kazası'nın Tahrirat Katibleri

Tahrirat Kâtibi	Maası	Görevde bulunduğu yıllar
Bekir Efendi		1292-1293
Hafız Bilal Efendi	200 kuruş	1305-1308
Celal Efendi		13010
Hafız Bilal Efendi	200 kuruş	1311
Mahmud Efendi	200 kuruş	1311
Hafız Bilal Efendi	200 kuruş	1311-1314
Celaleddin Efendi	200 kuruş	1316
Mehmed Efendi ⁷⁰		-----

D. NÜFUS MUKAYYİDİ

Tablo 6: Mat Kazası'nın Nüfus Mukayyidi

Nüfus Mukayyidi	Görevde bulunduğu yıllar
Salih Efendi ⁷¹	1292-1293
Mustafa Efendi ⁷²	1305-1314

Nüfus Mukayyidinin görevi, kaza müdür dairesine doğum ve ölüm olaylarını bildirmektir⁷³. Tablo 6'da görüldüğü gibi Mat Kazası'nda nüfus mukayyidi olarak H. 1292-1314/ M. 1875-1896 yılları arasında sadece iki kişi görevde bulunmuştur. Salih Efendi, görevini 1 sene sürdürürken Mustafa Efendi ise 9 sene sürdürmüştür.

⁷⁰ BOA, DH.MKT, Dosya no: 1383, Gömlek no: 5; Mehmed Efendi'nin Mat Kazası tahrirat kâtibi görevinde ne zaman bulunduğuna dair herhangi bir belge elde edilemedi. Sadece H. 1304/ M. 1886 yılında eski Mat Kazası tahrirat kâtibi olduğu ve şu an görev alamadığından sıkıntıda olduğunu, bu nedenle Manastır Vilayeti'nde münasip bir yere yerleştirilmek istediğine dair bir belge bulunmaktadır.

⁷¹ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

⁷² MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁷³ Şimşek, a.g.m, s. 65

E. MÜFTÜ, KADI VE NAİBLER

Tablo 7: Mat Kazası'nın Müftü, Kadı ve Naibleri

Müftü	Kadı	Naib	Görevde bulunduğ yıllar	Ölüm
Salih Efendi ⁷⁴			1305-1312	
	Hasan Efendi ⁷⁵			1117
	Abdullah ⁷⁶		1138	
	Süleyman Efendi ⁷⁷		1253	
	Mustafa ⁷⁸		1253	
		Abdülhalim Efendi ⁷⁹	1292-1293	
		Nuri Efendi ⁸⁰	1305-1310	
		Hacı Nuri Efendi ⁸¹	1311	
		Abdurrahman Niyazi Efendi ⁸²	1312-1313	
		Rıza Efendi ⁸³	1314	

Tablo 7'ye göre Mat Kazası'nda bir müftü, dört kadı ve beş naib vardır. Müftü Salih Efendi, H. 1305/ M. 1887'den H. 1312/ M. 1894'de kadar görevini sürdürmüştür. Daha sonra müftülük makamı boşta kalmıştır. Müftülük makamının boşta kalması ilginçtir. Ya müftülüğe tayin edilebilecek bir kimse bulunulamamıştır ya da Osmanlı'nın bölgede son yılları olduğu için kargaşalardan ve isyanlardan dolayı

⁷⁴ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁷⁵ BOA, İE.DH, Dosya no: 31, Gömlek no: 2776

⁷⁶ BOA, İE.DH, Dosya no: 30, Gömlek no: 2691

⁷⁷ BOA, HAT, Dosya no: 431, Gömlek no: 21918; BOA, HAT, Dosya no: 1334, Gömlek no: 52057

⁷⁸ BOA, HAT, Dosya no: 431, Gömlek no: 21918; BOA, HAT, Dosya no: 1334, Gömlek no: 52057

⁷⁹ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

⁸⁰ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁸¹ MVS, 4. Def'a, 1311, s. 252

⁸² MVS, 5. Def'a, 1312, s. 267

⁸³ MVS, 7. Def'a, 1314, s. 160

müftülük boşa kalmıştır, denilebilir. Kadı Hasan Efendi ise H. 1117/ M. 1705 yılında eşkıyalar tarafından katledilmiştir. Kadı Süleyman ve Mustafa da aynı anda Mat Kazası'nda kadılık görevinde bulunmuşlardır.

Naib Abdülhalim Efendi, H. 1292-93/ M. 1875-76 yılları arasında görevde bulunmuştur. H. 1293/ M. 1876'dan H. 1305/ M. 1887'ye kadar yani 12 sene boyunca salname yazılmadığı için görevinden ne zaman uzaklaştırıldığı ve ondan sonra kaç naibin gelip geçtiği bilinmemektedir. Ancak H. 1305/ M. 1887 yılında naiblik makamında Nuri Efendi bulunmaktadır. Nuri Efendi, 5 sene boyunca aynı görevde bulunmuştur. Fakat H. 1311/ M. 1893 yılında, bu makamda Hacı Nuri Efendi karşımıza çıkmaktadır. Büyük ihtimalle Nuri Efendi hacca gidip hacı olmuştur. Böylece 6 yıl naiblik görevini sürdürmüştür.

Abdurrahman Niyazi Efendi ise H. 1312-1313/ M. 1894-1895 yılları arasında naiplik görevinde bulunmuştur. Abdurrahman Niyazi Efendi'nin naiplik makamında iken Mektebi Mülkiye'ye kaydolunduğu görülmektedir. O, bu mektepte eğitimine yatılı olarak devam etmiştir. Fakat iki sene art arda sınıfı geçemediği için okuldan atılmış olduğu tespit edilmiştir⁸⁴. H.1314/ M. 1896 yılında ise Mat Kazası'nın naibi olarak Rıza Efendi göreve başlamıştır.

F. SANDIK EMİNİ

Tablo 8: Mat Kazası'nın Sandık Eminleri

Sandık Emni	Görevde bulunduğu yıllar
İbrahim Efendi ⁸⁵	1292-1293
Behram Efendi ⁸⁶	1305
İshak Efendi ⁸⁷	1308
Osman Efendi ⁸⁸	1310-1311
Hafız Hüseyin Efendi ⁸⁹	1312-1313
Osman Efendi ⁹⁰	1314

⁸⁴ BOA, MF.MKT, Dosya no: 240, Gömlek no: 31

⁸⁵ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 95

⁸⁶ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 204

⁸⁷ MVS, 2. Def'a, 1308, s.196

⁸⁸ MVS, 3. Def'a, 1310, s. 269

⁸⁹ MVS, 5. Def'a, 1312, s. 267

⁹⁰ MVS, 7. Def'a, 1314, s. 160

Sandık Eminleri, devletin para ve menkul kıymetlerini alan veren ve elinde tutan me'murlardır.⁹¹ Tablo 8'e göre Mat Kazası'nda 5 sandık emini görev yapmıştır. Sandık eminine ilk olarak H. 1292/ M. 1875 yılının Manastır vilayeti salnamesinde rastlamaktayız. Bu yılın sandık emini görevinde İbrahim Efendi bulunmuştur. Onun görev süresinin ne kadar sürdüğü ve azlinin ne zaman yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Çünkü son olarak H. 1293/ M. 1876 yılı kayıtlarında görevinin başında olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra H. 1305/ M. 1887'ye kadar yani 12 sene boyunca salname yazılmamıştır.

H.1305/ M. 1887 yılında sandık emini olarak Behram Efendi karşımıza çıkmaktadır. Yine H. 1305/ M. 1887'den H. 1308/ M. 1890'a kadar salname yazılmadığından dolayı Behram Efendi'nin azil tarihi de meçhuldür. H. 1308/ M. 1890 yılına gelince yine sandık emini değiştirilmiş ve yerine İshak Efendi tayin edilmiştir. H. 1310/ M. 1892 yılında sandık emini Osman Efendi olmuştur. Artık bundan sonra H. 1314/ M. 1896'ya kadar salnameler her sene yazılmıştır. Osman Efendi görevi 2 sene sürdürmüş ve H. 1313/ M. 1895 yılında Hafız Hüseyin Efendi göreve başlamıştır. Hafız Efendi de bu görevi 2 sene sürdürdükten sonra azl edilip yerine yeniden eski sandık emini Osman Efendi getirilmiştir. Osman Efendi'nin bundan sonra görevi ne kadar sürdürdüğü bilinmemektedir. Çünkü Manastır vilayeti salnamesi son olarak H. 1314/ M. 1896 yılında yazılmıştır.

⁹¹ Şimşek, a.g.m, s. 65

İKİNCİ BÖLÜM

MAT KAZASI'NIN FİZİKİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPI

I. DEMOGRAFİK VE DİNİ YAPI

Mat Kazası, Arnavutluk'ta Debre Sancağı'nın batısında bulunmaktadır. Doğuda Nefs-i Debre Kazası, kuzeyde Mirdita Kazası, batıda Akçahisar (Kruja) ve Tiran Kazaları, güneyde ise Elbasan Sancağı sınır hatlarını oluşturmaktadır⁹². Mat Kazası'nda H. 1292/ M. 1875 yılında, bir hükümet konağı, 8 İslam mektebi⁹³ ve H. 1293/ M. 1876 yılında bir camii şerif, rüşdiye mektebi ve saat o dönemde şehirdeki yapılarıdır⁹⁴. H. 1305/ M. 1887 yılında, 10 dükkan, 15 değirmen,⁹⁵ 5 camii ve mescid⁹⁶ olduğu kayıtlarda geçmektedir. H.1308/ M. 1890 Manastır Vilayeti Salnamesinde, Mat Kazası'nın havası latif ve sağlam, su kaynakları bakımından zengin olduğu ve köylerde evlerin dağınık bir halde bulunduğu kayıtlıdır. Ayrıca Mat Kazası'nın 33 köy, 4.212 hane, 5 cami, 120 anbar ve samanlık, 100 bağ, 75 bağçe, 3.572 tarla, 274 çayır, 63 mera, 4 orman ve 30 arsadan oluştuğu bir İslam beldesi olduğu belirtilmiştir⁹⁷. Mat Kazası'ndaki hayvan popülasyonunu da 5000 koyun, 5000 keçi, 600 öküz ve inek⁹⁸ oluşturmuştur.

Şemsettin Sami Kâmûsu'l-A'lam'da, Mat Kazası'nın 32 köyden oluştuğundan, toprağının verimli ve arazisinin de güzel olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu verimli araziler ahalisinin şehir dışında oluşu vb. nedenlerle yeterince işlenmediğinden yıkılmaktadır. Ayrıca halkının cesaret, yiğitlik ve sadakatle şöret bulduğu ifade edilmektedir⁹⁹.

Mat Kazası'nda meşhur olan ve kazanın ismiyle anılan Mat Nehri bulunmaktadır. Mat Nehri, kazanın ortasından geçerek kazayı ikiye ayırmaktadır. Mat Nehri, Debre ile Elbasan arasındaki dağlardan akarak Mat Kazası'nın iskânına şekil

⁹² Şemsettin Sami, a.g.e, s. 4109

⁹³ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 101-107

⁹⁴ MVS, 2. Def'a, 1293, s. 100-101

⁹⁵ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 403

⁹⁶ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 405

⁹⁷ MVS, 2. Def'a, 1308, s.

⁹⁸ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 438

⁹⁹ Şemseddin Sami, a.g.e, s. 4109

verdikten sonra bütün suları toplayarak İşkodra vilayetinden geçip Mirdita, Akçahisar Kazaları arasında cereyan ederek Mirdita'dan gelen Fandi Nehrini de bünyesine katarak Adriyatik körfezine dökülür¹⁰⁰.

XIX. yüzyılın ortalarında H. 1271/ M. 1854'te, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz belgelere göre Mat Kazası, Tiran Kazası'yla birleştirilmiştir. Fakat Tiran Kazası, Mat Kazası'na 14-15 saatlik bir mesafede bulunduğu için Tiran Kazası ahalişi gidip gelmekte zorluk çekmesin diye Tiran'a bir müdür vekili atanmıştır¹⁰¹. 1888'de ise İşkodra vilayeti yöneticileri, Mat Kazası'nın Manastır Vilayeti Debre Sancağı'ndan ayrılıp kendi vilayetlerine bağlanması için bir dilekçe yazmıştır. Mat Kazası yöneticileri, İşkodra'ya bağlanmaları durumunda ahali açısından daha meşakkatli bir durum söz konusu olacağı için, Debre Sancağı'na bağlı kalmaya devam etmek istediklerini bildirmişlerdir. Böylece durum, yetkililer tarafından incelendikten sonra Mat Kazası Debre Sancağı'na bağlı kalmıştır¹⁰².

Mat Kazası'nın ilk vilayeti Ohri'dir. Tanzimat'tan sonra ise Mat, Manastır Vilayetine bağlanmıştır. Ama Sancak olarak Mat Kazası, Fatih döneminden itibaren Osmanlı Devleti idaresinden ayrılincaya kadar Debre Sancağı'na bağlı kalmıştır. Hatta bu kaide değişmemiş ve Mat, yine Debre'ye bağlı olarak Osmanlı döneminden günümüze kadar gelmiştir.

A. YERLEŞME (İSKAN) POLİTİKASI VE KÖYLERDEKİ NÜFUS

1. YERLEŞME (İSKAN) POLİTİKASI

Balkanlar coğrafyası, Osmanlı Devleti için hep öncelikli olmuştur. Osmanlılar, Balkanlar için "Rum-eli" kelimesini benimsemiştir. Osmanlı Devleti, fethettiği yerlerin gayrimüslim halkına karşı, onların dini hak ve hürriyetlerini korumuş, onlara rahatça yaşayabilecekleri bir hayat sunulmuştur. Osmanlı tebaası olan bütün milletlerin, vergilerini ödedikleri, yasalara uydukları ve güvenlik ve düzeni bozmadıkları müddetçe kendi mahkemelerini, yetimhanelerini, okullarını, hastanelerini vs. açmalarına müsaade edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Balkanlarda yaşayan bütün milletlerin inancına ve geleneklerine saygı göstermiştir¹⁰³. Osmanlı hükmü altındaki topraklarda

¹⁰⁰ Şemseddin Sami, a.g.e, s. 4109-4110; MVS, 2. Def'a, 1308, s.

¹⁰¹ BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 72, Gömlek no: 57; BOA, İ.MVL, Dosya no: 330, Gömlek no: 14142

¹⁰² BOA, DH.MKT, Dosya no: 1633, Gömlek no: 141

¹⁰³ Tunca Özgişi, Osmanlı Devletinin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü Geliştirmek için Uyguladığı Politikalara Örnekler, International Journal of Social Science, nr. 26, s. 346-347

yaşayan kitap ehline (zimmiler), din farklılığından başka bir ayırım yapılmamış ve insan olarak hepsine aynı saygı gösterilmiştir. Mesela; Müslümanlar, İslam hukukuna göre zekatla mükellef oldukları halde, zimmiler (gayrimüslimler) zekatla mükellef tutulmamıştır. Zimmiler, cizye vergisini ödemişlerdir. Bu cizye vergisi karşılığında Osmanlı Devleti, onları askerlik görevinden muaf tutup emniyet altında yaşamaları garantisini vermiştir. Ayrıca bu vergiden din adamları, hastalar, yaşlılar, işsizler ve fakirler muaf tutulmuştur. Vergiler konusunda haksızlık ve adaletsizlik yapıldığını duyan Sultan Süleyman, Semendire Beyini şöyle uyarmıştır:

“Eğer bu husûslardadır ve eğer sâyir umûrdadır gereği gibi mukayyed olup anun gibi eğer koyun hakkı ve eğer harâc cem’i için varan kullarıma âdet-i ağnâm ve cizyeyi kânûn u defter mûcibince cem’ etdirüp defterden ziyâde bir ferde akça aldirmayup eslemeyenleri yazup bildiresin”¹⁰⁴

Sultan Süleyman tarafından yazılan bu yazıyla birlikte haksız vergi toplayanların isimlerinin merkeze bildirilmesi emredilmiştir.

Bu kadarla da kalınmamış ve zimmilere mahkeme seçme imkânı verilmiştir. İsteyen davayı kendi ruhani liderinin önünde çözümlayebildiği gibi isteyen de davasını İslam hukukuna dayalı mahkemelere giderek kadılar huzurunda çözümlayebilme hakkına sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde bilindiği gibi resmi dil Türkçe’ydi. Fakat Türk olmayanlar için Türkçe kullanma zorunluluğu getirilmemiştir. Hatta bazen devlete resmi müracaatlarda bulduklarında da Türk dilini kullanmayıp kendi dillerini kullanabilmişlerdir. Osmanlı Arşivleri’nde, resmi makamlara yazılmış olan mahzarlar¹⁰⁵ ve arzuhallerin farklı dillerde yazıldığı da görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin hem Divan-ı Hümâyün’da hem de taşra mahkemelerinde tercüman bulundurulma zorunluluğu getirilmiştir¹⁰⁶. Osmanlı döneminde, mahallelerde insanlar kendi tapınağının etrafında yani Müslümanlar camilerin etrafında, Hıristiyanlar kiliselerin ve Yahudiler sinagogların etrafında yaşamlarını sürdürürken “Pazar” yerinde ise esnaflar, din ayırt etmeksizin aynı yerde ve yan yana kalmışlardır. Osmanlıların titizliği bu kadarıyla da kalmamıştır; eğer pazarın kurulduğu gün, bir dinin tatil gününe rastlamışsa

¹⁰⁴ Özgişi, a.g.m, s. 349

¹⁰⁵ Dilekçe, mahkeme sicilleri, bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Ankara: Doğu Matbaası, 1970, s. 683

¹⁰⁶ Özgişi, a.g.m, s. 349.

zararı engellemek adına pazarın toplanma günü değiştirmiştir. Mesela; Manastır'da pazarın toplanma günü cumartesi gününe alındığında Yahudiler ticaretten men edildiği için merkeze bir dilekçe yazmışlardır. Bu dilekçeden sonra pazarın, pazartesi veya perşembe günlerinde açılması emredilmiştir. Bu sadece Yahudilere özel olmamıştır, Hıristiyanlar için de aynı durum geçerli olmuştur. Mesela; Florina'da (Yunanistan) pazarın açılışı pazar günlerinde yapılmasının Hıristiyanları ticaretten mahrum bırakacağı düşünülerek pazarın, pazartesi günü açılmasına müsaade edilmiştir¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti, görüldüğü gibi Balkanlarda din konusunda hassasiyetle davranıp ılımlı bir politika izlemiştir. Patrikler, Osmanlı Padişahına direkt kendileri ulaşabilme imkânına sahip olmuştur. Fatih döneminde, rahiplerin kiliselerinde korkmadan ibadetlerini yaparak ikamet etmeleri için bir ferman yazılmıştır. O fermanda, rahiplerin isyan etmedikleri sürece canlarının, mallarının ve kiliselerinin Padişahın güvencesinde olduğu belirtilmiştir:

“Ben ki Sultân Muhammed Hânım, cümle havâss u avâma ma'lum ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümayûn Bosna râhiblerine mezîd-i inâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki; mezbûrlara ve kilisalarına kimesne mâni' u müzâhum olmayup ihtiyâtsiz memleketimde duranlara ve kaçup gidenlere emn ü emân ola ki gelüp bizim hâssa memleketimize havsız sâkin olup kilisalarında mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezirlerimden ve re'âyâlarımından ve memleketim halkından kimesne mezbûrlara dahl ü ta'arruz etmeyüp incitmeyeler....”¹⁰⁸

Sultan Abdülmecit zamanında, yine Bosna'da 9 adet kilise inşa edildiği ve dini serbestlik verildiği için bazı manastır müdürlerinin Padişaha teşekkür ettikleri mektup şöyledir:

“... Bosna'da kâ'in üç adet manastırların müdürleri ve Bosna Katolikleri'nin ruesâ-yı rûhânîsi bulunduğumuz hasebiyle zât-ı şevket-simât-ı hazreti şehinşâhîlerinin müsellemler-i âlem olan harekât-ı mehâbet-âyât-ı mülûkâneleri eslâf-ı izâm tâbe serâhum hazerâtının istihsâl buyurmuş oldukları şân u şükûh-i cengâverî ve fütûhâta tefevvuk eylemiş olduğunu i'lân ederiz. Çünkü ecdâd-ı izâm-ı mülûkânelerinin kuvveden fi'le ihrâc ile bırakmış oldukları âsâr derece-i matlûbede muntazam olmayup hâlbuki zât-ı adâlet-simât-ı hazreti şehinşâhîlerinin müsellemler-i vüfur-ı dirâyet ve fetânet-i amîka-

¹⁰⁷ Özgişi, a.g.m, s. 350

¹⁰⁸ a.e, s. 350

*i mülûkâneleri memâlik-i mahrûse-i şâhânelerine istihkâm ve kâffe-i ahâliyi taht-ı itâ'ate idhâl ile Devlet-i Aliyyelerine ile'l-ebed bâkî kalacak suretde tanzîm-i ahvâl-i memâlik ve enâm buyurmuş ve bu cihetle gerek Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâmları ve gerek bilcümle teba'a-i saltanat-ı seniyyeleri zât-ı ma'delet-simât-ı Cenâb-ı şâhâneleri gibi bir pâdişâh-ı celîlü'ş-şânın taht-ı hükûmet-i seniyyesinde buldukları cihetle bahtiyar ve mes'ûdü'l-hâl olup...*¹⁰⁹

2. KÖYLERDEKİ NÜFUS

Osmanlı Devleti'nin Mat Kazası hakkındaki ilk kaydı Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Maliye defteridir. Debre Sancağı Defteri kayıtlardan 1467'li yıllarda yapıldığına daha önce de temas etmiştik. Maliye defteri olan MAD.d 508 nolu deftere göre; Mat Kazası iki vilayete ayrılmıştır: “Mat Vilayeti” ve “Urak Vilayeti”. Bu iki vilayet iki birimden oluşuyordu: 1) Hassa-i Mirliva 2) Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr. Aşağıdaki tabloda 1467 yılına ait Hassa-i Mirliva, Tımâr-ı Zuamâ, köy, hane ve varidatları verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 9: Mat Kazası'nda Hassa-i Mirlivâ olarak kaydedilen köy, hane ve varidatlar (1467)¹¹⁰

Vilayet	Köy	Hane	Varidatlar
Mat	Bilakamin (Akkaya) ¹¹¹	46	
	Klos ¹¹²	8	472
	Kurdari	16	
	Lis ¹¹³	9	6509
	Cibay	11	2513
	Miza (Midha)	5	207
	Martanesh ¹¹⁴	28	
Urak	Gjik	21	1017
	Buk	3	
	Kiptil	4	208
	Laç	14	694
	Miryash	5	
	Selita	16	700
	Qlishat	7	
	Miçala	13	598

¹⁰⁹ Özgişi, a.g.m, s. 351-352

¹¹⁰ BOA, MAD.d 508, v. 7-14

¹¹¹ Bilakamin (Akkaya) köyü derbendir.

¹¹² Derbendir

¹¹³ Lis köyü pazarın yapıldığı yerdir.

¹¹⁴ Martanesh ahalişi Sultanın Fermanıyla vergiden muaf tutulmuştur.

Tablo 9’a göre Mat vilayeti 7 köy, 123 hane¹¹⁵, ve 9701 varidat olarak kayda geçmiştir. Uruk vilayeti ise 8 köy, 83 hane, ve 3217 varidat olarak kayda geçmiştir. Tablo genel olarak ele alınırsa adı geçen iki vilayet 15 köy, 206 hane ve 12.918 varidattan oluşmuştur. Nüfus, 206 hane 5 ile çarpılırsa toplam 1.030 kişiden oluşmaktadır. Bu tablo verilerine göre Mat Kazası’nda “Hassa-i Mirliya” olarak 20 hanenin üstünde bulunan köyler: Bilakamin, Martanesh ve Gjik köyleridir. 10 hanenin altında bulunan köyler ise: Klos, Lis, Miza, Buk, Kiptil, Miryaş ve Qlishat köyleridir.

Tablo 10: Mat Kazası’nda Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak kaydedilen köy, hane ve varidatlar (1467)¹¹⁶

Vilayet	Tımar	Köy	Hane	Varidatlar
Mat	Voyvoda Tımar-ı	Keta	10	642
	“ “ “ “	Selita	7	585
	Balaban Tımar-ı	Çipur (Xiberr)	6	252/562
	Berak Tımar-ı	Gur	9	1591
		Kurragjir	4	664
		Bisar	6	770
		Balish ¹¹⁷		218
		Frankth	3	233/3476
	Yusuf Tımar-ı	Dardas (Dares)	6	3217
		Flukit (Fullqet)	3	1639
		İftoni ¹¹⁸		
	Dragoslav Tımar-ı	Paşkolat	5	497
	Lumash, Petrit, Vilkut ve Mavros Tımar-ı	Meshtrani	5	813
	Aleks Ripa Tımar-ı	Kiyan	4	1178
	Rahip Peter Tımar-ı	Briska	3	443
	Türk Ali Tımar-ı	Maloniza	5	761
	Hızır Qinan Tımar-ı	Bijan	3	743
	Ali Tımar-ı	Maçukull	11	469
		Shendthimi	7	313
		Bujan (Bejan)	9	473
		Derjan	5	261
		Shtjaknez	2	114
		Shlliu	4	174
		Shendlleshdir	3	139
		Vaqar	9	375
		Kalovaç	13	543

¹¹⁵ Osmanlı Tarihi üzerine yapılan çalışmalarda “hane” kavramının kaç kişiden oluştuğuna dair farklı görüşler vardır. Ancak genellikle bu sayı 5 olarak kabul edilmiştir. Biz de hesaplamalarımızı hanenin 5 kişiden oluştuğunu var sayarak yaptık. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Saadet Maydaer, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa’da bir Semt “Hisar”, 1. bs. Bursa: Emin Yayınları, 2009, s. 37, dipnot 63.

¹¹⁶ BOA, MAD.d 508, v. 147-165

¹¹⁷ Terk edilmiş bir köydür. Bu köy komşular tarafından işleniyordu.

¹¹⁸ İftoni köyünün ahali gidip kaydı yapmamışlar.

		Nebas (Baz)	8	418
		Pishkash (Bishkash)	7	211
		Shtojit	4	388/3878
	Kali Gjergjit, Gjonimes, Gjergjit ve Todori Tımar-1	Burjil (Burrel)	6	1282
		Miza (Midha)	2	304
		Bazda	6	1302/1888
	Kolo Sirodi ve Peter Gjina Tımar-1	Pilash (Pleshe)	5	1243
		Shenkoll	6	1052
		Çiruja (Ceruja)	5	413
		Kukatin	2	598
		Patin	9	801
		Bershî	2	104
	Kolo Sirodi Tımar-1	Gjirova	7	588/4809
	Arnavut Hızır Tımar-1	Duzdar		
		Meshtra		
		Gur		
		Stelushi ¹¹⁹	30	
Urak	Tanuş Perlati Tımar-1	Diriç	9	511
	Uranat Tımar-1	Malthi	7	602
	İzvoniko Perlati Tımar-1	Irkala (Rikala)	11	574

Tablo 10'daki veriler doğrultusunda bahsi geçen tarih itibarıyla “Tımar-1 Zuamâ ve Erbâb- Tımar” olarak ele alındığında, Mat vilayeti 15 tımar, 43 köy, 241 hane ve 25811 varidat olarak kayda geçmiştir. Urak vilayeti ise 3 tımar, 3 köy, 27 hane ve 1687 varidat olarak kayda geçmiştir. Mat Kazası'nın iki vilayetini toplam olarak ele alınırsa 18 tımar, 46 köy, 268 hane ve 27498 varidattan oluşmuştur. 268 hane 5 ile çarpılırsa 1.340 nüfuslu olarak çıkmaktadır. En fazla köylerden oluşan tımarlar: Tımar-1 Ali 12 köy, Tımar-1 Kolo Sirodi ve Peter Gjina 6 köy, Tımar-1 Berak 5 köy, Tımar-1 Arnavut Hızır 4 köy, Tımar-1 Yusuf 3 köy, Tımar-1 Kali Gjergjit, Gjonimes, Gjergjit ve Todori 3 köy ve Tımar-1 Voyvoda 2 köyden oluşmaktadır. Diğer Tımarlar görüldüğü gibi birer köyden oluşmuştur. En fazla hanelerden oluşan Tımarlar: Tımar-1 Ali 71 hane, Tımar-1 Arnavut Hızır 30 hane, Tımar-1 Kolo Sirodi ve Peter Gjina 29 hane, Tımar-1 Berak 22 hane, Tımar-1 Voyvoda 17 hane ve Tımar-1 Kali Gjergjit, Gjonimes, Gjergjit ve Todori 14 haneden oluşmaktadırlar. Diğer Tımarlar ise 11 hanenin altındadır.

Selita ve Miza (Midha) köyleri hem hassa-i mirliva hem de tımar biriminde görülmektedir. Fakat her iki birimde hane sayısı farklı gözükmektedir. Selita hassa-i

¹¹⁹ Bunlar kaleyi korudukları için Padişah fermanıyla vergiden muaf tutulmuşlar.

mirliva olarak 16 hane tımar olarak 7 hane şeklindedir. Büyük ihtimalle Selita köyü ikiye ayrılarak hanelerin çoğu hassa-i mirliva olarak kaydedilirken diğer haneleri tımar olarak kaydedilmiştir. Miza köyü de öyle hassa-i mirliva olarak 5 hane, tımar olarak ise 2 hane kaydedilmiştir.

Ayrıca Mat Kazası “Hassa-i Mirliva” ve “Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak toplam ele alınırsa 18 tımar, 61 köy, 476 hane, 40.416 varidat ve 2.370 kişiden oluşmaktadır.

Bunu da belirtmemiz gerekiyor ki Fatih Sultan Mehmet dönemine ait olan bu deftere göre yeni fethedilmiş olan Mat Kazası tamamen gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bölgede Müslüman nüfusu bulunduğu dair bilgi verilmemektedir.

İslam hukukuna göre Müslümanlar bir yeri fethettikleri zaman o topraklarda bulunan gayrimüslimlerin topraklarında yaşama hakkına sahip olabilmesi için zimmet antlaşmasını kabul ederek belli bir miktar cizye ödemeleri icab ederdi. Zimmiler olur da İslamı kabul ederlerse cizyeden kurtularak haraç ödemeye devam ederlerdi. Haraç ödenilen toprak, bir Müslümanın elinde geçmesi halinde, haraç vergisi toprağa bağlı olduğu için Müslüman olanın da yine haraç miktarını ödemesi gerekiyordu. Zimmiler, ödenen cizye karşılığında İslam devleti tarafından can güvenliği, mal güvenliği sağlanarak askerlikten de muaf tutulurlardı. Eğer İslam devleti can ve mal güvenliğini himaye edemezse aldıkları cizyeyi geri iade ederlerdi. Mesela; Ebu Ubeyde b. Cerrah, Humus’u Bizansa karşı koruyamadığında zimmilerden toplamış olduğu cizye miktarını iade etmiştir¹²⁰.

Mat Kazası’nın nüfusunun tamamen gayrimüslim olması sebebiyle ispence vergisi ödediği görülmektedir. İspence vergisi, toprak sahibi olan veya olmayan, bekar, evli ve ergenlik çağına girmiş olan her zimmîden alınan bir vergidir. Kanunnamelerde genel olarak ispencenin miktarı 25 akçe olarak belirtilmiştir. Fakat bu her zaman sabit kaldığı anlamına gelmez çünkü zaman zaman ispencenin miktarının artırıldığı veya düşürüldüğü görülmüştür. Mesela; XVI. asrın sonlarında Avlonya’da Yahudilerin bu vergiden muaf olduğu görülmektedir. Fakat XVIII. asrın başlarında Mora Yahudilerininin 125 akçe ödedikleri ve bu verginin Hıristiyanlarınkinden beş kat daha fazla olduğu görülmektedir.

¹²⁰ Ali İhsan Karataş, Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı –Bursa Örneği-, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2009, s. 233.

Daha önce de belirttiğimiz gibi vergi aslında toprak vergisidir. Buradan şu anlaşılıyor ki bir Müslüman, gayrimüslimin elinde olan bir çiftliği alırsa gayrimüslim gibi o toprağın ispençe vergisini ödemesi gerekiyordu. Eğer zimmilerden biri Müslüman olursa vergilerden veya haraçtan kurtulduğu anlamına gelmiyordu, sadece vergi ismi değişerek ispençe yerine daha düşük olan bennak vergisini ödemekle mükellef oluyordu¹²¹. Buradan anlaşılıyor ki zimmilerden ispençe vergisi alınırken Müslümanlardan da bennak vergisi alınmıştır. Yani bir zimmi, İslam'ı kabul edip vergiden kurtulamazken bir Müslüman da zimmilerden aldığı toprağın ispençe vergisinden kurtulamazdı. Arnavutların ve bahsettiğimiz Mat Kazası'nın İslam'ı kabul etme sebeplerinden birini de vergiden kurtulma olarak gösterenlerin belli ki İslam hukukundan ve Osmanlı kanunnamelerinden haberi yoktur. Çünkü burada ispençe toprak vergisi olduğu ve o toprağı üzerine alan Müslüman olsun gayrimüslim olsun yine de vergiyi ödemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin, İslam'ı kabul etseler dahi sadece ispençe vergisinden kurtulup ondan biraz daha düşük olan bennak vergisine tabi tutuldukları görülmektedir.

Fatih döneminden sonra rastlanılan bir başka defter ise Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan TD 367 nolu tahrir defteri kayıtlarıdır. Bu defter bir önceki Maliye defteri MAD.d 508 nolu defterden daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu defterde sadece köy ve haneler değil nahiye, mahalle, nefis, müslim, bennak, müslim mücerred, gebran, gebran mücerred ve bive de ele alınmıştır. Bu defter kayıtlarında sadece gayrimüslim nüfusu değil Müslüman nüfusu da ele alınmıştır. Kanuni dönemine ait olan bu defter, Mat Kazası'nın üç birimden oluştuğunu göstermektedir. 1) Hassa-i Mirliva, 2) Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr ve 3) Tımârhâ-i Mustahfızan Kalâ-i İstiloş.

Kanuni dönemine ait olan bu defter, Mat Kazası'nın Ohri Livasına bağlı olduğunu ve iki nahiyeden (Mat Nahiyesi ve Urak Nahiyesi) oluştuğunu göstermektedir.

¹²¹ Karataş, a.g.e. s. 247.

Tablo 11: Hassa-i Mir Liva(1530)¹²²

Nr.	Kaza	Nahiye	Köy	Mahalle	Nefs	Muslim hane	Bennak hane	Muslim Mücerred hane	Gebran hane	Gebran mücerred hane	Bive hane
1	Mat	Mat	Barsade (Berşin)			3		1	66	7	
2	“ “	“ “	Patin			3	7	6	107	13	2

Tablo 11 verilerine göre Mat Kazası hassa-i mirliya olarak Barsade ve Patin köylerinden oluşmaktadır. Fatih Sultan Mehmet dönemine ait MAD.d 508 defterinde Mat Kazası'nda herhangi bir Müslüman hanenin bulunmadığı görülmüştü. Fakat 63 sene sonra Kanuni dönemine ait olan TD 367 defterine artık Müslüman hanelerin de dâhil olduğu görülmektedir. Bu iki köyde verilen bilgiler doğrultusunda 6 müslim hane, 7 bennak hane, 7 müslim mücerred hane, 173 gebran hane, 20 gebran mücerred hane ve 2 bive hane bulunduğu görülmektedir. Bennak, mücerred ve bive haneleri birer kişi ve diğer normal haneleri beşer kişi olarak düşündüğümüzde, Mat Kazası'nda hassa-i mirliya olarak 44 Müslüman ve 887 gebran nüfusundan bahsedilebilmektedir.

Tablo 12: Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr (1530)¹²³

Nr .	Kaz a	Nahiy e	Köy	Mahall e	Nefs	Musli m hane	Benna k hane	Muslim Mücerred hane	Gebra n hane	Gebran mücerred hane	Bive han e
1	“ “	“ “			Bazar-1 Liz	1			85	9	4
2	“ “	“ “		Kariçe (Karice)	Bazar-1 Liz				69	7	5
3	“ “	“ “		Pırnoy	Bazar-1 Liz	2			52	5	2
4	“ “	“ “		Unde	Bazar-1 Liz	1		2	32	3	4
5	“ “	“ “		Kapiçe	Bazar-1 Liz				9	1	1
6	“ “	“ “		Faroş	Bazar-1 Liz				18	1	1
7	“ “	“ “		Ribal	Bazar-1 Liz				24	2	1
8	“ “	“ “	Kurdari	Bugan		2		1	46	5	1
9	“ “	“ “	Kurdari	Ziyan		1			18	2	
10	“ “	“ “	Kurdari	Keç		2		1	24	3	
11	“ “	“ “	Kurdari	Plişer		1			31	3	
12	“ “	“ “	Kurdari	Vindas					44	4	

¹²² BOA, TD, 367, v. 417

¹²³ BOA, TD, 367, v. 417-420

13	““	““	Kurdari	Borani				26	3	
14	““	““	Kurdari	Girban		1		21	1	
15	““	““	Kurdari	Kusim (?)		1	2	73	1	3
16	““	““	Kalime			1		41	4	4
17	““	““	Selişte					45	4	1
18	““	““	Mura					61	7	1
19	““	““	Lukani			1		39	4	5
21	““	““		Dade	Rahoni k			34	1	3
22	““	““		Beyance	Rahoni k			29	3	1
23	““	““		Kirleŕçe	Rahoni k			52	5	1
24	““	““	Akkaya			5		212	30	3
25	““	““	Maçukul (Macukull)					310	33	6
26	““	““	İştani					15		
27	““	““	Badra (Battera)					18	8	4
28	Mat	Mat	Mize (Midhe)					40	4	3
29	““	““	Spart					36	4	
30	““	““	Küçük Gurra			1		25	2	
31	““	““	Lugani					12	1	
32	““	““	Balis					6		
33	““	““	Büyük Gurra			6		62	6	3
34	““	““	Kunkeş (Frenkeş)					9	1	
35	““	““	Psare					8		
36	““	““	Şinditmi					56	5	3
37	““	““	İftoni (İftak)					7		
38	““	““	Beyan (Bejn)			9		77	8	1
39	““	““	Şinkol (Shenkoll)			4	2	55	6	5
40	““	““	Kap					29	3	5
41	““	““	Özrala			1		10	1	1
42	““	““	İşkalla (Shkalla)			3	1	36	4	
43	““	““	Vafar (Vakar)					25	2	1
44	““	““	Şindeleş					14	1	
45	““	““	Pikaş					15	1	

46	““	““	Poril (Burrel)						91	10	3
47	““	““	Dardaş (?)			3	5	2	28	3	1
48	““	““	Flokit (Filikit)			1		3	14	1	
49	““	““	Beleşkun						22	2	
50	““	““	Ovidroz (Underler)						14	1	
51	““	““	Boliş						143	16	8
52	““	““	Çipor (Xiberr)			1			109	12	6
53	““	““	Kite (Keta)						136	15	
54	““	““	Klos-Dars			3			73	15	5
55	““	““	İhlalim						12		
56	““	““	Klos						8		
57	Mat	Mat	Kolize (Uleza)						43	4	
58	““	Urake	Diriçe						36	4	
59	““	Mat	Miştirani			9			50	5	1
60	““	““	İstiloş						36	6	3
61	““	Urake	Laç						106	11	
62	““	Mat	Şelbatr (Shulbaterr)						6		
63	““	Urake	Gik						119	13	3
64	““	““	Kastel						24	2	
65	““	““	Büyük Selite						69		2
66	““	““	Şebe						10		
67	““	““	İklise						30		
68	““	““	Kamize						6		
69	““	““	Miryaş						10		
70	““	““	Nikola						2		
71	““	““	Vubova						17	1	
72	““	““	Boyana						14	1	
73	““	““	Landize						17	2	
74	““	““	Zişt						9		1
75	““	““	Kura						8		
76	““	““	Kilişti						7		
77	““	““	İklikani						15		
78	““	““	Birşi						11		1
79	““	““	Lipondil						8		
80	““	““	Teşyenik						4		
81	““	““	Bagozkir						1		
82	““	““	Plaşa						5		
83	““	““	Malis						9	1	
84	““	““	Küçük Selite						18	2	

85	““	““	İstroga						5		
86	““	““	Buka						10		

Elimizdeki verilere göre Mat Kazası Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr olarak en fazla köy ve nüfusun olduğu tablo 12 numaralı olandır. Bu verilere göre Mat Kazası'nda iki nefis (merkez); Nefs-i Bazar-ı Lis ve Nefs-i Rahonik bulunmaktadır. Nefs-i Bazarı Lis 6 mahalleden oluşup 4 müslim hane, 2 müslim mücerred hane, 289 gebran hane, 28 gebranı mücerred hane ve 18 bive haneden oluşmuştur. Mücerred ve bive haneleri birer kişi diğer haneleri ise beşer kişi kabul edersek Nefs-i Bazar-ı Lis'in 22 kişi müslim ve 1.491 kişi gebranlardan oluştuğunu görülmektedir.

Nefs-i Rahonik ise 3 mahalleden oluşup 115 gebran hane, 9 gebran mücerred hane ve 5 bive haneden oluşmuştur. Nefs-i Rahonik'in 589 gebran nüfustan oluştuğu ve burada herhangi bir Müslüman nüfusun bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Nefs-i Rahonik'te 589 kişiden 58 kişinin müsellaman olduğu yani vergiden muaf tutulmuş olduğu tespit edilmiştir.

Bu iki nefis (merkez) hariç diğer köylerdeki nüfus ise 53 müslim hane, 5 bennak hane, 12 müslim mücerred hane, 2.447 gebran hane, 288 gebranı mücerred hane, 84 bive haneden oluşmuştur. Hane sayıları 5 ile çarparsak 282 müslim ve 12.607 gebran nüfusunun varlığından söz edebiliriz.

Nefs-i Bazar-ı Lis'te 6 mahalle, Kurdari'de 8 mahalle ve Nefs-i Rahonik'te 3 mahalle olduğu tespit edilmiştir. Mat Kazası, 63 sene Osmanlı hâkimiyeti altında kaldığı halde birçok köyde Müslüman bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Müslüman nüfusu hâlâ çok azdır. Tabloda da görüldüğü gibi 63 köyde hiçbir Müslüman bulunmazken sadece 20 köyde Müslümanların varlığı görülmektedir. Müslümanların bulunduğu köylerde de çoğunluk gebranlardan oluşmuştur. Müslüman hanelerin en fazla bulunduğu köyler olarak; Kurdari'nin 12, Beyan'ın 9, Miştirani'nin 9, Şonkoll'un 6, Büyük Gurra'nın 6, Bazar-ı Lis'in 6 ve Akkaya'nın 5 müslim haneden oluştuğu tespit edilmiştir. Müslümanların bulunduğu diğer köylerde ise müslüman haneler beş haneden başlayıp bir haneye kadar düşmektedir.

Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr ele alınırsa iki nefis ile beraber Mat Kazası'nda 68 köy, 17 mahalle, 2 nefis, 287 müslim ve 14.098 gebran'ın varlığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 13: Tımâr-ı Zuamâ Mustahfizân-ı Kala-i İstiloş (1530)¹²⁴

Nr.	Kaza	Nahiye	Köy	Mahalle	Nefs	Muslim	bennak	Muslim Mücerred	Gebran	Gebran mücerred	Bive
1	Mat	Mat	Arbut						79	8	5
2	““	““	Pleşe (Plesh)						28	3	1
3	““	““	Şin-Barbul						20	2	2
4	““	““	Çibay						100	14	5
5	““	““	Anbak						9	1	
6	““	““	Deryan						72	10	3
7	““	““	Malunze (Mallunxe)			3			41	5	3
8	““	““	Kukutin (Kukatin)						24	2	2
9	““	““	Çerolid, Çiroye (Ceruje)			2			41	4	2
10	““	““	Paskulat			1			13	1	1
11	““	““	Şili						48	5	1
12	““	““	Bugayet (Burgayet)						20	2	1
13	““	““	Brestova						3		

Tablo 13 verilerine göre Tımâr-ı Zuam ve Mustahfizân-ı Kalâ-i İstiloş 13 köy, 6 müslim hane, 498 gebran hane, 57 gebran-ı mücerred hane, 26 bive haneden oluşmuştur. Böylece Kala-i İstiloş’un 30 müslim ve 2.573 gebrandan oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Diğer birimlerde olduğu gibi Kala-i İstiloşta da gebranlar Müslümanlardan daha fazladır. 13 köyden sadece üçünde Müslüman hane bulunmaktadır. Müslüman hanelerin mevcut olduğu köyler olarak; Malunze’nin (Mallunxe) 3, Çeroli’nin (Ceruje) 2 ve Paskulat’ın 1 müslim haneden oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca kala-i İstiloş’ta bir imam ve bir topçu bulunduğu kayıtlarda geçmektedir.

Kanuni dönemine ait olan TD 367 (1530) tahrir defterine göre Mat Kazası’nı üç birim olarak ele alırsak yani “Hassa-i Mirliva”, “Tımâr-ı Zuamâ ve Erbâb-ı Tımâr” ve “Tımâr-ı Zuamâ Mustahfizân-ı Kalâ-i İstiloş” toplam olarak 83 köy, 17 mahalle, 2 nefis, 361 müslim ve 17.558 gebran kişiden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Yani Mat Kazası’nın 63 yıllık Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı süreci, nüfusun dinî kimliği bakımından yüzde oranı ile ele alırsak % 97.98 gayrimüslim ve % 2.01 Müslümanlardan oluştuğunu görürüz.

¹²⁴ BOA, TD, 367, v. 421

Arnavut tarihçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arnavutluk'a girdiği andan itibaren çıkıncaya kadar huzur ve adalet bırakmadığını ve İslam dinini kılıç kullanarak zorla kabul ettirdiklerini ve onlardan Arnavutlar'ın hayır görmediğini ve onlarla yaşanan her günü kara gün olarak geçirdiklerini iddia etmektedirler. Bunu bilgisizlikten mi yoksa Osmanlılar'a olan nefretlerinden dolayı mı söyledikleri tartışılır olmakla birlikte sadece zikrettiğimiz defterin kayıtlarına tarafsızca bakıldığında bile gerçeğin anlaşılması güç değildir. Zira Fatih Sultan Mehmet dönemine ait maliye defterinde Mat Kazası'nda hiçbir Müslümanın bulunmadığı görülmektedir. Kanuni dönemine ait olan tahrir defterinde ise 63 sene sonra Mat Kazası'nın ahali 17.919 kişiden oluşurken bunlardan sadece 361'i yani %2.01 İslam dinini kabul etmiştir. Bu defter kayıtlarından Osmanlı Devleti'nin, Mat ahali 63 sene sonra Mat Kazası büyük oranda veya tamamen İslam dinini kabul etmek zorunda kalacaklardı. Fatih Sultan Mehmet döneminden 380 sene sonra ve Kanuni döneminden 317 sene sonra yazılmış olan bir müslim nüfus defterinden Osmanlı hâkimiyeti altında 380 sene geçirmiş olan Mat ahalesinin durumu aşağıdaki tabloda daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 14: 1847 Tarihli Nüfus Defterine Göre Mat Kazası'nın Köy, Mahalle, Hane ve Nüfusu¹²⁵

Köy	Mahalle	Müsl im Hane	Tüva na	Sıby an	Mus in	Nizam iye	Zabt iye	Müsli m mücer red	G.müs lim Hane	A' la	Evs at	Ed na	Sa bi	Ame l man de
Beyan	Dudul	26	32	29	14	6	2	0						
“ “	Zebir ?	11	8	7	7	4		0						
“ “	Bala	28	20	20	21	6	1	1						
Klos	Cetan	10	10	8	6	1	0	1						
“ “	Termi ?	21	15	18	16	6	0	0						
“ “	Tercim?	14	9	8	6	4	1	2						
“ “	Paşa	21	8	14	18	7	0	1						
“ “	Sofay	13	10	7	8	1	0	0						
“ “	Laziri?	14	11	5	11	3	0	0						
“ “	Bala	7	7	5	6	2	0	0						
“ “	İşnakiye ?	12	9	4	5	5	0	0						
“ “	Pleşa	13	?	?	?	?	?	?						
Tanuş a	Tanuşa	10	6	8	11	2	0	1						
“ “	İfşat	14	9	10	8	5	2	0						

¹²⁵ BOA, NFS.d, 5426, v. 26-31

Akkaya	Zir ?	?	8	10	9	2	7							
	Laskay	19	6	8	7	3								
	Manus	9	6	5	1	2	2							
	Tanuşay	13	6	8	3	1	1							
	Bala	49	17	19	20	7	20							
İşkala	İşkala	9	12	9	7	3								
Çibir (Xiber r)	Hanay	21	21	18	17	3	0	2						
	Buşkaş	30	28	12	7	5	1							
	Lukay	22	12	7	11	6								
	Barda	9	8	6	7	3								
	Muçay	8	5	6	5	4								
Keta	Keta	33	15	12	19	3								
Darda s	İspavli	22	12	13	17	5								
	Tesir?	20	12	10	19	6								
	Raca	16	18	10	14	4								
Kolgin	Darsiye?	12	8	11	7	2								
	Bulk	8	5	4	6	2								
	Pretya?	17	11	8	10	5								
Otyan a?	Otyana?	18	18	18	18	6								
Paşkol at	Paşkolat	32	24	24	22	9	2	1						
Efendi ?	Efendi?	8	5	3	7	5								
	Kosarak	4	4	3	2									
	Mişteri?	11	5	7	4	0	2	2						
Selita	Zalis ?	3	5	2	2				5		8		5	1
	Lufay	3	5	5	2				6	1	7	3	8	2
	Kurbneş	1	2	1					9		15		11	2
	Boriç	5	2	4	6	1			7		16	4	9	
	Lokondri	4	4		2	2			15	1	25	2	18	1
	Laçay	18	13	17	16	5		1						
	Daçi	8	1	13	9	1								
	Zalis ?	3	5	2	2									
Laç	Laç	12	10	13	15	3								
	Bruç	5	2	4	6	1								
Lur		41	43	60	34	8			7		14	1	10	
Fetle ?	Bala								10		19		12	1
	Şiba								13		35	2	14	2
	Mabçay mea Mulay								20		36	2	4	16
	Seba								15		30	5	12	

	Rreşen								26	1	68	10	15	1
	Borsak								13		23	1	6	2
	Perlati								25		46	5	15	3
Bas (Baz)		7	6	5	7	1			19	1	25	2	9	3
Buşka ş	Pirina ?								13		21	1	16	1
	Sonay (Sunay)								5		10	1	4	1
	Buşkaşat in								17		19	6	8	2
Gurra- i Kebir	Dulay	17	20	21	16	5		2						
	Pepay?	15	14	8	10	2								
	Miranay	6	6	6	8	2								
	Çorufka y?	30	20	24	22	11								
	Canay	9	8	4	7	3		1						
	Hosi ?	4	3	3	1	1								
	Hayredi nay?	6	4	3	3	3								
	Hakay?	13	9	9	4	3	1							
	Bozay?	20	12	14	11	6								
Gurra- i Sagir	Balaş (Ballsh) ?	14	5	14	7	1								
	İlyas?	15	10	18	7	2								
	Kurtay?	31	14	17	8	4								
Batrra	Frankit?	19	silik	silik	12	4								
	Kurbneş ?	15	10	10	8	4								
	Cumay ?	11	5	11	5									
	Barç mea Llesh?	14	6	6	6	3								
	Hocay?	11	3	8	5	1								
	Batrray?	30	15	26	20	8								
	Buşkasi?	14	7	10	9	5								
	Kolay?	14	10	14	4	2								
	Masraka ?	28	21	18	17	8								
Germa n	Metray?	15	16	15	11	4								
	Barbun?	12	13	14	16	6								
	Kafa?	17	12	18	15	6								
Mıza		15	11	8	11	3								
Burrel		15	12	7	11	4								

Kariçe	Kalisay	7	10	7	5	1													
	Micay?	12	12	18	19	4													
	Kiba	9	7	8	10	3													
Burğay		91	87	41	76	16													
Lis	Tușraka?	26	18	23	25	3													
	Debradiș?	22	14	18	22	4													
	Livaza?	8	5	3	4	1													
	Baniç?	30	17	31	29	6													
	Derzi	15	13	11	8	3		5											
	Çupay	20	11	18	11	4													
	Şiyakun?	4	1	3	5	2													
	Liverspol?	17	10	11	8	4													
	Kapriçe?	43	29	32	24	10													
	Şoşay	12	8	14	7	3													
	Truka	12	9	9	7														
Murra		28	14	25	22	6													
Kaçın	Liça?	11	10	12	8	3													
ya																			
	Kala?	4	3	4	4	2													
	Boriç	10	8	6	7	2													
Selișta	Hanay	23	13	19	17	3		1											
	Sinanay	23	18	12	14	5													
	Barday	24	25	15	13	13													
Lukay	Kabile-i Kuka	5	5	2	2														
	Kabile-i Lleşay	3?		1	3	1													
	Kabile-i Truska	7	1	5	7	1													
	Kabile-i Diraka	5	3	2	3	2													
	Kabile-i Diraçla	4	3	2	4	1													
	Kabile-i Livarca?	6	6	3	4	2		1											
Şilli	Dukagin	7	10	3	8	1													
	Lutri	8	6	1	12	2													
	Lurasi	8	12	7	11	2													
	Aşbanaş	11	14	13	12	3													
	Liburina?	10	11	8	14	2													
İşkefe		29	14	23	29	12													
Maçuk	Masbak?	10	7	12	8	1													

ul																			
	Çorkay	8	13	16	14	6													
	Kalovac ?	12	15	19	11	2													
	Sarca?	7	7	7	5	2													
	Recai	15	17	19	6	2	1												
	Orçala?	8	9	8	6		1												
Prell	Dukagin	6	6	9	8	2													
	Esmak?	6	2	4	9	5													
	Mucuba	7	1	8	7	6													
	Burrel	10	6	9	10	6													
	Kukatin	8	4	5	6	2	1	1											
Rremu l		28	18	23	29	14													
Derya n		30	25	32	38	11													
Barbul		14	14	13	16	6													
Malun ca?		59	43	26	31	9													
Kurda ri	Şullay	5	10	8	10														
	Luzay	4	6	2	2	2													
	İskender ay	7	7	4	3	2													
	Alakay?	21	18	11	8	2	1												
	Luci?	8	8	6	4	1	1												
	Hurdha?	29	19	4	12	6													
	Tuma?	13	13	11	4														
	Mukaber ?	12	7	6	13	3													
	Mastreş	8	4	7	8	2													
	Kubran?	10	2	5	9	3													
	Din?	13	6	8	6	1													
	Kema?	18	9	12	20	5													
	Gurrafay ?	11	3	4	4	4	1	1											
	Kurbatin ?	17	14	11	8	5													
	Bırşi	21	10	12	16	4													
	Matruşa ?	8	8	4	7	2	2												
Patin	Çilu?	6	4	4	6	2													
	Sunay	7	5	2	6	1													
	Mescid	14	13	10	5	3	1	1											
	Hocalar	9	5	8	6	2													
	Suç?	24	18	12	16	7													
	Kesrak?	6	5	3	4	1													
	İspahi	14	10	8	7	4													

	Lac	9	5	7	7	1	1							
	Şinkol	12	7	7	9	2		1						
	Dom	16	9	10	18	7	1							
	Şulbatra	4	1	3	5	1								
	Çiruya	35	15	17	15	3	2	1						

Sultan II. Mahmud'un oğlu olan Sultan Abdülmecid zamanına ait 1847 tarihli Mat Kazası nüfus defteri bölge nüfusuna dair daha ayrıntılı kayıtlar vermektedir. Zira daha önce gördüğümüz diğer defterlerde sadece hane sayıları verilirken bu defterde hanelerle beraber erkek nüfus sayımının da yapılmış olduğu görülmektedir. Bu defteri diğer defterlerden farklı kılan bir diğer özellik, artık müslüman nüfusunun gayrimüslim nüfusundan çok daha fazla olmasıdır. Daha önce diğer defterlerde görmediğimiz, ilk defa bu defterde karşımıza çıkan kıbtî sayımı da göze çarpmaktadır. Bu defterde nüfus kayıtlarının çok ayrıntılı ve açıklayıcı, aydınlatıcı tarzda tutulmuş olduğu görülmektedir. Burada sadece Müslüman nüfusu değil gayrimüslim nüfusu da ele alınmıştır. Her iki dine göre erkeklerin sayımı farklı isimlerle yapılmıştır. Müslüman erkekler nüfusunu kaydederken bazı kavramlar kullanılmıştır. Bunlar; tüvana¹²⁶, sıbyan¹²⁷, müsin¹²⁸, nizamiyye¹²⁹, zabtiye¹³⁰ ve müslim mücerredir¹³¹. Gayrimüslim erkek nüfus ise şu kavramlarla kayda alınmıştır; a'la¹³², evsat¹³³, edna¹³⁴, sabî¹³⁵ ve amel-mânde¹³⁶. Bu

¹²⁶ Güçlü, kuvvetli erkek, bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, tah. Ahmet Cevdet, İstanbul: İkdâm matbaası, 1317, s. 447; Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Ankara: Doğu matbaası, 1970, s. 1342

¹²⁷ Çocuklar, bkz. Devellioğlu, a.g.e, s. 1137; Şemseddin Samiye göre ise sıbyan kelimesi sabî anlamına geldiği anlatılmaktadır. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 817

¹²⁸ Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 1346; Mehmet Kanar, Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s. 512; Devellioğlu, a.g.e, s. 884

¹²⁹ İlk askerlik devresi, bu türlü askerlik işleriyle uğraşan dâire, askerlik dairesi, kara ordusu. bkz. Devellioğlu, a.g.e, s. 1009; Kanar, a.g.e, s. 554

¹³⁰ Tanzimat'tan sonra memleket içi güven ve emniyet işleriyle vazifeli daireye verilen ad. Zaptiye nezareti, zabt ve rabta me'mûr-ı asker, Polis, Jandarma. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 852; Devellioğlu, a.g.e, s. 1398; Kanar, a.g.e, s. 787

¹³¹ Tek, yalnız, bekar, karısı olmayan. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 1292; Devellioğlu, a.g.e, s. 841; Kanar, a.g.e, s. 493

¹³² En yüksek, en refî' (vergi konusunda en zengin olan anlamına gelir, en yüksek vergiyi ödenen). Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 131; Devellioğlu, a.g.e, s. 31; Kanar, a.g.e, s. 40

¹³³ Ortada bulunan, ortadaki, orta halli. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 206; Devellioğlu, a.g.e, s. 290; Kanar, a.g.e, s. 229

¹³⁴ Az, pek az, en az, düşük dereceli (yani fakir). Devellioğlu, a.g.e, s. 242; Kanar, a.g.e, s. 212

¹³⁵ Balığ olmamış erkek çocuk, sin bülüğa ermemiş oğlan, erkek süt çocuğu, üç yaşını tamamlamayan erkek çocuk. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 817; Devellioğlu, a.g.e, s. 1085; Kanar, a.g.e, s. 606

¹³⁶ İşten kalmış, iş göremez, ihtiyarlıktan veya bir sakatlıktan artık hiçbir iş göremez hale gelmiş adam, iş yapmaktan kalmış, iş göremez durumda olan. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 951; Devellioğlu, a.g.e, s. 39; Kanar, a.g.e, s. 50

defterde Kıbtî¹³⁷ nüfusunun Müslüman olarak ele alındığı görülmektedir. Defterlerin, tarih süreçte her geçen gün daha da gelişmiş olduğu fark edilmektedir. Mesela; Fatih Sultan döneminde mahallelere rastlanmadığı, Kanuni dönemine ait olan tahrir defterlerinde sadece Nefs-i Bazar-ı Lis, Nefs-i Rahonik ve Kurdari köyünde mahallelere yer verilmiş olduğunu görülmektedir. Sultan Abdülmecit dönemine ait olan müslim nüfusu defter kayıtlarında ise her köyün en az bir mahallesi bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre en fazla mahallesi olan köyler şunlardır. Kurdari 16, Patin 12, Lis 11, Klos 9, Gurra-i kebir 9, Battra 9, Selita 8 ve Fetle 7 mahalleden oluşmuştur. Diğer köylerde tablonun verileri doğrultusunda görüldüğü gibi mahalle sayısı 6'dan daha azdır. Genelde Osmanlı Devleti'nde müslim ve gayrimüslimlerin mahallelerinin farklı olduğu bilinmektedir. Fakat Mat Kazası'nda bazı köylerde aynı mahallede hem müslim hem de gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları görülmektedir. Bu şekilde müslim-gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadıkları köy sayısı üçtür. müslim ve gayrimüslimlerin beraber yaşadıkları yerleri; Selita köyünün Zalis, Lufay, Kurbneş, Boriç ve Lokondri mahalleleri, Lura köyü ve Baz köyü şeklinde tespit edilmiştir. Selita ve Baz köylerinde, gayrimüslim hanelerin müslim hanelerine göre çok daha fazla olduğu görülürken, Lur köyünde ise bu kaidenin değişerek müslim hanelerin sayısı gayrimüslim hanelerinden çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Sadece gayrimüslimlerin yaşadığı köyler ise: Fetle ve Buşkaş köyleridir. Diğer köylere bakıldığında, köylerin tamamen İslam diniyle şereflendiği görülmektedir.

Mat Kazası'nda toplam 69 Kıbtînin mevcut olduğu tespit edilmiş, yaşadıkları köy ve mahalleler de aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 15: 1847 Tarihli Nüfus Defterine göre Mat Kazası'nda bulunan Kıbtîler¹³⁸

Nr.	Köy	Mahalle	Kıbtî sayısı
1	Beyan	Zebir	10
2	Klos	Cetan (Xhetan)	3
3	Gurra-i kebir	Bozay	2
4	Gurra-i sagir	Kurtay	2
5	Battra	Batrray	4
6	German	Metray	3
7	Kariçe	Kiba	8
8	Lis	Debradiş	2

¹³⁷ Avrupa'nın bazı cihetlerine Mısırdan geçerek gittiklerine mebni asl Hint'ten gelme olan çingenelere verilen isimdir. Kıbt soyundan (Mısırın eski yerli halkı), çingene. Bkz. Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, s. 1050; Devellioglu, a.g.e, s. 616; Kanar, a.g.e, s. 399

¹³⁸ BOA, NFS.d, 5426, v. 26-31

9	Murra		3
10	Selišta	Sinanay	1
11	Lukay	Kabile-i Truska	2
12	Şilli	Lurasi	3
13	Maçukul	Kalovaç	1
14	Rremul		3
15	Deryan		3
16	Malunca		4
17	Kurdari	Bırşı	15

Tablo 15 verileri doğrultusunda, 1847 yılının müslim nüfus defteri kayıtlarına göre Mat Kazası'nda 17 köyde Kıbtîlerin mevcudiyeti görülmektedir. En fazla Kıbtî nüfusu bulunan köyler ise: Bırşı 15, Beyan 10 ve Kariçe 8 olarak belirlenmiştir. Kıbtî nüfusuna sahip olup diğer köylerde ise sayı 4'ün altındadır.

Müslim defterinin tamamı ele alınırsa, Sultan Abdülmecid zamanının 1847 yılı kayıtlarına göre Mat Kazası için şu bilgiler tespit edilmiştir: 41 köy, 151 mahalle, 2.264 müslim hane, 1639 tüvana, 1632 sıbyan, 1627 müsün, 538 nizamiye, 55 zabtiye, 48 müslim mücerred kayda alınırken, 225 gayrimüslim hane, 4 a'lâ, 417 evsat, 45 edna, 176 sabi, 38 amel-mande ve 69 kıbtî olduğuna dair tespit edilmiştir. Bu verilere göre Mat Kazası'nda toplam 2.489 hane bulunmaktadır. Bu haneler 5 ile çarpılırsa toplam nüfusun 12.514 olduğu, bunlardan 11.320 kişinin müslim, 69 kişinin kıbtî müslim ve 1.125 kişinin gayrimüslim olduğu görülecektir.

Böylece 380 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Mat Kazası'nın Abdülmecid dönemine ait 1847 yılının müslim nüfus kayıt defterine göre nüfus oranına bakılırsa nüfusun %90.45'inin müslim, % 8.98'inin gayrimüslim ve % 0.55'inin ise kıbtîlerden oluştuğu anlaşılacaktır.

19. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru 1848 yılında yapılan karışık nüfus defteri kaydına göre Mat Kazası'nda 2.556 hane bulunmaktadır. Bu hanelerden 2.302'si müslim hane, 225'i reaya ve 29'u ise kıbtî müslim hanedir. Bu bilgilerden yola çıkarak Mat'ın, $2.556 \text{ hane} \times 5 = 12.780$ kişilik bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Nüfus, 11.510 müslim, 1.125 reaya ve 145 kıbtîlerden oluşuyordu. Karışık nüfus defterinin nüfusundan tüvana 1.657, sıbyan 1.668, müsün 1.624, nizamiye 542, zabtiye 69. Ayrıca 216 tüvana muhasebe?, 5 sıbyan muhasebe? ve 95 müsün muhasebe?, toplam 5.876 erkek neferandan oluşuyordu. Reaya nüfusu ise a'lâ, evsat 417, edna 45, sabi 176, amel mande 38 toplam 680 erkek neferandan

oluşuyordu¹³⁹. Yani Mat Kazası 1848 yılında oran açısından ele alınırsa %90 müslim, %8.80 reaya ve % 1.13 kıbti nüfusuna sahipti.

İncelenen defterlerin kısaca özeti ve oranı şöyledir: Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Maliye defteri MAD.d 508'e göre; Mat Kazası'nda toplam 2.370 kişi bulunuyordu. Bunlar tamamen gayrimüslim tebaasındandı. Kanuni dönemine ait Tahrir defteri TD 367 defterine göre ise 1530 yılında Mat Kazası toplam 17.919 kişilerden oluşmakta ve burada büyük bir artış görülmektedir. Mat Kazası'nın nüfusunun çok fazla arttığı açıkça görülmektedir. 63 sene geçmesine rağmen Mat Kazası'nda 17.558 gebran, 361 de müslim nüfusu bulunmaktaydı. Yani Mat Kazası'nın nüfusu % 97.98 gebran ve % 2.01 müslimden oluşmaktaydı. Fakat 380 yıl sonra Abdülmecit dönemine ait 1847 yılında NFS.d 5426 müslim nüfus defterine göre ise Mat Kazası toplam 12.514 kişiden oluştuğu tespit edilmişti. Bunlardan 11.320'si müslim, 1.125'i gayrimüslim ve 69'u ise kıbtîydi. Oran açısından bakılırsa % 90.45 müslim, % 8.98 gayrimüslim ve % 0.55 kıbtîlerden oluşmaktadır. Burada Mat Kazası'nın çoğunlukla İslam şehrine dönüşmüş olduğu rahatça anlaşılmaktadır. İlk defa bu defterde kıbtîlerin de kayda alındığı görülmektedir. Bir sene sonra 1848 NFS.d 5425 karışık nüfus defterine göre ise Mat Kazası'nda toplam 12.780 kişinin varlığından bahsedilir. Bunlardan 11.510 müslim, 1.125 gayrimüslim ve 145 kıbti. Oran açısından ele alınırsa % 90 müslim, % 8.80 gayrimüslim ve % 1.13 kıbtîlerden oluşmuştur. Burada müslim ve gayrimüslim nüfusunun diğer deftere göre düştüğü ve kıbtîlerin iki kat daha fazla artırıldığı görülmektedir.

Yukarıda gördüğümüz gibi Osmanlı Devleti İslam hukukuna uygun bir şekilde vergilendirme yapmış ancak tek bir vergiden bütün zimmileri aynı sorumlu tutmayıp maddi durumlarına göre belirlenen oranda bir vergiden sorumlu tutmuştur. Osmanlı döneminde İslam hukukuna dayanılarak yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve çalışamayacak durumda olan hasta veya sakatlardan cizye alınmamaktadır¹⁴⁰. Vergiden sorumlu tutulmuş olan zimmiler üç gruba tasnif edilerek a'la (zengin), evsat (orta) ve edna (fakir) olarak kayda alınmıştır. Osmanlı devleti zenginlerden 48, orta 24 ve fakir olanlardan da 12 akçe almıştır¹⁴¹. Buna göre Mat Kazası'nda bulunan zimmilerden 4 kişi zengin, 417 orta ve 45 kişi ise fakir olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı hâkimiyetine

¹³⁹ BOA, NFS.d 5425, v. 16

¹⁴⁰ Karataş, a.g.e. s. 238

¹⁴¹ a.e. s. 234

girişinden 380 sene sonra Mat Kazası'nda 504 zimmiden 38'i amel-mande (çalışmayan durumda) ve sadece 45'inin fakir olduğu görülmüştür. Diğerlerin durumu ise orta halli olarak tespit edilmiştir. Devlet zimmileri zora sokmayarak kolaylık göstermek üzere cizyelerin taksitle ödenmesi imkânı da tanımıştır¹⁴². Zimmiler cizye konusunda haksızlık yapıldığı ve mağdur olduklarını iddia ederlerse Divan-ı Hümayun'a başvurarak haklarını arama imkânının da sahiptiler. Osmanlı Devleti'nde kıptiler Müslüman ve gayrimüslim olarak oluşmaktaydı. Bunlara bir ayırım yapılmadan her ikisinden de cizye alınarak sadece cizye miktarında farklılık gösterilmiştir. Müslüman Kıptilerden cizye alınması onları askerlikten muaf tutulmalarından kaynaklanıyordu.

Bu verilere göre bakılırsa zimmilerin, Osmanlı Devleti'ne vermiş oldukları verginin hayat şartlarını çok fazla etkilemediği ve normal bir yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir. Burada Osmanlı Devleti'nin güçlü olan her zaman haklıdır ve istediğini yapar düşüncesiyle hareket etmediği açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti sadece İslam hukukuna dayanarak Müslüman olsun zimmi olsun hiç kimsenin hakkına girmemeye çalışmış ve kişilerin durumlarına göre vergiyi toplama işini adaletle yürütmüştür.

Justin McCarthy'nün dediği gibi: Asırlar boyunca Osmanlı yönetiminde İslam'ı kabul eden birçok kişi olmuştur. Fakat onların İslam'a girmeleri için herhangi bir zorlama yapılmamıştır¹⁴³. Hıristiyanlar, Müslümanların yediği yemeği aynısından yiyebilirlerdi. Müslümanların konakladığı gibi Hıristiyanlar da aynı veya benzer tip konutlarda oturabiliyorlardı. Ayrıca aynı dili de konuşabiliyorlardı. Onların ayırımı sadece inançtaydı. Hem Müslümanların hem de Hıristiyanların inancı farklıydı. Osmanlılar'ın kendilerine verdiği din özgürlüğünden hak ettiğinden çok daha az bahsedilmektedir.

Aslında Osmanlılar bu iyiliğin karşılığını uzun vadede çok ağır bir şekilde ödediler¹⁴⁴. Türkler bir yeri fethettiklerinde orada bulunan Hıristiyanlara ellerinden geldiğince iyi davranarak genellikle kendi memleketinde yaşamalarına izin vermişlerdir. Onların dinlerine, dillerine ve geleneklerine asla dokunmamışlardır. Ama XIX. yüzyılda Ruslar, Ermeniler, Bulgarlar Yunanlar vs. Müslümanlara ait olan bir yeri işgal

¹⁴² a.e. s. 239

¹⁴³ Justin Mccarthy, Vdekje dhe Debim Spastrimi Etnik i Myslimaneve Osman 1821-1922, çev. Arjol Guni, 1. bs. Tirane: ALSAR Yayınları, 2015, s. 27

¹⁴⁴ a.e, s. 28

ettiklerinde orada bulunan Müslümanları tamamen kendi yurtlarından çıkartmışlardı. Eğer XV. yüzyıldaki Türkler bu derece toleranslı olmasalardı XIX. yüzyıldaki Türkler kendi yurtlarında rahatça yaşayabileceklerdi¹⁴⁵.

B. DİNİ YAPI

1. MÜSLÜMANLAR

Önceki defter kayıtlarında gördüğümüz gibi Fatih dönemine ait MAD.d 508 nolu maliye defteri verilerine göre Mat Kazası 2.370 kişiden ve tamamen gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Daha sonra zamanın geçmesiyle Kanuni dönemine ait defter kayıtlarında artık Mat Kazası'nda Müslümanların mevcudiyetini görmüştük. Fatihten Kanuni dönemine kadar 63 sene geçmesine rağmen TD 367 tahrir defteri verilerine göre Mat Kazası 17.558 gayrimüslim ve 361 Müslümandan oluşmuştur. Böylece gayrimüslimlerin hala ezici bir şekilde mevcudiyetlerini koruduğunu ve Müslümanların çok az sayıda azınlıkta olduğunu da görüyoruz. Burada 63 sene içerisinde Mat Kazası'nın nüfusunun çok fazla arttığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 380 sene sonra Abdülmecit dönemine ait olan NFS.d 5426 müslim nüfus defteri verilerine göre ise Mat Kazası'nda yaklaşık 12.514 kişinin yaşadığı ve bunlardan 11.320 Müslüman, 69 Kıbtî ve 1.125 kişinin de gayrimüslim olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Artık Mat Kazası'nda çoğunluğu ezici bir şekilde Müslümanlardan oluştuğunu görmek mümkün olmuştur. Gayrimüslimler ise azınlık haline gelmişlerdir. Fakat nüfus açısından Kanuni dönemine ait defter kayıtlarına göre ise daha az olduğu da görülmektedir. Nüfusun azalmasının nedenleri arasında Osmanlı'nın sıkıntılı günler yaşaması ve savaşlara katılan birçok kişinin hayatını kaybetmesi yer almış olabilir. Bir başka ihtimal ise belki o dönemde Mat Kazası'nda herhangi bir salgın hastalığın yayılmış veya doğum oranları azarlığı da bulunabilir.

2. GAYRİMÜSLİMLER

Balkanlar'a İslamiyet XIII. yüzyıldan itibaren göç ve din değiştirme yoluyla gelmiştir. Balkan yarımadasına gelen Müslüman göçmenlerin çoğu Türklerdendi. XIV. ve XV. asırlarda Osmanlı'nın Balkanlar'ı fethi, buradaki dinî ve etnik yapının değişmesine yol açmıştır. İslam dini XV ve XVI. yüzyıllarda balkan ahalisinin kendi etnik kimlik ve kültürünü koruması için bir fırsat olmuştur. Bu da onların İslam'a girmelerini

¹⁴⁵ a.e, s. 34

kolaylaştırmıştır. Balkan Hıristiyanlarının neredeyse tamamı Ortodokst¹⁴⁶. Mat Kazası daha önce gördüğümüz gibi Fatih döneminde tamamen gayrimüslimlerden oluşuyordu. Yani o dönemde burada herhangi bir Müslümanın mevcudiyetine rastlanmamaktadır. Kanuni dönemine gelince orada tahrir defterine göre Müslümanların mevcudiyeti görülmeye başlamıştır. Fakat gayrimüslimler çoğunluğu hala korumaktaydılar. Sultan Abdülmecit döneminde ise Mat Kazası artık gayrimüslim bir kazadan Müslüman bir kazaya dönüşmüştür. Bu dönemde Mat Kazası ahalisinin çoğunluğunun Müslüman olduğu ve gayrimüslimlerin azınlık haline geldiklerini görülmektedir. Günümüzde de Balkanlarda Müslüman nüfusun en fazla Arnavutluk'ta yoğunlaştığı ve nüfusunun % 70-75'i İslam dinini benimsemiş olduğu bilinmektedir.

II. MİMARİ YAPI

A. EV TİPLERİ

1. BASİT EVLER

Mat Kazası'nda evler aile reisinin ekonomik gücüne göre yapılmaktaydı. Aile ekonomisi zayıfsa yapılan evler de basit olurdu. Aile ekonomisi güçlü ise üç-dört katlı kule (kulla) evler yapılırdı. Basit evler tek katlı bazen de iki katlı olup taş, tahta veya ince dallardan inşa edilmişlerdi. Tek katlı olan basit evler de evin yanında hayvanlar için de bir ahır yapılırdı. İki katlı olan evlerde ise alt katta hayvanlar, üst katta ise ev ahalisi kalırdı. Mat Mazası'nda bazı evlerde taş veya çitle çevrilmiş bazıları ise hiç çevrilmemiştir¹⁴⁷.

2. KULELER

Mat Kazası'nda ekonomik durumu iyi olan aileler iki, üç ve dört katlı olan ve Arnavutça Kulla denilen evler yapmışlardır. Bu evler beyaz ve güçlü bir yapıda inşa edilip düşmanlardan, hırsızlardan, hasımlardan, vahşi hayvanlardan, soğuktan ve gelecek herhangi bir tehlikeden adeta kale gibi koruyorlardı. Kulla (Kule) ateşe karşı dayanıklıdır. Çünkü kapılar hariç bütün ev tamamen taştan yapılmıştır. Bu evlerin duvarları kalındır. Temellerinin kalınlığı 75-100 cm olup birinci kat kalın ve sonraki katlar ikinci ve üçüncü katlarda duvar kalınlığı 7-10 cm olmuştur. Birinci katın duvarı büyük taşlardan yapılmış ve birbirine çamurla sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Birinci katta pencere bulunmamaktaydı. Fakat her katta tuvalet ve abdesthane vardı. Birinci kata

¹⁴⁶ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal özellikleri, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt yay. İstanbul 2003

¹⁴⁷ Fiçori, a.g.e, s. 360-62

hayvanlar yerleştirirken, ikinci katta mutfak veya kadınların odası, üçüncü katta ise misafir odası bulunmaktaydı. Dört katlı olan evlerde üçüncü veya dördüncü katta yatak odası bulunurdu. Bu evlerde merdivenler genelde evin içine yerleştirilmiş, fakat nadiren evin dışında da yer alabilmiştir. Mat Kazası'nda en yaygın olan ev tipi çıkma ile olan Kule (Kulla)'dır. Mat Kazası'nda bu tip evler Kulla (Kule) neredeyse her köyde mevcuttur. Fakat en yaygın oldukları köylerde; Gurre, Macukull, Lis, Burgajet, Kurdari, Patin, Fullqet'tir.¹⁴⁸

B. CAMİLER

Peygamber (s.a.v.) Hira mağarasında iken Allah tarafından Cebrail (a.s) vasıtasıyla ilk indirilen ayetler şunlardır:

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rab ki kalemle yazı yazmayı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.”¹⁴⁹

Bunlar indirilen ilk ayetlerdir ve bu ayetlerde ilmin ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Allah tarafından insana “oku” emri verilmiştir. Böylece Peygamber Efendimiz zamanında Camiler hem ibadetin eda edileceği yer hem de ilmin tahsil edileceği yer olarak kullanılmışlardır. Başka pek çok ayet de Allah'ın ilme ne kadar önem verilmesini istediğini açıkça göstermektedir. Örnek olarak: “*De ki: bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”¹⁵⁰ “*Rabbim ilmimi arttır, de!*”¹⁵¹ Bir diğer ayette ise Allah Teâla şöyle der: “*Müminler hepsi toptan seferber (sefere çıkacak) degillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar*”¹⁵²

Anlaşıldığı gibi Allah insanları ilimle uğraşmaya teşvik etmiştir. Her ne olursa olsun, savaş bile olsa insanların bir kısmının geri kalıp ilimle meşgul olmalarının İslam dinince gerekli sayıldığını de görüyoruz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mescidi Nebevi'yi sadece ibadet için değil aynı zamanda ilim mekânı olarak da kullanmıştır. Mescidi Nebevi'de ilim mekânı kullanılan yer “Suffa” ve orada kalan ilim talebeleri ise “Suffa Ehli” olarak adlandırılmıştır. Böylece zamanın şartlarına göre bakılırsa Hz.

¹⁴⁸ Fiçori, a.g.e, s. 363-9; Daha ayrıntılı bir şekilde araştırmak isteyenler için bkz. s. 359-369

¹⁴⁹ Alâk sûresi, 96/1-5

¹⁵⁰ Zümer sûresi, 39/9

¹⁵¹ Tâhâ sûresi, 20/114

¹⁵² Tevbe sûresi, 9/122

Peygamber bizzat başmuallim olup, Suffa ise ilk yatılı okulu olarak nitelendirilebilir¹⁵³. Görüldüğü gibi Cami sadece ibadetin yapıldığı yer olmamış aynı anda ilmin de öğrenildiği yer olmuştur. Fakat daha sonra farklı görüşler ortaya çıkınca ve tartışmalardan dolayı camideki cemaatin rahatsız olmasıyla mekteplerin açılması mecburi hale gelmiştir. Günümüzde de ilmin öğrenebilmesi için açılan birçok mektepler ve okullar olduğu halde yine de Camilerde de Kur'an kursları, vaazları ve çeşitli dersleri verilmektedir. Mat Kazası'nda Osmanlı dönemine ait Cami ve mescitlerin aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 16: Debre Sancağı'nda Bulunan Cami ve Mescitler¹⁵⁴

Esami-i kaza	Cevâmi ve mesâcid	% Oranı
Nefs-i Debre	32	65.30
Rakalar	6	12.24
Debre-i zir	6	12.24
Mat	5	10.20
Toplam	49	100

Tablo 16 Manastir Vilayeti Salnameleri verileri doğrultusunda görüldüğü gibi Debre Sancağı'nda 49 Cami ve mescit bulunduğu kaydedilmiştir. En fazla Nefs-i Debrede 32 cami ve mesacid bulunup Mat Kazası'nda ise 5 caminin varlığı tespit edilmiştir. Mat Kazası Debre Sancağı'nda cami ve mesacid oranı % 10.20 civarındadır. Salnamelerde sadece sade bir bilgi elde edilebilmiş, daha fazlası ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerle keşfedilebilmiştir.

Tablo 17: Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Mat Kazası'nda Bulunan Camiler ve Vakıflar

Kaza	Köy	Cami adı	Adet	Vakıf adı	Adet	Yıl
Mat	Lur ¹⁵⁵	Bilinmiyor	1	----	---	1143
	Varoş ¹⁵⁶	Bilinmiyor	1	----	---	1254
	Beyan ¹⁵⁷	Mete (Sitte) Kasım	1	Mete (Sitte) Kasım	1	1257

¹⁵³ Mustafa Öcal, Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi: Mukaddime Kitap, 1. bs. İstanbul: Düşünce Kitapevi, 2011, s. 1-3

¹⁵⁴ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 405

¹⁵⁵ BOA, AE. SAMD.III, Dosya no: 16, Gömlek no: 1422

¹⁵⁶ BOA, HAT, Dosya no: 1616, Gömlek no: 32

¹⁵⁷ BOA, C_EV, Dosya no: 441, Gömlek no: 22345

		Cami		Cami		
--	--	------	--	------	--	--

Tablo 17 verilerine göre Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde 5 camiden 3'ünün hangi köylerde bulunduğu tarafımızdan tespit edilmiş, 2'si ise belge eksikliğinden dolayı belirlenememiştir. İlk iki Caminin isimleri bulunamayarak Beyan köyünde bulunan caminin adının da Mete mi Sitte mi olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Bu cami, hayrat sahibi Halife b. Feyzullah tarafından inşa edilmiştir. Beyan köyündeki caminin yanında aynı adla bir de vakıf vardır. Varoş köyündeki cami, hayrat sahibi İbrahim Ağa tarafından inşa edilmiştir. Zeynel Abidin b. İbrahim bu camide görevlendirilerek günde iki akçe karşılığında imamet ve hitabet hizmetlerini ifa etmiştir.

C. BAB-I HÜKÜMET KONAĞI

H. 1290/ M. 1873 yılında Mat Kazası Patin köyünde 30.000 kuruş miktarında bir Bâb-ı Hükümet Konağı'nın inşası için karar alınmıştır¹⁵⁸. İki sene sonra H. 1292/ M. 1875 yılında Manastır Vilayeti Salnamesinde Mat Kazası'nda Hükümet Konağı'nın inşa edildiği görülmektedir¹⁵⁹.

H. 1301/ M. 1883'e ait başka bir belgenin verilerine göre ise Mat Kazası'nda daha önce inşa edilmiş olan Hükümet Konağı'nın harap olduğu ve bu yüzden hükümet memurlarının oradan çıkarılıp başka bir haneye nakledildiği anlaşılmaktadır.

Böylece hükümet memurları yeni hükümet konağı inşa edilinceye kadar kiralamış oldukları hanenin kira parasının ücreti olan 250 kuruşun maliye-i nezaretinden karşılanmasını talep etmişlerdir. Yeni hükümet binasının inşa masrafları 30.000 kuruş olup inşası için taş, kum vs. gibi lüzumlu malzemenin de ahali tarafından yardım alınacağı gösterilmektedir¹⁶⁰.

D. KÖPRÜLER

¹⁵⁸ BOA, ŞD, Dosya no: 1998, Gömlek no: 26

¹⁵⁹ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 106

¹⁶⁰ BOA, ŞD, Dosya no: 2012, Gömlek no: 32

1. OSMANLI MİMARİ YAPISINDA BULUNAN KÖPRÜLER

Mat Kazası'nda Osmanlı mimarisinden kalan ve taştan yapılmış olan 15 köprü bulunmuştur. Bu köprülerden 9'u hala mevcudiyetini korumaktayken 6'sı yıkılmıştır.

Tablo 18: Mat Kazası'nda Osmanlı mimarisinden kalan ve taştan yapılmış olan köprüler

Nr.	Kaza	Köy	Köprü sayısı
1	Mat	Guri i Bardhe (Akkaya)	6
2	“ “	Klos	3
3	“ “	Dars	1
4	“ “	Bershi	1
5	“ “	Patin	1
6	“ “	Gurre e Vogel (Gurra-i sagir)	2
7	“ “	Frankth	1

Genelde köprülerin inşa edileceği yerin kayalık olmasına tercih edilmiştir. Kayalarda köprünün ayaklarının yapılacağı yerde temeller atılır ve daha sonra armatürü tamamlanırdı. Köprüler kireç taştan veya kum taştan yapılmıştır. Taşların boyutu 50-60 cm olup kare şeklindedir. Normal bir köprünün inşası için 800 kare taş kullanılmıştır.

Günümüzde hala mevcudiyetini koruyan ve Osmanlı mimari yapısı olan köprüler:

a. Vaşa Köprüsü (Ura e Vashes)

Vasha köprüsü (Ura e vashes) Mat nehrinin üstünde olup Klos ve Akkaya (Guri i bardhe) köylerinin arasında bulunur. Köprü yay şeklindedir ve sağ kolundan boşaltan bir pencere bulunur. Köprü 11 m uzunluğundadır ve iki ayakları arasındaki boşluk 7 m olup su ve köprü arasındaki mesafe de 7 m'dir. Köprünün yay bölümü iki katlı kemerden yapılmıştır ve genişliği 2.8 metredir. Bu köprünün hayır sahibi Akkaya köyü Mansaj Mahallesi'nden Haxhi Hajrullah Skura'dır. Köprünün XVIII. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir¹⁶¹.

b. Skura Köprüsü (Ura e Skures)

Skura köprüsü (Ura e Skures) Akkaya'nın Dish suyu üzerinde bulunur. O yay şeklinde olup iki katlı kemerden yapılmıştır. Kemerlerin iki tarafından taşlarla

¹⁶¹ Kurti, Trashegime, s. 217-218

doldurulmuştur. Skura köprüsü 9 m uzunluğunda ve 2.50 m genişliğindedir. Köprü ve su arasındaki mesafe 5.50 m ve iki ayaklar arasındaki mesafe de 5.50 metredir.

Bu köprü Akkaya köyü Laskaj Mahallesinden olan Hasime Truska tarafından yaptırılmıştır. Köprü XVIII. yüzyılın sonlarında veya XIX. yüzyılın başlarında yapıldığına dair düşünülmektedir¹⁶².

c. Kulmara köprüsü (Ura e Kulmares)

Kulmara köprüsü (Ura e Kulmares) Akkaya'nın Dish suyu üzerinde bulunur. Bu köprü hayvanların geçidi olduğu için, İnek köprüsü (Ura e Lopeve) diye de adlandırılmıştır. Bu köprü'nün bir başka faydası ise Dish dağa ulaşımı da sağlamasıdır.

Bu köprü yarım yay ve iki katlı kemerden oluşmaktadır. Kemerlerin üstü taşlarla doldurulmuştur. 11 m uzunluğunda, 14 m yüksekliğinde ve 2.50 m genişliğindedir. İki ayakları arasındaki uzunluk ise 8 m'dir. Bu köprü de Hasime Tuska tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Köprü'nün yapım tarihi XVIII. yüzyılın sonu veya XIX. yüzyılın başında olmalıdır¹⁶³.

d. Hocaların köprüsü (Ura e Hoxhajve)

Hocaların köprüsü (Ura e Hoxhajve) Akkaya'nın Laskaj suyu üzerinde bulunur. Bu köprü yarım yay ve iki katlı kemerden oluşmaktadır. 9 m uzunluğunda, 5.50 yüksekliğinde ve 2.50 m genişliğindedir. Bu köprü büyük ihtimalle Met (Mehmet) Hoxhaj tarafından, XVIII. Yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır¹⁶⁴.

e. Halillerin köprüsü (Ura e Halilajve)

Halillerin köprüsü (Ura e Halilajve) Darıs, Bel ve Fullqet köylerin ortasında olup Sheu i Xhabzes suyu üzerinde inşa edilmiştir. O bir yay şeklinde olup sağ tarafına bir pencere eklenmiştir. Köprü iki katlı kemerden olmuş ve kemerin kalınlığı 0.80 m'dir. Köprü'nün yay bölümü 15 m, iki ayaklar arasındaki mesafe 11 m, su ve köprü arasındaki mesafe ise 9 m olup genişliği 2.60 m'dir. Bu köprü'nün XVII. yüzyıla ait bir yapı olduğu düşünülmektedir¹⁶⁵.

f. Alaman köprüsü (Ura e Allamanit)

Allaman köprüsü (Ura e Allamanit) Beyin (Bejin) suyu üzerinde olup Klos şehrinin girişinde bulunmaktadır. O yay şeklinde olup iki katlı kemerden yapılmıştır.

¹⁶² a.e, s. 219

¹⁶³ a.e, s. 219-220

¹⁶⁴ a.e, s. 220-221

¹⁶⁵ a.e, s. 223-224

Köprünün uzunluğu 16 m, genişliği 2.60 m, iki ayaklar arasındaki mesafe uzunluğu 11 m ve köprü ve su arasındaki yüksekliği 5.50 m'dir. Bu köprü Kurdari köyünde bulunan Allamanlar tarafından yapılmıştır. Allaman köprüsünün XVIII. yüzyıla ait bir yapı olduğu düşünülmektedir¹⁶⁶.

g. Şen Premte köprüsü (Ura e Shen Premtes)

Şen Premte köprüsü (Ura e Shen Premtes) Gurre dağının yanında olup Gurra-i sagir ve Frankth köyleri arasında bulunur. Köprü yuvarlak bir yaydan ve iki katlı kemerden yapılmıştır. Şen Premte köprüsü 10.50 m uzunluğunda, 2.50 m genişliğindedir ve iki ayakları arasındaki mesafe uzunluğu 6 m'dir. Su ve kemer arasındaki mesafe ise 9 m'dir. Bu köprünün Gurra e Madhe (Gurra-i kebir) ahalisinden olan Jashar Kadriu tarafından yaptırıldığını düşünülmektedir. Köprünün yapım tarihinin ise XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir¹⁶⁷

h. Şahin köprüsü (Ura e Shahinit)

Şahin köprüsü (Ura e Shahinit) Patin köyü büyük She suyu üzerinde kurulmuştur. Köprü yay şeklinde olup iki katlı kemerden yapılmıştır. Bu köprü diğer köprülerden daha küçüktür. Köprünün uzunluğu 6 m, genişliği 2 m, iki ayak arasındaki mesafe uzunluğu 4.50 m ve su ve kemer arasındaki mesafe ise 7.60 m yüksekliğindedir. Köprü Patin köyü Çelay ailesinden Şahin isimli bir kişi tarafından yaptırılmıştır. Köprünün yapım tarihinin XVIII-XIX. yüzyıllar arasına ait olduğu düşünülmektedir¹⁶⁸

2. GÜNÜMÜZDE MEVCUDİYETİNİ KORUYAMAYAN VE YIKILMIŞ OLAN OSMANLI MİMARİ YAPISINDAKİ KÖPRÜLER

Günümüzde fazla bir iz bırakmadıklarından bu köprülerin isimlerini ve yapısını bulmak oldukça zordur. Fakat elde edebildiğimiz bilgilere göre bu şekilde Mat Kazası'nda beş farklı köprünün varlığını tespit edebildik.

1) Bu köprülerden biri Mat nehrinin üzerinde Vasha Köprüsü'nün birkaç metre aşağısında ve kuzey tarafında yapılmıştır. Bu köprünün yıkılışından sonra Vasha

¹⁶⁶ a.e, s. 224-225

¹⁶⁷ a.e, s. 225-227

¹⁶⁸ a.e, s. 227-228

köprüsü inşa edilmiştir. Bu köprünün hangi yüzyıla ait olduğu bilinmeyerek Vasha köprüsünden daha eski olduğu aşikârdır.

2) Bir başka köprü ise Klos'ta Pazar köprüsü denilen yerden bulunmuştur. Bu köprü üç yay ve ortada iki boşaltıcı pencereden oluşmuştur. Köprünün 34 m uzunluğunda olduğu söylenilmektedir.

3) Diğer bir köprü ise Pazar köprüsünün karşısında 2000 m uzaklığında olup Klos ve Bejin arasındaydı. Bu köprünün yapımı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadı.

4) Gurra-i sagir köyü Şen Premte köprüsünün aşağısında Lezje köprüsü (Ura e Lezjes) diye adlandırılan bir başka köprü tespit edilmiştir.

5) Son tespit edilen köprü ise Frankth köyündeydi. Ama köprü hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Tabloda 15 köprü gösterildiği halde 2 köprü haklarında bilgiye ulaşılammıştır.¹⁶⁹.

Sayın Dilaver İ. Kurti bu köprüler hakkında bilgi verirken sadece yerli yapım olduklarını söylemekle yetinerek Osmanlı döneminde inşa edildikleri ve Osmanlı mimari yapısında olduklarından bahsetmemektedir. Herhalde bu köprülerin tarih yapısını ve mimari özelliklerini görenlerin Osmanlı dönemine ve mimarisine ait olduğunu kolaylıkla anlayacaklarını düşündüğü için bahsetmeye ihtiyaç duymamıştır. Gerçekten de bu köprülerin yerli kişiler tarafından inşa edilmiş olmasıyla birlikte ister tarihi açısından ister mimari yapısı hasebiyle Osmanlı zamanında inşa edildikleri ve Osmanlı mimari yapısı oldukları aşikârdır. Fakat yine de bundan bahsetmesi ve okuyucular için daha kolay anlaşılır kılması herhalde daha faydası olurdu.

III. EĞİTİM VE MEKTEPLER

A. EĞİTİM YAPISI

Daha önce de gördüğümüz gibi İslam dini ilme önem vermiştir. Peygamberin zamanında Müslümanlar ilim tahsilini mescid-i nebevide almıştır. Hz. Peygamber herkesi okuma ve yazma öğrenmeye teşvik etmiştir. Bedir savaşında Müslümanlar

¹⁶⁹ Daha ayrıntılı bir şekilde araştırmak isteyenler bkz. Kurti, Trashegime, s. 215-232

tarafından esir olarak yakalanmış olanların bir kısmı 10 kişiye okuma-yazma öğretilmeleri karşılığında serbest bırakılmıştır.

Hız. Peygamber bir hadisinde bir babanın evladına vazifelerini sayarken: “ *helal rızıkla besleme, yazı yazmayı öğretme, atıcılık (ok atma), binicilik, yüzme ve güreş öğretmeyi*” tavsiye etmiştir¹⁷⁰.

Peygamber (s.a.v.) döneminde ilim ilk olarak Suffa’da başlayarak birkaç yüzyıl boyunca da böyle devam etmiştir. Daha sonra medreseler ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁷¹. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde ise ilköğretim için inşa edilmiş olan binalar Muallimhane veya Mektep olarak adlandırılmıştır. Daha sonralarda ise Mektephane, Daru’t-t’alim, Daru’l-ilim ve Mahallât mektebi vs. farklı kelimelere adlandırılmıştır¹⁷². Osmanlı Devleti çocukların okula başlama yaşını 5-6 olarak uygun görmüştür. İlkokul seviyesindeki kız ve erkek çocuklar 3-4 yıllık bir eğitimden geçirilirdi. Sıbyan (ilkokul) mekteplerinde genelde erkek çocukları okutulduğu halde bazı okullarda sadece kızlar ve bazı okullarda ise kız ve erkek çocukların karma olarak okuduğu okullar da açılmıştır. İlk mektepler genelde Cami ve mescitlerin yakınında inşa edilmiştir¹⁷³.

Mektepler açıldıktan sonra en önemli iş, muallimlerin bulunmasıydı. Muallimlerin bilgisi dışında önem verildiği vasıflar da şunlardır;

“*Muallimde salih olma, ilim sahibi, müttaki, yumuşak huylu, terbiye edici vasıflara sahip, dinin yüce değerleriyle ahlaklanmış, yaptığı işte Allah rızasını gözeten, içten davranan, insanlara nasihatten geri kalmayan, halkın elinde olana tamah etmeyen, derslerine devam etmeyi esas kabul eden bir kişiliğe sahip olma özellikleri aranmaktaydı. Ayrıca muallimin; iyiliklere meyyal, kötülüklerden korunan, çocukları eğitimde maharetli, eğitim ve öğretim hizmetlerini aksatmayan, verâ sahibi (haramdan kaçınan, dine bağlı), iffetli ve dindar olması da tercih sebeplerindendi*”¹⁷⁴.

Mekteplere gitme zorunluluğu getirilmediği için zamanın imkânlarından ve şartlardan dolayı herkes çocuğunu mekteplere gönderememiştir. Fakir aileler çocuklarını okula gönderme yerine esnafın yanına çırak olarak vererek zanaat öğrenmesini tercih ediyorlardı. Fakat devlet erkânı ve Şeyhülislâmlar bunu uygun

¹⁷⁰ Tirmizi, Fedâilü’l-Cihad 11

¹⁷¹ Öcal, a.g.e, s. 10

¹⁷² Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999, s. 28

¹⁷³ Öcal, a.g.e, s. 19

¹⁷⁴ Öcal, a.g.e, s. 21

görmeyerek zaman zaman halkı çocukları okula göndermeleri gerektiği hususunda uyarıyorlardı.

II. Mahmut 1824 yılında ulemanın görüşlerini de alarak sıbyan mekteplerindeki eğitimi zorunlu hale getirdi.

Padişah'ın fermanında özetle şöyle söylenmektedir:

“Analar-babalar çocuklarına dinî meseleleri öğretmediklerinden dolayı onları cahil bırakmaktadırlar. Bunun için onlar dinî ve uhrevi cezaya çarptırılacaklardır” dendikten sonra; *“okul çağına gelen çocuklarını okutmadan zanaate verenlerin hocalar ve mahalle imamları tarafından kadılara bildirilmeleri” istenmiştir. Ayrıca, “öğrenim gören çocuklarını büluğa ermeden okuldan alan ana-babalarla, izin tezkeresi olmadan küçük çocukları işe alacak olan esnaf ve bu durumu bilip de kadiya haber vermeyen esnaf kethüdası da suçlu”¹⁷⁵ sayılacaktır... vs.*

1869 yılı Nizamnamesine göre hem köylerde hem de mahallelerde sıbyan mektepleri açılacak ve öğrenim süresi 4 yıl olacaktı. Kız öğrencilerin 6-10, erkek öğrencilerin ise 7-11 yaşları arasında zorunlu olarak mekteplere devam etmesi emredilmiştir. 1879 yılından itibaren ilköğretim iki gruba ayrılmıştır:

- Mekâtib-i Sıbyaniye
- Mekâtib-i İbtidâiye

Devlet Salnamelerinde 1882 yılına kadar Mekâtib-i Sıbyaniye kavramı kullanılmışken bundan sonra Mekâtib-i İbtidâiye kullanılmıştır¹⁷⁶. Mekteplerin öğretim süresi devamlı olarak değiştirilmiştir. Bazen 3 ve bazen 4 yıllık eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Fakat 1910 yılından itibaren Cumhuriyet dönemine kadar 6 yıllık olarak değiştirilmiştir. 1910-14 yılları arasında Mekâtib-i İbtidâilerin programı şu şekilde idi:

1) Elif-bâ ve Eczâ-i Şerife	11) Coğrafya
2) K. Kerim ve Mâlûmat-ı Dinîye	12) Hesap
3) Muhasabat-ı Ahlâkiye	13) Hendese
4) Kıraat (Elif-bâdan sonra)	14) Eşya dersleri
5) İmlâ	15) Ziraat
6) Ezber (İnşât, tarihi temsiller)	16) El işleri

¹⁷⁵ Fermanın zamanımız Türkçesine çevrilmiş hali için bkz. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e), 3. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1989, s. 173-174

¹⁷⁶ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980, s. 121

7) Yazı (Sülüs, Rik'a)

8) Sarf ve Nahiv

9) Tahrir

10) Tarih

17) Resim

18) Musikî (Gınâ)

19) Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye,
Asker Talimi, Oyun ve Nişan¹⁷⁷

B. MEKTEPLER

Mat Kazası'nda kaç mektep bulunduğu ve bunların hangi dine mensup olduklarını gösteren, en güvenilir Osmanlı kaynaklarından biri salnamelerdir. Manastır Vilayetinin ilk salnamesi H. 1292/ M. 1875 yılında yazılmıştır. Son salnamesinin ise H. 1314/ M. 1896 yılında yazıldığı görülmektedir.

Tablo 19: Debre Sancağı'nda bulunan Müslüman ve Hıristiyan mektepler¹⁷⁸

KAZA ADI	HİRİSTİYAN MEKTEBİ	İSLAM MEKTEBİ
Debre-i Bala Kazası	2	33
Debre-i Zir Kazası	0	10
Elbasan Kazası	2	5
Mat Kazası	0	8

Tablo 19'da görüldüğü gibi Debre Sancağı'nda toplam 60 mektep bulunmaktadır. Bu mekteplerden 56'sı Müslümanların ve 4'ü ise Hıristiyanların mekteplerinden oluşmaktadır. En fazla mektep Debre-i Bala Kazası'nda bulunup en azı ise Elbasan Kazası'nda görülmektedir. Debre-i Bala ve Elbasan Kazaları'nda ikişer Hıristiyan mektepleri bulunduğu halde Debre-i zir ve Mat Kazaları'nda ise görüldüğü üzere Hıristiyan mektepleri bulunmamaktadır. Mat Kazası'nda 8 İslam mektebi mevcut olduğu görülür fakat hangi köylerde bulunduğu dair herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bunun için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden faydalandığımız Osmanlı belgelerinden mektebin türünü, nerede bulunduğunu ve muallimlerini tespit edilebilme imkânımız olmuştur.

1. SIBYAN VE İBTİDÂİYE MEKTEPLERİ

¹⁷⁷ Öcal, a.g.e, s. 31

¹⁷⁸ MVS, 1. Def'a, 1292, s. 107

Tablo 20: Mat Kazası'nda bulunan Sıbyan ve İbtidâiye mektepleri

Kaza	Köy	Mektep	Mektepte çalışan Muallim	Muallimin maaşı	Vefat Yılı	Tayin yılı	İstifa yılı
Mat	Patin	1	Ömer Efendi				1290
“ “	Patin	1	Debreli Şaban Efendi			1290	
“ “	Patin	1	Yakup Efendi	250 kuruş			
“ “	Lokan	1	Numan Efendi	100 kuruş		1292	
“ “	Burgayet	1	Hafız Osman Efendi		1309 (vefat etti)		
“ “	Burgayet	1	Mehmet Salih Efendi		11.02.1310 (vefat etti)		
“ “	Burgayet	1	Mehmet Arif Efendi			1313	
“ “	Maçukul (Macukull)	1	Ali Efendi	100 kuruş		1312	

Tablo 20'ye göre Sıbyan mekteplerinin 4'ünün nerede olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere Patin, Burgayet, Lokan ve Maçukul (Macukull) köylerinde birer sıbyan mektebi vardır. Bu dört mektepte sekiz muallimin çalışmış olduğu anlaşılmaktadır. Patin köyü sıbyan mektebinde Ömer Efendi, Debreli Şaban Efendi ve Yakup Efendi görevde bulunmuştur. Lokan köyü sıbyan mektebinde Numan Efendi görevini sürdürmüştür. Burgayet köyü sıbyan mektebinde Hafız Osman Efendi, Mehmet Salih Efendi ve Mehmet Arif Efendi görev yapmıştır. Maçukul köyündeki mektep

İbtidâiye mektebi olarak kayda geçirilmiştir. Bu mektepte muallim olarak Ali Efendi görevde bulunmuştur.

Patin köyü mektebindeki muallim Ömer Efendi H. 1290/ M. 1873 yılında muallimlikten istifa etmiş ve aynı yıl yerine Debrelî Şaban Efendi tayin olunmuştur. Daha sonra bu mektebin talebesi olan Yakup Efendi aynı mektepte muallim olmak istemiştir. Yakup Efendi kendi ahalisinden¹⁷⁹ seçilerek muallim olabilmesi için bir dilekçe yazmış ve emir beklemektedir¹⁸⁰. H. 1292-93/ M. 1875-76 yılının belgelerine göre ise Yakup Efendi'nin Patin köyü sıbyan mektebinde muallim olmuş ve aylık 250 kuruş ile görevini sürdürmektedir¹⁸¹. Lokan köyü sıbyan mektebinde H.1291-92/ M. 1874-75 yıllarında muallim olarak Numan Efendi'nin aylık maaşı 100 kuruş olarak kayda geçmiştir¹⁸².

Burgayet köyü sıbyan mektebinde H. 1309/ 1891 yılında mektep muallimi Hafız Osman Efendi görevini sürdürmüştür¹⁸³. 11.02.1310/ M. 1892 yılında mektebin eski muallimi Mehmet Salih Efendi de ölmüştür¹⁸⁴. Mektepte muallimlik görevinin açık kalmasıyla Debre kasabasında mektebi iptidai muallimi sanisi ve daha sonra Debre Kazası'na tabi Salofik köyünün iptidaiye mektebi muallimi olan Mehmet Arif Efendi, Burgayet köyü sıbyan mektebine muallim olarak tayin edilmiştir¹⁸⁵.

Maçukul (Macukull) köyü 200 hanelik bir köy olup İbtidâiye mektebi bulunmaması nedeniyle bir mektebin açılması istenmiş ve muallim olarak Ali Efendi seçilmiştir¹⁸⁶. Mektebin inşası için 2000 kuruş harcanmıştır. Ali Efendi'nin en başta aylık maaşı 200 kuruş olarak belirlenmiştir¹⁸⁷. Fakat H. 1312/ 1894 yılına ait bir belgeye göre Ali Efendi muallimlik sınavına tabii tutularak göreve atanmış ve aylık maaşı da 100 kuruş olarak ödenmiştir¹⁸⁸. Ali Efendi'nin en başta aylık maaşının 200 kuruş olup daha sonra 100 kuruşa düşürülmesinin nedeni büyük ihtimalle mektep masraflarının fazlalığı olmalıdır. Belki de bu dönemde devletin hazinesinde yaşanan bazı sıkıntılardan dolayı böyle bir uygulamaya gidilmesine yol açmıştır.

¹⁷⁹ Osmanlı döneminde ahalinin desteği olması işini daha da kolaylaştırırdı.

¹⁸⁰ BOA, MF_MKT, Dosya no: 16, Gömlek no: 122

¹⁸¹ BOA, MF_MKT, Dosya no: 32, Gömlek no: 164; BOA, MF_MKT, Dosya no: 38, Gömlek no: 1

¹⁸² BOA, MF_MKT, Dosya no: 24, Gömlek no: 74; BOA, MF_MKT, Dosya no: 25, Gömlek no: 173

¹⁸³ BOA, MF_MKT, Dosya no: 174, Gömlek no: 77

¹⁸⁴ BOA, MF_MKT, Dosya no: 265, Gömlek no: 35

¹⁸⁵ BOA, MF_MKT, Dosya no: 265, Gömlek no: 35

¹⁸⁶ BOA, MF_MKT, Dosya no: 157, Gömlek no: 16

¹⁸⁷ BOA, MF_MKT, Dosya no: 210, Gömlek no: 24

¹⁸⁸ BOA, MF_MKT, Dosya no: 237, Gömlek no: 33

2. MÜLKİYE MEKTEBİ

Mat Kazası'nda dört sıbyan mektebinin mevcudiyetini tespit ettik. Bir başka belgede ise bir mekteb-i mülkiye bulunduğu bahsedilmektedir. Fakat hangi köyde bulunduğu dair bilgi verilmemektedir. Mat Kazası Naibi Abdurrahman Niyazi Efendi de bu mektebe kaydedilmiştir. Mektebi mülkiyenin müdürünün ismi Recai Efendi idi¹⁸⁹.

3. RÜŞDİYE MEKTEBİ

Rüşdiye mektebinin ismi 5 Şubat 1839 yılında bizzat Padişah II. Mahmut tarafından konulmuştur. Bu yeni okullar ortaokul olup 6. 7. ve 8. sınıfları karşılıyordu. Rüşdiye mektebinin öğretim yılları sık sık değiştiriliyordu. Başlangıçta sıbyan mektepleriyle kaynaştırılarak öğretim süresi 6 yıl olurken 1863 yılında öğretim süresi 5'e indirilmiştir. 1869 yılında bir değişiklik daha yapıp 4 yıla indirilirken 13 Haziran 1892 yılında ise Sıbyan mekteplerinden bağımsız bir şekilde öğretim süresi 3 yıla indirilmiştir. Daha sonra 1898 yılında ise Rüşdiye mektebi İdâdiyelerle birleşerek 7 yıllık hale getirilmiştir¹⁹⁰.

“Rüşdiye okulların ilk kuruluştan itibaren ders programları arasında: Mebâdi-i Ulûm-ı Diniye, Elif-Bâ ve Şifahi Malûmât, Kur'an-ı Kerim ve Maa tecvid, Ulûm-ı Diniye, Ahlâk gibi dinî ve ahlâkî dersler yer almıştır”¹⁹¹.

H.1293/ M. 1876 salnamesinde Mat Kazası'nda bir mekteb-i rüşdiyenin¹⁹² de mevcut olduğu gösterilmektedir. Diğer mektebler için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden az da olsa bilgi bulunmuştur fakat mekteb-i rüşdiye ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Görüldüğü gibi Mat Kazası'nda 4 Sıbyan-İbtidâiye, 1 Mülkiye ve 1 Rüşdiye mektebi olduğunu tespit edilmiştir. Diğer 2 mektebin ne mektebi olduğunu ve hangi köylerde bulunduğu dair belgelerin eksikliklerinden dolayı tespit edebilme imkânımız olmadı.

Mat Kazası'nda mekteblerin tabii ki tüm kaza'nın ihtiyacını giderdiği söylenemez. Çünkü İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeye

¹⁸⁹ BOA, MF_MKT, Dosya no: 240, Gömlek no: 31

¹⁹⁰ Öcal, a.g.e, s. 32-33

¹⁹¹ a.e s. 34

¹⁹² MVS, 2. Def'a, 1293, s. 100-101

göre H. 1314/ M. 1896 yılında Mat Kazası'nda birçok köyde mektep açılma ihtiyacı duyulduğu ifade edilmektedir. Daha iyi anlaşılması için bu durum aşağıda verilen tabloda gösterilecektir.

Tablo 21: Mat Kazası'nda mektep bulunmayan ve ihtiyacı olan köyler¹⁹³

Nr.	Mektep açılmasına ihtiyaç duyulan köylerin isimleri	Mahalleler	Bulunan öğrenci sayısı
1	Lis		150
2	Kurdari		150
3	Patin		150
4	Klos	Bozba ?	150
5	Akkaya	Bala	120
6	Cibur (Xiberr)		120
7	Daris		120
8	Fulket (Fullqet)		120
9	Gurra-i kebir	Ferizay	150
10	Battra	Karanket ?	150
11	German		120
12	Deryan		120
13	Prell		120
14	Lur		200
15	Façinye ?	Lunare ?	120
16	Lokan		120
Toplam			2.180

Tablo 21 verilerine göre Mat Kazası'nda 16 köyde, mektep açılmasına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. O zamana göre Mat Kazası'nda 8 mektebin bulunması büyük bir rakam olmasına rağmen yine de kaza'nın ihtiyacını tam olarak karşılayamadığı aşikârdır. Zira 2.180 öğrencinin mektebe gidemediği görülmektedir. Bu verilere göre bir mektebin öğrenci sayısı ihtiyaç en az 120 öğrenciden başlayıp 200 öğrenci veya daha fazlası olabiliyordu. En fazla öğrenci bulunan köyler: Lur, Lis, Kurdari, Patin, Klos,

¹⁹³ BOA, MF_MKT, Dosya no: 335, Gömlek no: 46

Gurra-i kebir ve Batrra köylerdir. En az öğrenci bulunan köyler ise: Akkaya, Cibur (Xiberr), Darıs, Fulket (Fullqet), German, Deryan, Prell, Façinye? ve Lokan köyleridir.

IV. EKONOMİK YAPI

A. ZİRAİ ÜRETİM

Mat Kazası havası latif ve sağlam olup güzel bir ovada kurulmuştur. Etrafı dağlarla çevrili olup suları tatlı ve boldur. Tarım açısındaki toprakları çok verimlidir. Kaza'nın toprağı, havası ve suyu tarım, fidancılık, çiftlik hayvanları, sanayi ve orman açısından çok olumludur. Mat Kazası'nın yer altı zenginlikleri de vardı. Toprak altı zenginlikleri; krom, bakır, nikel, sülfat, magnezyum, asbest, mermer ve inşaat malzemeleri. Bu kazada dört mevsim yaşandığından bağ ve bahçelerde her nevi sebze ve meyveler yetişmektedir. Mat vadisinin havası çok temiz, yumuşak ve sağlıklıdır. İklimi açısından neredeyse bütün ağaç ve meyve çeşitlerinin yetişmesi açısından olumlu ve verimlidir. Fatih dönemine ait Maliye defteri kayıtlarından MAD.d 508, Mat kazasında arpa, çavdar, yulaf, darı, bağ, mercimek, buğday yetiştiğine dair görülmektedir. Günümüzde de hepsi yetişebilmekle beraber mercimek Fatih döneminde kullanıldığı halde artık kullanılmamaktadır. Karada yetişen ürünleri şöyle sıralayabiliriz:

- Tahıllar: Buğday, yulaf, çavdar, mısır, darı, arpa
- Baklagiller: Bakla, mercimek, fasulye
- Bağ ve Bahçe ürünleri: Üzüm, dut, incir, şeftali, ayva, kestane, kavun, erik, kiraz, vişne, armut, elma, ceviz, karpuz, pırasa, domates, hıyar
- Yumrulu bitkiler: Sarımsak, soğan, patates vs.

Mat Kazası ahalisi tarımsal üretimde tahıllara önem vererek bunların arasında en fazla ekimi yapılan buğday ve mısırdır. Bunlardan sonra arpa, çavdar, yulaf, ve darı gelmektedir.

Mat Kazası'nda yetişen ağaçlar: elma, incir, üzüm, şeftali, erik, armut, ayva, ceviz, kiraz, vişne, dut, kestane vs. dir.

Elma – Elma ağacı 6-10 metre arasında yükseklikte ve verimlidir.

İncir – İncir ağacı narindir ve çabuk kırılır. 10-15 metre yükseklikte olup bazılar senede iki defa meyve verir.

Üzüm – Üzüm Mat Kazası'nda iki çeşit yetişmektedir. 1) Üzüm bağları ve 2) Ahali tarafından bir ağacın yanına yaslayarak yetiştirilmesidir. Mat Kazası'nda birçok farklı üzümler var: Stambolli (İstanbul), Sulltania (Sultan), Ceruje, Gjalishi, Karice, Beyaz vs.

Şeftali – Şeftali ağacı da narin olup serin ve ılık yerlerde yetişmektedir.

Erik – Erik ağacı güçlü bir ağaç türü olup dikenlidir. Bu ağaç Mat Kazası'nın her yerinde yaygındır.

Armut – Armut ağacı 16 metre yükseklikte ve ekimden 5 yıl sonra meyvesini vermektedir. Bu ağaç Mat Kazası'nda yaygındır.

Ayva – Ayva ağacı kaza'nın her yerinde yaygın olup 6 metre yüksekliktedir. Bu ağaç ekimden üç yıl sonra meyvesini vermektedir.

Ceviz – Ceviz ağacı 20 metre yüksekliktedir. Ekimden 3-6 yıl sonra meyvesini verip kalınlığı 3 metreye kadar gidebilmektedir.

Kiraz – Kiraz ağacı 10- 15 metre yükseklikte olabilmektedir. Diğer meyvelere göre en erken olgunlaşan bir meyvedir.

Vişne – Vişne ağacı da neredeyse kiraz gibidir. Meyvesi kirazdan biraz daha büyük olup rengi daha koyu kırmızıdır.

Dut – Dut ağacı 20 metre ve daha fazla yükseklikte olabilir. Güçlü bir ağaç olup Mat Kazası'nda yaygındır.

Kestane – Kestane ağacı 3-4 metre yükseklikte olur. Bu ağaç türü Mat Kazası'nın her köyünde bulunmamaktadır.

Mat Kazası ahali tarıma çok önem vermektedir. Kaza sebzeler açısından da zengin bir yerdir. Soğan, domates, sarımsak, biber, fasulye, bamyası, patılcan, pırasa, lahana, hıyar, kabak, patates, ıspanak, kavun, karpuz vs. bunlardan bazılarıdır.

Gördüğümüz gibi Mat Kazası meyve ve sebze açısından çok çeşitlere sahip olup zenginliğini korumuştur. Mat ahali yazın çok iyi bir şekilde beslenebilmekte ve her ihtiyacını kendisi karşılayabilmektedir. Onların bu çeşitli sebzelerden ve meyvelerden

istifadesi sadece yazın değildir. Kış için de düşünerek bozulmayan meyveleri ve bazı sebze türlerini turşu yapıp kış gelince kullanmışlardır.

Tablo 22: Mat Kazası'nın ekonomik birimleri¹⁹⁴

Esami-i kaza	Enbâr samanlık	Bağ	Bağçe	Tarla	Çayır	Mera
Nefs-i Debre	465	2224	1500	26200	2910	150
Rakalar	294	350	52	1400	2740	315
Debre-i zir	221	2500	147	3229	670	402
Mat	120	100	75	3572	274	63

Tablo 22 verilerinde de görüldüğü gibi Mat Kazası diğer Kazalar arasında ekonomik açıdan en küçüğüdür. Enbâr ve samanlık, çayır ve meranın az oluşu bu kazada büyükbaş hayvanların azlığının göstergesidir. Ahali evlerinin önüne diktiği ağaçlar ve üzüm bağlarından daha önce de anlattığımız gibi hem bağ olarak hem de ağaçların üzerindeki meyveler yönünden istifade etmiştir. Tarlalar yönünden ise oldukça zengin bir yer olduğu görülmektedir. Daha önce gördüğümüz gibi Mat Kazası'nda çok ve farklı sebzeler yetişmiştir. Böylece büyük ihtimalle kaza'nın ahali sebzelere sadece kendileri kullanmak için değil, aile geçimini sağlamak amacıyla pazarlarda satmak için de önem vermiş olabilirler. Bu da onlar için ekonomik açıdan önemli bir kaynak oluşturmuştur.

B. PAZARLAR

Mat Kazası'nda eskiden beri dört Pazar kullanılmıştır. Bu pazarlar günlük olup Mat Kazası'nın ekonomik alanında önemli bir rol oynamışlardır. Bu pazarları şöyle sıralayabiliriz:

1. Köprü Pazarı (Pazari i Ures)

¹⁹⁴ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 404

Köprü Pazarı (Pazari i Ures) Klos şehri ve Klos köyü arasında bulunan Bejin köyünde olan köprünün yanında toplanıyordu. Martanesh, Çermenika, Bulqiza, Zerqani, Dibra, Tirana ve Kruja ahalisi bu pazara gelip kendi mallarını satabiliyorlardı. Köprü Pazarı her hafta Cumartesi günü toplanıyor ve oraya giden farklı yerlerin ahalisinin hizmetine sunuluyordu¹⁹⁵.

2. Deryan Pazarı (Pazari i Derjanit)

Deryan Pazarı (Pazari i Derjanit) her hafta Cuma gününde toplanıyor ve Cuma gününde toplanması nedeniyle de Cuma Pazarı olarak da anılmaktaydı¹⁹⁶.

3. Lis Pazarı (Pazari i Lisit)

Lis Pazarı (Pazari i Lisit) her hafta Pazar günlerinde ahalinin hizmetine sunulmuştu. Bu Pazarda Prell, Mirdite, Lure, Kater Grykeve, Klos, German ve Ranxe köylerin hizmetine açılmıştır¹⁹⁷. Lis Pazarı Fatih Sultan Mehmed zamanında 1467 yılında yapılan Debre Sancağı'nın Defter kaydında da geçmektedir¹⁹⁸.

4. Komsı Pazarı (Pazari i Komsise)

Komsı Pazarı (Pazari i Komsise) eski bir Pazar olup her hafta iki gün Pazartesi ve Perşembe günlerinde Komsı Kala'nın yanlarında toplanıyordu. Bu pazarın Rranxa, Gurr, Kruje ve Kurbin ahalisinin katılmasıyla önemini daha da artırıyordu¹⁹⁹.

Gördüğümüz gibi Pazarların yapıldığı günler farklıdır. Bunun sebebi Mat Kazası'nın ahalisinin sadece tek bir pazara mahkum kalmayıp, diğer pazarlara da gidebilmesini sağlamaktır. Böylece Mat ahalisi kendi imkânlarına göre sadece tek bir pazara değil de isterse bütün pazarlara katılma imkânına sahipti.

C. BARUT

Mat Kazası barut üretiminde meşhur olmuştur. Barutun üretildiği köyler: Bel, Dars, Fshat, Klos ve Ketedir. Bu köylerde barutu üreten aileler şunlardır: 3'ü Kaçeli, 2'si Alstafa kabilelerinden olmak üzere Bel köyünden 5 aile bu işi yapıyorlardı. Fshat

¹⁹⁵ Fiçori, a.g.e, s. 342

¹⁹⁶ a.e, s. 343

¹⁹⁷ a.e, s. 343-344

¹⁹⁸ BOA, MAD.d, 508, v. 9

¹⁹⁹ Fiçori, a.g.e, s. 344

köyünden 3 aile Llaveshi kabilesi, Daris köyünden 6 aile, Klos ve Keta köylerinden ise birer aile üretiyorlardı. Mat Kazası'nda üretilen barut Debre, Prizren, Elbasan, Durres, Janine ve İşkodra (Shkodra) pazarlarına satılıyordu²⁰⁰.

D. DEBRE SANCAĞI'NDA BULUNAN TİCARİ MEKANLAR

Tablo 23: Debre Sancağı'nda bulunan ticari mekânlar²⁰¹

Esami-i kaza	Dükkan	Fırın	Hân	Hamam	Değirmen
Nefs-i Debre	392	18	21	2	116
Rakalar	8	2	5	0	17
Debre-i zir	15	3	1	0	20
Mat	10	0	0	0	15
Toplam	425	23	27	2	168

Tablo 23 verilerine göre Debre Sancağı'nda çeşitli sayılarda dükkan, fırın, hân, hamam ve değirmen bulunuyordu. Debre Sancağı'nda toplam 425 dükkan, 23 fırın, 27 hân, 2 hamam ve 168 değirmenin varlığını tespit ettik. Mat Kazası'nda bunlardan 10 dükkan ve 15 değirmen mevcuttu. Debre Sancağı'ndaki dükkanların % 2.35'i, değirmenler açısından % 8.92'si Mat Kazası'nda bulunmaktaydı. Hamamlar sadece Nefs-i Debre'de bulunulurken fırın ve hânların Mat Kazası haricindeki diğer kazalarda olduğunu görmekteyiz. Manastır Vilayeti Salnameleri bilindiği gibi sadece sayısını yazmakta ama hangi köyde bulunduğu dair bilgi vermemektedir.

Fakat değirmenler konusunda böyle değildir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Debre Sancağı'nda yapılan maliye defterine göre Mat Kazası'nda 16 değirmen bulunduğunu tespit edildi. Bu değirmenlerin hangi Hassa-i Mirliwa ve hangi Tımara ait olduğu ve mevcut olduğu köyleri aşağıda gösterilmektedir:

- 1) Hassa-i Mirliwa Mat vilayeti Kurdari köyünde bir değirmen²⁰²
- 2) Hassa-i Mirliwa Uruk vilayeti Kiptil ve Miçala köylerinde birer değirmen²⁰³
- 3) Voyvoda Tımar-ı Selita köyünde bir değirmen²⁰⁴

²⁰⁰ Fiçori, a.g.e, s. 340

²⁰¹ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 403

²⁰² BOA, MAD.d 508, v. 8

²⁰³ BOA, MAD.d 508, v. 12, 14

²⁰⁴ BOA, MAD.d 508, v. 146

- 4) Balaban Tımar-ı Çipur köyünde bir değirmen²⁰⁵
- 5) Berak Tımar-ı Gur ve Bisar köylerinde birer değirmen²⁰⁶
- 6) Yusuf Tımar-ı Dardas köyünde bir değirmen²⁰⁷
- 7) Türk Alinin Tımar-ı Maloniza köyünde bir değirmen²⁰⁸
- 8) Ali Tımar-ı Nebas (Bas) ve Shtojit köylerinde birer değirmen²⁰⁹
- 9) Kali Gjergjit ve Gjonimes ve Gjergjit ve Todorit Tımar-ı Burjil (Burrel) ve Baz köylerinde birer değirmen²¹⁰
- 10) Kolo Sirodi ve Peter Gjina Tımar-ı Pilash (Plesh) ve Patin köylerinde birer değirmen²¹¹
- 11) Kolo Sirodi Tımar-ı Gjirova köyünde bir değirmen²¹²

E. HAYVANCILIK

Manastır Vilayeti Salnamesinde Mat Kazası için büyükbaş ve küçükbaş hayvanların sayılarının verildiği tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablo verilerinden faydalanarak Debre Sancağı'nda ve Mat Kazası'ndaki hayvanların durumunu inceleyeceğiz.

Tablo 24: Debre Sancağı'nın büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının istatistiği²¹³

Esami-i kaza	Koyun	Keçi	Öküz ve inek	% oranı
Debre-i zir	9268	12370	393	46,96
Rakalar	6582	7598	101	30,44
Mat	5000	5000	600	22,59
Toplam	20850	24968	1094	100

Tablo 24 verilerine göre Debre Sancağı'nda toplam 46.912 büyükbaş ve küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunlardan 20.850'si koyun, 24.968'i keçi ve 1.094'ü ise öküz ve ineklerden oluşmuştur. Mat Kazası'nda ise toplam 10.600 hayvan

²⁰⁵ BOA, MAD.d 508, v. 147

²⁰⁶ BOA, MAD.d 508, v. 147-148

²⁰⁷ BOA, MAD.d 508, v. 149

²⁰⁸ BOA, MAD.d 508, v. 151

²⁰⁹ BOA, MAD.d 508, v. 155

²¹⁰ BOA, MAD.d 508, v. 156

²¹¹ BOA, MAD.d 508, v. 157-158

²¹² BOA, MAD.d 508, v. 159

²¹³ MVS, 1. Def'a, 1305, s. 438

bulunduğu ve bunlardan 600'ünün büyükbaş hayvan olan öküz ve inek iken, 5000'inin koyun ve 5000'inin de keçi gibi küçükbaş hayvanlardan oluştuğu tespit edildi. Debre Sancağı'nda oran açısından hayvanlar şöyledir; Debre-i zir % 46,96, Rakalar % 30,44, Mat Kazası ise % 22,59 hayvan ihtiyacını karşılamıştır. Mat Kazası'nda hayvan oranı ise % 47,16 koyun, % 47,16 keçi ve % 5,66 öküz ve ineklerden oluşmaktadır. Mat Kazası, Debre Sancağı'nda en az küçükbaş hayvana sahip olan kazadır. Fakat Mat Kazası büyükbaş hayvanları açısından ise Debre Sancağı'nın diğer Kazalarına nazaran daha zengindir. Mat Kazası ahali ekim toprağına her ne kadar önem vermişse, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarına da o kadar önem vermiştir. Mat Kazası'nda ahali açısından hayvanların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kaza dağılık olduğu için hayvanlar açısından uygun ve verimli olmuştur. Mat ahali küçükbaş hayvanların yetişmesi daha kolay ve uygun olduğu için neredeyse bütün ahali tarafından küçükbaş hayvanlar yetiştirilmiştir. Bunların çoğunun koyun ve keçilerden oluştuğu görülmektedir.

Mat ahalisinin koyun ve keçi yetiştirmede birçok faydası olmuştur. Koyun, et konusunda ne kadar verimli ise süt ve yün açısından da o kadar verimliydi. Mat ahali soğuktan kendilerini koruyabilmeleri için koyun yününden kazaklar yapmışlardır. Bu âdet yakın zamanımıza kadar devam etmiş günümüzde ise terkedilmiş veya çok nadir görülür olmuştur. Keçi ise daha fazla et ve süt elde etmek için daha verimliydi. Küçükbaş hayvanlar (koyun ve keçi) sadece zikrettiğimiz şeyler açısından değil, ekonomik açıdan da verimli olmuşlardır. Mat ahali kuzuları ve keçi yavrularını satarak da ekonomik açıdan çok faydalı olmuştur.

Ayrıca küçükbaş hayvanların yanında tabloda görüldüğü gibi Mat Kazası'nda inek ve öküz de yetiştirilmiştir. Fakat Manastır Vilayeti Salnamesinde yer almayan at, katır ve eşekler de önemli bir yer tutup yetiştirilmiştir. Mat ahali günümüzde de her hanede bir, iki veya daha fazla ineği toprak büyüklüğüne göre bulundurmaktadır. İneklerden süt, yoğurt gibi günlük ürünleri yanısıra (tereyağı, peynir) gibi daha uzun ömürlü işine yarayacak ürünler de elde etmektedirler. Öküz ise tarlaları sürmek için kullanılıp yetiştirilmiştir. At, katır ve eşek ise yükleri taşımak amacıyla kullanılmıştır.

F. ORMANLAR VE ARSALAR

Tablo 25: Mat Kazası'nda orman ve arsaları gösteren istatistik

Esami-i kaza	Orman-ı vesaire	% Oranı	Arsa	% Oranı
Nefs-i Debre	27	64,28	180	43,68
Rakalar	5	11,90	132	32
Debre-i zir	6	14,28	70	16,99
Mat	4	9,52	30	7,28
Toplam	42	100	412	100

Tablo 25 verileri doğrultusunda Debre Sancağı'nda toplam 42 Orman ve 412 arsa bulunmuştur. En fazla ormanlık araziye sahip olan Nefs-i Debre % 64.28'dir. Onu Debre-i zir % 14.28, Rakalar % 11.90 ve en azı olan Mat Kazası % 9.52 oranlarıyla izlemektedir. Arsalar açısından baktığımızda en çok arsaya sahip yer % 43.68'le yine Debredir. Onu % 32 ile Rakalar, % 16.99'la Debre-i zir izlemektedir. En az arsaya sahip kaza ise % 7.28'le Mat'tır.

Ormanlar açısından Debre-i zir daha zenginken arsalar konusunda ise Rakalar'ın Debre-i zirden daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Debre Sancağı'nın Mat Kazası ister ormanlar açısından ister arsalar açısından en küçük olan kazadır. Daha önce de zikredildiği gibi ormanların diğerlerine göre az olmasıyla, küçükbaş hayvanları da diğerlerinden daha az yetiştiren Mat Kazası olmuştur.

Fakat arsalar açısından Mat Kazası Debre Sancağı'nın diğer kazalarından daha az arsaya sahip olmasına rağmen büyükbaş hayvanlar açısından diğerlere göre ezici bir şekilde ön plana çıkmıştır. Mat Kazası dağlık bir yer olduğu için ormanlarında oldukça fazla ağaç türü yetişmektedir. Mat Kazası'nda yetişen ağaçlar şunlar: Ladin, kayın, çam, oaks, çalı, ardıç, kavak, düzlem, çalı vs. türleridir²¹⁴.

²¹⁴ Fiçori, a.g.e, s. 329

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI'NDAN ÇIKMIŞ OLAN ÖNEMLİ DEVLET VE İLİM ADAMLARI

I. DEVLET ADAMLARI

A. İSKENDER BEY

1. KASTRIOTİ AİLESİ

Kastrioti ailesi, Arnavutluk'un en önemli aileleri arasında yer almıştır. Bu ailenin reisi İvan (Yuvan) Kastrioti'dir. İvan Kastrioti'nin bir diğer adı da Gjon Kastrioti'dir. Uzunçarşılı'ya göre Kastrioti ailesinin hüküm sürdüğü arazileri İşkodra ve Leş (Lezha) arasında idi. Akçahisar (Kruja) ise Topialılara aitti. Kastrioti Ailesi, 1389 yılındaki Kosova Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. Gjon (İvan) Kastrioti, Osmanlılara karşı geceleyin ani bir baskında bulunma fikrini veren kişiydi. Gjon Kastrioti hükmü altındaki toprakları Sırp hududuna kadar genişletmişti. Tirana, Matya (Mati), Debre-i Bala, Debre-i zir ve Mirdita Gjon Kastriotinin hâkimiyetinde idi²¹⁵. Kastrioti ailesi Arnavutluk'un eskiden Aemathia (Mati) adı verilen bölgesindendi²¹⁶.

II. Murad Arnavutluk'a geldiğinde Gjon Kastrioti, Osmanlı hâkimiyetini kabul etti ve 1423 yılında çocuklarını Osmanlı Sarayına (Edirne'ye) rehine olarak verdi²¹⁷. Gjon Kastrioti'nin, Osmanlı sarayına gönderdiği çocukları; Raposhi (Rapoşi), Stanisha (Stanişa), Konstantin ve Gjergj (İskender Bey)'dir²¹⁸. Uzunçarşılı'ya göre Gjon Kastrioti'nin en büyük oğlu olan Raposhi bir Türk kadını ile evlenmişti. Bu evlilikten Hamza adı verilen bir oğlu dünyaya gelmişti. Gjon Kastrioti, Osmanlı hâkimiyetini

²¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 208

²¹⁶ Johan Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Nilüfer Epçeli, c. 1, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 569; Joseph Freiherr Von Purgstall Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, çev. Mehmet Ata, c. 1, 2. bs. İstanbul: Üçdal Hikem Neşriyat, tsz. s. 508-509

²¹⁷ Osmanlılar bir Beyi hükmü altında tutabilmek için, yani isyana kalkışmamak için, çocuklarını rehine olarak alırlardı. Fakat rehine almış oldukları çocukları köle olarak değil de en iyi okullarında okutup en yüksek mertebelere yükselme şansları oluyordu.

²¹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1 s. 208

kabul ettikten sonra ölünceye kadar (1443) Osmanlılara karşı ayaklanmayı sadık kalmıştır. Osmanlılar da bu sadakatinden dolayı ona karışmayı dokunmamışlardır²¹⁹.

2. İSKENDER BEY'İN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

İskender Bey 1403'te Gjon Kastrioti'nin en küçük çocuğu olarak dünyaya geldi²²⁰. İskender Bey'in babası Sırbistan Prensesi Voisava ile evlenmişti. Voisava, rüyasında büyük bir ejderha doğurduğunu görmüştü. Bu ejderhanın başı Türk sınırlarına kadar dayanıp onları yerken, kuyruğu denizdeydi ve bütün Arnavutluk'u kuşatmış vaziyetteydi²²¹. İskender Bey'in asıl adı Gjergj Kastrioti'dir. Batılılar onu Scanderbeg olarak tanımaktadırlar²²². Aslında İskender Bey'in Matlı olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Uzunçarşılı, Kastrioti ailesinin kökeninin İşkodra ve Leş (Lezha) arasında bir yerden olduğu savunurken²²³ Ziya Nur Aksun'un görüşüne göre ise İskender Bey aslen Matia'lıdır²²⁴. İskender Bey'in Mat Kazası'ndan olduğunu Zinkeisen ve Hammer gibi batılı tarihçiler de savunmaktadır²²⁵. İskender Bey'in zamanında yaşayan ve onun ölümünden 40 sene sonra İskender Bey'in hayatını ele alarak bir eser yazan Marin Barleti de Kastrioti ailesinin kökeninin Mat olduğunu savunmaktadır²²⁶. Ferit Keputa'nın görüşüne göre ise İskender Bey Mat Kazası'ndandır. Ona göre bu tartışma komünizm zamanında başladı. Zira Arnavutluk'un Kralı Ahmet Zogu Matlı'ydı. Elbette o komünistler için seilmeyen, istenmeyen düşman bir kişiydi. Komünistler de sırf Ahmet Zogu Mat Kazası'ndan olduğu için Arnavutlarca Arnavutluk'un milli kahramanı olarak kabul edilen İskender Bey'in Mat Kazası'ndan olduğu gerçeğini değiştirdiler²²⁷.

Gjon Kastrioti, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikten sonra çocuklarını Osmanlı sarayına rehin olarak verdi. Saraya rehin olarak verilen İskender Bey'in yaşı tam olarak bilinmemektedir. Halil İnalçık'a göre İskender Bey o zamanlarda dokuz yaşlarında idi²²⁸. Uzunçarşılı ise İskender Bey'in 18-19 yaşlarında olduğunu ifade etmektedir²²⁹. Ancak Uzunçarşılı, İskender Bey'in 18-19 yaşlarında saraya rehine olarak alındığını

²¹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1 s. 208

²²⁰ a.e, c. 1, s. 209

²²¹ Marin Barleti, *Historia e Skenderbeut*, çev. Stefan Prifti, 4. bs. Tirane: Infotues Yayınları, 2005, s. 2

²²² Halil İnalçık, "İskender Bey" İslam Ansiklopedisi, T.D.V. c. 22, İstanbul: 2000, s. 561

²²³ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 208

²²⁴ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1994, s. 119

²²⁵ Zinkeisen, a.g.e, c. 1, s. 569; Hammer, a.g.e, c.1, 508-509

²²⁶ Barleti, a.g.e, s. 2

²²⁷ Ferit Keputa, *Mati dhe Skenderbeu*, Tirane: İlar Yayınları, 2010, s. 65

²²⁸ İnalçık, "İskender Bey", a.g.e, s. 561

²²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1 s. 209

söylerken, Hammer, İskender Beyi 18 yaşlarında bir sancak beyi olarak göstermektedir²³⁰.

Hammer'e göre Gjon Kastrioti'nin 4 çocuğundan İskender Bey (Gjergj) dışındaki üçü öldüler. Sultan İskender Bey'i sünnet ettirdi ve Müslüman olarak büyüttü²³¹. Halil İncalcık'a göre: İskender Bey, Padişahın bir iç oğlanı olarak eğitilip Müslüman oldu²³². Hoca Sadeddin Efendi ise İskender Bey'in şahsiyetini şöyle anlatmaktadır: "Arnavutluk hükümdarının fidan gibi bir oğlu vardı. Onu tanıyan kişilerin anlattıklarına göre letafet ve güzellik bakımından eşsiz idi"²³³. Tüm bu anlatımlardaki ortak nokta ise Gjergj Kastrioti'ye kuvvetinden, zekâsından, cesaretinden ve kabiliyetinden dolayı "İskender Bey" lakabının verildiğidir²³⁴.

İskender Bey'in yükselişi hakkında birkaç farklı görüş vardır. Uzunçarşılı, İskender Bey'in sancak beyliğine kadar yükseldiğini söylemektedir²³⁵. Zuhuri Danışman Kıta komutanlığına²³⁶ kadar yükseldiğini ifade ederken, İncalcık da İskender Bey'i tımar sahibi olarak göstermektedir²³⁷. İncalcık, İskender Bey'i bir başka yerde uç beyi olarak zikretmektedir²³⁸. İskender Bey'in babası öldüğünde kendisi babasının yerine tayin olmak istedi. Fakat Padişah, onun yerine başka birini atamıştı. İskender Bey buna çok kızdı ve isyana kalkıştı. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan E 6665 numaralı belgede İskender Bey ve Osmanlı Devleti'nin arasının bozulma sebebi şöyle açıklanmaktadır: İskender Bey, babasının hayattayken görevlendirildiği yer olan Mysja'nın kendisine zeamet olarak verilmesi ricasında bulunmuştur. Fakat ricası sancak beyi tarafından reddedilince Osmanlılara bağlılığı sarsılmıştır. Zaten Osmanlılar o zamanda zor durumdaydılar. Macarlar bir haçlı ordusu hazırlamakta idiler. Bu savaşla Osmanlıları, Rumeli'den tamamen atma planları yapmaktaydılar. Artık herkes kendi

²³⁰ Hammer, a.g.e, c. 1, s. 508-509

²³¹ a.e, c. 1, s. 508-509

²³² İncalcık, "İskender Bey", a.g.e, s. 561

²³³ Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih, çev. İsmet Parmaksızoğlu c. 2, İstanbul: Kültür Yayınları, 1979, s. 235

²³⁴ Hammer, a.g.e, c. 1, s. 508-509; Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 209; İncalcık, "İskender Bey", s. 561

²³⁵ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 209

²³⁶ Zuhuri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. 3, İstanbul: Yeni Matbaa Yayınları, 1964, s. 314

²³⁷ İncalcık, "İskender Bey", s. 561; Aşıkpaşazade (Osmanlı Tarihi 1285-1502), 1.bs. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 163; Mehmet Neşri, "Kitab-ı Cihan-Nüma" Neşri Tarihi, haz. Mehmed Aç Köymen, Faik Reşit Unat, c. 2, 3 bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 625

²³⁸ Halil İncalcık, Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, c. 1, 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 34

topraklarını korumak düşüncesi ile endişeliydi. İşte durum buyken İskender Bey Arnavutluk'a geri döndü²³⁹.

İskender Bey dönmeden önce kaçma fırsatını kolluyordu. Sonunda Osmanlı ve Macarlar arasında 1443 yılında yapılacak olan Morava Savaşı'nda kaçma fırsatını buldu. İskender Bey yeğeni (Hamza) ile birlikte Sultanın nişancısını tehdit ederek sahte bir ferman yazdırdı. Fermanda kendisinin Sultan tarafından Kruja Beyi olarak tayin edildiği ve buranın ona hemen teslim edilmesi gerektiği ifade ediliyordu. İskender Bey yeğeni ve 300 sadık askeri ile birlikte Osmanlı'dan ayrıldı. Akçahisar'a (Kruja) vardığında sahte fermanını gösterdi. Kruja Bey'i şüphe etmeyerek kendi yerini İskender Bey'e bıraktı. İskender Bey de Kruja Beyi ve onun maiyetinde bulunanları öldürdü. Kruja'dan sonra bazı kalelerini de aldı²⁴⁰. Bundan sonra İskender Bey ve ağabeyi Stanisha (Stanişa) Dibra (Debre) ve Emathia (Mat) kalelerinde yaşadılar²⁴¹. İskender Bey ve Osmanlılar arasında 25 yıllık bir mücadele yaşanmıştır. İskender Bey ömrünü 1468 yılına kadar hep mücadelelerle geçirmiştir. Bu yılda Leş (Lezha) kasabasında ölmüş ve Nikola Kilisesi'nde defnedilmiştir²⁴².

B. HAMZA KASTRIOTİ

Hamza Kastrioti, İskender Bey'in yeğenidir. İskender Bey'in Babası Gjon Kastrioti'nin büyük oğlu olan Reposhi'nin bir Türk kadını ile olan evliliğinden dünyaya gelmiştir²⁴³.

İskender Bey 1443 yılında Osmanlı ile Macarlar arasında yapılan Morava Savaşı'nda Osmanlı ordusunda yer almıştır. Bu savaşta yeğeni Hamza Kastrioti'yi de yanına alarak Osmanlı ordusundan ayrılmış ve Arnavutluk'a kaçmıştır²⁴⁴.

İskender Bey Arnavutluk bölgesinde isyan edip ele geçirdiği bölgelerde hakim olurken Hamza Kastrioti de onun yardımcısı olmuştur. Hamza Bey, İskender Bey'in vefatından sonra Arnavutluk'un tek hakimi olma planları içerisindeydi. Ancak İskender Bey'in bir erkek çocuğunun dünyaya gelmesi Hamza Bey'in bütün hesaplarını altüst

²³⁹ İnalçık, "İskender Bey", s. 561

²⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 209

²⁴¹ Nicolae Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: (1300-1451), çev. Nilüfer Epçeli, çev. kontrol Kemal Beydilli c. 1, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005, s. 390

²⁴² Uzunçarşılı, a.g.e, c. 2, s. 69; Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 284

²⁴³ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 208

²⁴⁴ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 1, s. 209; Hammer, a.g.e c. 1, s. 509; Danişman, a.g.e, c. 3, s. 314

etmiştir. Böylece Hamza Bey ancak İskender Bey'i bertaraf ederek Arnavutluk'un yegâne hâkimi olabileceğini düşünmeye başladı. Artık Hamza Bey, İskender Bey'den ayrılmak için müsait zamanı kolluyordu.

1456 yılında Osmanlı Devleti ve İskender Bey arasında şiddetli bir savaş yapılmıştır. İskender Bey savaşta 5000 asker kayıp vererek ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu savaşta İskender Bey'e asıl darbeyi ise yeğeni Hamza Bey vurmuştur. Bu savaş Hamza Bey açısından Osmanlı taraftarı olabilmek için iyi bir fırsattı. Hamza Bey de bu fırsatı kaçırmayarak birkaç Arnavut Beyini de yanına alarak Osmanlı ordusuna katılmış ve kendisine karşı savaşmıştır²⁴⁵. İskender Bey bu savaşta iki ağır yara almıştır. Birincisi savaşı kaybetmesi, ikincisi ise öz yeğeninin karşı saflarda yer almasıydı²⁴⁶. Hamza Bey ailesini de yanına alarak Osmanlı ordusu ile İstanbul'a gitmiştir.

Hamza Bey bütün kabiliyetini kullanarak, Fatih Sultan Mehmet'i bir Arnavutluk seferinin yapılması gerektiğine ikna etmek istiyordu. Hamza Bey, Fatih Sultan'ın huzuruna giderek emrine 50.000 kişilik ordu verildiği takdirde İskender Bey'i ortadan kaldıracığını belirtmiş ve Sultanı savaş konusunda ikna etmiştir. Sultan'ın emri ile 50.000 kişilik bir ordu hazırlanmış ve ordunun başkomutanlığına Evrenesoğlu İsa Bey getirilmiştir. Hamza Bey'e de yardımcı komutanlık vazifesi verilmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet, Hamza Bey'i Arnavutluk valiliğine tayin etmiştir. Hammer'e göre²⁴⁷ Osmanlı Ordusu 40.000 kişidir. Zinkeisen²⁴⁸ ise ordunun 50.000 kişi olduğunu aktarmıştır. İskender Bey'in ordusu ise 11.000 kişiden oluşuyordu. Hamza Bey, Arnavutluk valisi²⁴⁹ olarak İskender Bey'e meydan okumak üzere Evrenesoğlu İsa Bey ile Arnavutluk'a yöneldi.

1457 yılında Osmanlı ordusunun Arnavutluk'a girip yukarı Debre'ye doğru ilerlemesi üzerine İskender Bey bu kadar büyük bir ordu ile başa çıkamayacağını bildiği için Alessio'ya çekildi. Osmanlı Ordusu Alessio (Leş) üzerine ilerlemeye devam etti. Hamza Bey Osmanlı ordusunu Drin ve Mat nehirleri arasında bulunan Albulena ovasında toplamıştı. İskender Bey ise Tomornitsa tepesinde gizlenmiş ve askerleri ile

²⁴⁵ Aşıkpaşazade, Neşri ve Hoca Sadeddin Efendi, Hamza Beyin, İskender Bey ile ayrılışını Sultan II. Murad zamanında gerçekleştiğini anlatmaktadırlar.

²⁴⁶ Danişmend, c. 1, s. 281; Aygün Ülgen, "Edirne Sarayı", Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/ Medeniyet/ Kültür, c. 2, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999, s. 66

²⁴⁷ Hammer, a.g.e, c. 2, s. 48

²⁴⁸ Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 95

²⁴⁹ Namık Kemal, Osmanlı Tarihi, c. 2, 1. bs. Hürriyet Yayınları, 1972, s. 70

birlikte Osmanlı ordusunu gözetlemekteydi. İskender Bey, Osmanlı ordusunu dağınık halde yakalayıp ani bir baskın yaparak bozguna uğratmıştır. Hamza Bey'in orduyu toplama çabaları sonuç vermemiş ve kendisi de İskender Bey'e esir düşmüştür. Evrenesoğlu İsa Bey ise atının çok hızlı olmasından dolayı İskender Bey'in elinden kurtulmayı başarabilmiştir²⁵⁰.

İskender Bey'e esir düşen Hamza Bey'in durumu hakkında muhtelif görüşler vardır. Uzunçarşılı²⁵¹ ve İsmail Hami Danişmend'e²⁵² göre İskender Bey yeğeni Hamza Bey'i Napoli Kralına teslim etmiştir. Hammer²⁵³ göre ise İskender Bey, yeğeni olan Hamza Bey'e kıyamayarak affetmiştir.

C. BALABAN (BADERA) PAŞA

Balaban Badera Mat Kazası'nın Battered köyünün Bukaç mahallesinde doğmuştur²⁵⁴. Diğer devşirmeler gibi Balaban Badera da küçük yaşlarda iken Osmanlı tarafından alınıp Enderun'a gönderildi. O, Enderun'da iyi bir eğitim alarak Yeniçerilik makamına kadar yükseldi. Balaban Paşa kısa boylu, çok zeki, yapısı güçlü ve aslan yürekli biri idi. Balaban Paşa gerek yeteneğinden gerek cesaretinden dolayı büyük bir savaşçı olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, Kostandinopolos'u (İstanbul)1453 yılında fethetmiştir. Balaban Paşa bu savaşta Fatih'in ordusunda yer almıştır. Paşa'nın İstanbul'un fethinden en önemli görevi ise Kostandinopolos'un surlarına çıkıp kaleye giren ilk kişi²⁵⁵ olmasıdır. Paşa'nın fetih esnasında gösterdiği kahramanlık Sultan'ın da dikkatini çekmiş ve kendisine yeniçerilik makamından komutanlık rütbesi vererek ödüllendirmiştir²⁵⁶.

1463 yılında İskender Bey ve Fatih Sultan Mehmet arasında barış anlaşması yapılmıştır. Ancak Papa bu barışa karşı çıkmış ve İskender Bey'i sulhu bozması için

²⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 2, s. 66; Ülgen, a.g.e, c. 2, s. 67; Danişmend, a.g.e, c. 1, s. 281; İnalçık, "İskender Bey" s. 562

²⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e, c. 2, s. 66

²⁵² Danişmend, a.g.e, c. 1, s. 281

²⁵³ Hammer, a.g.e, c. 2, s. 49

²⁵⁴ Fiçori Ramiz, a.g.e, s. 89; Uzunçarşılı, a.g.e, c. 2, s. 67

²⁵⁵ Fiçori, a.g.e, s. 89; Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 280; Hammer, a.g.e, c. 2, s.84

²⁵⁶ Fiçori, a.g.e, s. 89

sıkıştırılmıştır. Fakat İskender Bey Papa'yı dinlemeyip sulhu bozmamıştır. Bundan bir sene sonra Macarlar ve Venedikliler Osmanlılara karşı ittifak kurmuşlardır. Papa ve müttefikleri İskender Bey'e çeşitli vaatler sunarak Osmanlı ile olan sulhu bozmasını sağlamışlardır. Dolayısıyla 11 ay 16 gün süren sulhu İskender Bey bozup 13 Nisan 1464 yılında Cuma günü Osmanlı ordusuna saldırmıştır²⁵⁷.

Fatih Sultan Mehmet Ohri Sancak Beyi²⁵⁸ olan Balaban Badera'yı, İskender Bey ile savaşmak üzere görevlendirdi. Hammer ve Zinkeisen'e göre Balaban Paşa'nın ordusu 15.000 sipahi ve 3000 yayadan oluşuyorken İskender Bey'in kuvvetleri ise 4.000 süvari ve 1500 yayadan oluşmaktaydı. 9 Ağustos 1464 yılında Balaban Paşa ve İskender Bey'in orduları karşılaştı. Çetin geçen bu savaşta İskender Bey'in ordusu mağlup oldu ve İskender Bey de atından düşerek kolundan ağır yaralandı. Balaban Paşa, İskender Bey'in en seçkin sekiz komutanını esir almış ise de İskender Bey esir düşmekten son anda kurtulmuştu. Esirlerin arasında İskender Bey'in yeğeni olan Mozaki ve en iyi komutanı Debreli Mozes de bulunmaktaydı. Bu esirler İstanbul'a gönderildi²⁵⁹. Balaban Paşa ilk savaşında galip gelince ikinci defa İskender Bey'in üzerine gitme kararı aldı. İki ordu Yukarı Debre'de ikinci kez karşı karşıya geldi. Ancak Paşa bu savaşı kaybetti ve geri çekilmek zorunda kaldı. Balaban Paşa 1465 yılında ordusunu üçüncü kez İskender Bey ile savaşmak için hazırladı.

Hammer ve Zinkeisen'e göre Balaban Paşa, harekete geçmek için Yakup Bey'den gelecek olan 16.000 kişilik yardımı bekliyordu. Fakat İskender Bey'in bundan haberi oldu ve Yakup Bey'in yolunu keserek ordusunu mağlup etti. İskender Bey bu galibiyetinin ardından Balaban Paşa'nın üzerine gitti ve ordusunu bozguna uğrattı²⁶⁰. Balaban Paşa ve Yakup Bey'in aldıkları mağlubiyetlerinden sonra Fatih Sultan Mehmet bizzat ordunun başına geçerek sefere çıkmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, Balaban Paşa'yı kesin bir sonuç alamadığı halde gözden çıkarmayarak onun da savaşa katılmasını istedi. Bu büyük orduyla baş edemeyeceğini bilen İskender Bey Roma'ya giderek Papa'dan yardım istedi. Papa hazinenin darlığından dolayı İskender Bey'e 5000 duka verip askeri yardımda bulunamayacağını

²⁵⁷ Danişmend, a.g.e, c. 1, s. 305; Uzunçarşılı, a.g.e, c. 2, s. 69; Danişman, a.g.e, c. 4, s. 183

²⁵⁸ İnalçık, Halil, "İskender Bey", s. 562

²⁵⁹ Danişmend, a.g.e, c. 1, s. 305; Hammer, a.g.e, c. 2 s.84; Danişman, a.g.e, c. 4, s. 183; Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 281

²⁶⁰ Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 281; Hammer, a.g.e, c. 2, s.84;

bildirdi. İskender Bey, Papa'dan beklediği desteği görmeyince, Napoli Kralı'na giderek oradan da yardım talebinde bulundu ve aradığı desteği elde edebildi. Fatih Sultan Mehmet Kruja Kalesi'nin önüne geldiğinde Kale'nin sarp dağlarda olması sebebiyle alınmasının zor olduğunu gören Fatih Mehmet, Balaban Paşa'nın emrinde 80.000 kişilik bir kuvvet bırakarak İstanbul'a döndü²⁶¹.

Balaban Paşa emrindeki kuvvetlerle Kruja'yı abluka altında almıştı. İskender Bey 1467 yılında Arnavutluk'a dönmüştü. Balaban Paşa Kruja'yı hala abluka altında tutuyordu. İskender Bey de Paşa'yı bertaraf etmek için çeşitli planlar yapmaktaydı. Balaban Paşa harekete geçmek için kardeşi Yunus'tan gelecek yardımı bekliyordu. Bu haberi duyan İskender Bey, Milot'ta Yunus Bey'in yolunu keserek onu bertaraf etmiştir. Yunus'u ve Balaban Paşa'nın oğlu Hızır'ı (Hajdar) esir almıştır. İskender Bey, bunları zincirleyerek Balaban Paşa'ya göstermiştir. Bu manzarayı gören Balaban Paşa, Kruja'ya bir hücumda bulunmuştur. Bu hücum Balaban Paşa'nın aynı zamanda hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu esnada Gjergj Aleksi'nin attığı bir mermi ile boğazından ağır yaralanmıştır. Paşa ağır yaralı bir şekilde çadırının önüne kadar geldiği halde orada atından düşerek ölmüştür²⁶².

D. TARHUNCU AHMET PAŞA

Tarhuncu Ahmet Paşa Arnavut bir ailenin çocuğudur. Mat kasabasında H. 1000 (m. 1592'de) dünyaya gelmiştir²⁶³. Küçük yaşlarında iken diğer devşirmeler gibi Mat kasabasından çıkıp Enderun'a gönderilmişti. Paşa Enderun'da iyi bir eğitim almış ve 1633 yılında sipahilik görevine yükselmiştir. Bir süre sonra Ahmet Paşa, Musa Ağa'nın kethüdası vazifeliğine tayin olunmuştur²⁶⁴. Tarhuncu Paşa, Musa Ağa'nın hem Budin hem de İstanbul kethüdalığı görevini yürütmüştür. İstanbul'da Musa Ağa'nın kethüdası iken, Sarı Ahmet Ağa unvanı ile şöhret kazanmıştır. Girit Savaşı'na katılan Musa Ağa

²⁶¹ Danişmend, a.g.e, c. 1, s. 305; Fiçori, a.g.e, s. 90; Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 281; İnalçık, "İskender Bey" s. 561

²⁶² Fiçori, a.g.e, s. 90; Zinkeisen, a.g.e, c. 2, s. 283; Hammer, a.g.e, c. 2, s.85

²⁶³ Mehmet Arslan, Osmanlı Sadrazamları, Hâdikatü'l-Vüzera ve zeylleri, 1. bs. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s. 113; Ayhan Buz, Sokullu'dan Damat Ferit'e Osmanlı Sadrazamları, 2. bs. İstanbul: Neden Kitap Yayınları, 2009, s. 112

²⁶⁴ Arslan, a.g.e. s. 113; Buz, a.g.e. s. 112; Erol Özvar, "Tarhuncu Ahmet Paşa", İslam Ansiklopedisi, T.D.V, c. 40, İstanbul: 2011, s. 20

bu savaşta şehit olmuştur. Musa Ağa'nın ölümünden sonra Tarhuncu Ahmet Paşa, Hezarpare Ahmet Paşa'nın kethüdalığına naklolunmuştur²⁶⁵.

Tarhuncu Paşa çok kabiliyetli bir kimse olması hasebiyle her geçen gün daha da yüksek makamlara gelmiştir. Paşa adaletten, doğruluktan ve haktan asla ayrılmamıştır. Paşa'nın bu kadar sadık ve haktan ayrılmamasının en önemli sebebi ise dinine aşırı bağlı olmasıdır. Hem dinine bağlı hem de çok dürüst ve güvenilir bir kişi olması, birçok kişinin güven ve sevgisini kazanmasında önemli bir etken olmuştur²⁶⁶. Fakat Alphonse de Lamartine, Tarhuncu Paşa'yı çok sert, merhametsiz ve bir cellat gibi göstermektedir²⁶⁷. Halbuki Paşa hiç de öyle bir kimse değildir. Devletine sadık ve verilen vazifeleri eksiksiz yerine getiren bir devlet adamıdır. Adaletten, haktan ve doğruluktan ayrılmaması için bu şekilde davranması icab etmiştir. O, rüşvet ve sair yolsuzluklara hiçbir zaman tenezzül etmemiştir.

Tarhuncu Ahmet Paşa 6 Aralık 1648 yılında Diyarbekir Beylerbeyliği görevine tayin olmuştur. Ancak Paşa yeni görevine daha gitme yolundayken İzmit'te yeni bir fermanla kendisinin 1649 yılında Mısır Valisi olarak atandığı haberi ulaşmıştır. Bu arada Paşa, İslam'ın beş şartlarından biri olan hac farzını eda etmek üzere Mekke'ye gitti. Hac vazifesini eda ettikten sonra Mısır'daki valilik görevini Mart 1649 ve Aralık 1650 yılları arasında sürdürmüştür.

Paşa, Mısır valisi olduğu dönemde Girit muhasarası için gerekli olan barutu zamanında Mısır'dan-İstanbul'a ulaştırmış ve devlet erkânının takdirini kazanmıştır²⁶⁸. Mısır valiliği görevi 2 yıl sürmüştür ve 1650 yılında azledilmiştir. Yerine Hadım Abdurrahman Paşa atanmıştır²⁶⁹.

1. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN SADRAZAMLığA GETİRİLMESİ

Hocazade Mes'ud Efendi, Gürcü Mehmed Paşayı sadrazamlıktan azlettirip yerine Tarhuncu Ahmet Paşa'yı getirtmek istiyordu. Fakat bundan şüphelenen Gürcü Paşa, Tarhuncu Paşayı 19 Haziran 1652 yılında Selanik (Yanya) Valiliğine tayin

²⁶⁵ Özvar, "Tarhuncu Ahmet Paşa" s. 20; Arslan, a.g.e, s. 113

²⁶⁶ Ahmet Refik Altınay, Tarihi Simalar Tesvir-i Rical, 1. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 100

²⁶⁷ Alphonse De Lamartine, Osmanlı Tarihi, İstanbul: Toker Yayınları, 1991, s. 701

²⁶⁸ Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21

²⁶⁹ Mustafa Naima, Târih-i Naîma, haz. Mehmet İşşirli, c. 3, Ankara: 2007, s. 1398; Özvar, Tarhuncu, a.g.e. c. 40, s. 21

ettirmiştir²⁷⁰. Fakat Mes'ud Efendi ve diğer Paşaların sayesinde Gürcü Paşa'nın azli için gerekli faaliyetlere başlandı.

Mes'ud Efendi, Valide Sultanı bu işin ehemmiyeti için en uygun adayın Tarhuncu Ahmet Paşa olduğuna ikna etti. Bundan sonra Tarhuncu Paşa'ya bir hatt-ı hümayun gönderip hemen İstanbul'a gelmesi gerektiğini bildirdiler. Tarhuncu Paşa hemen Selanik'ten dönüp İstanbul'a gelmiştir²⁷¹.

Mes'ud Efendi'nin ısrarından Yalı Köşkü'nde bir toplantı yapıldı. Toplantıya: Padişah, valide sultan, sadrazam, müftü, sadreyn (Rumeli ve Anadolu kazaskeri), yeniçeri ağası ve diğer ileri gelenler de katılmışlardı.

Toplantı başladığında has-odabaşı içeri girdi ve sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'nın yanına gidip hatt-ı hümayunu verdi. Padişah'ın emri şöyle idi: "Sen ki vezirimsin, mührümü veresin". Bunu duyan Gürcü Paşa terler içinde kaldı. Elleri titremeye başladı. Bir anda neye uğradığını şaşırды. Paşa mührü usulen has-odabaşı'ya teslim etti. Has-odabaşı mührü aldıktan sonra Padişah'a iade etti²⁷².

İleri gelenler herkes içeri girdi. 12 yaşlarında olan Padişah IV. Mehmed taht üzerinde oturdu. Perde arkasında ise Valide Sultan olup diğerler ayakta kaldılar. Padişah "kimi vezir edelim ne dersiniz" diye sordu. Mes'ud Efendi sözünü aldı. Her kim sadrazam olacaksa bu üç hususu göz önünde bulundurulması gerekir:

- 1) Donanmayı iyileştirip tamamlayacak
- 2) Girit'in durumunu düzenleyecek
- 3) Masrafları engelleyecek

Bu üç husus kimde bulunursa vezir o olsun dedi. Eğer Kaymakam bu üç şartı kabul ederse onu sadrazam yapalım dedi²⁷³. Bundan herkes hemfikir olunca, Padişah da Tarhuncu Paşa'yı sadrazamlık makamına uygun olarak gördüğünü söyledi. Tarhuncu Paşa, Padişah'ın huzuruna çıktı ve Padişah ona: "*Paşa ne dersin bu üç konuyu yetiştireceğini taahhüd eder misin?*" diye sordu. Tarhuncu Paşa "*taahhüd ederim*", dedi. Bundan sonra Padişah: "*Şimdi seni vezir eyledim mübarek ola*" dedi ve mührü

²⁷⁰ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1398; Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 261; Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21; Mufassal Osmanlı Tarihi, haz. Komisyon, c. 4, İstanbul: Güven Matbaası, 1960, s. 2021; Jorga, a.g.e. c. 4, s. 71

²⁷¹ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1399

²⁷² Naima, a.g.e. c. 3, s. 1401; Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 261-262; Hammer, a.g.e. c. 5, s. 520; Altınay, a.g.e. s. 101

²⁷³ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1403; Hammer, a.g.e. c. 5, s. 521

Tarhuncu Ahmet Paşa'ya teslim etti. Padişah mührü teslim ettikten sonra Paşa'ya: *“Bak a her vezir ma'zul olmaz sakın eğer taksirin zuhur ederse başın keserim”* dedi. Bu bir tehdit olarak görünürse de aslına bir nasihat olarak ta algılanabilir. Paşa yer öpüp iki ricam var dedi:

1) Devlet hazinesine ait parayı her kimde bulursam toplamak isterim ve kimse görüşüme karşı çıkıp mani olmasın.

2) Gürcü Paşa'nın ifrat ve gelişigüzel üzerine verdiği maaşları toplamak isterim.

Padişah, Tarhuncu Paşa'nın bu iki ricasını kabul edip her ikisi için ayrı ayrı hattı hümayun verdi. Böylece H. 1062 recebinde (20 Haziran 1652 yılında) Tarhuncu Ahmet Paşa sadrazam oldu²⁷⁴.

2. SADARET MAKAMINDA TARHUNCU AHMET PAŞA

Tarhuncu Ahmet Paşa sadrazamlık mührünü aldı. Paşa samimi bir şekilde çalışacağını duyurmak üzere ileri gelenlere döndü ve şöyle hitab etti: *“Ben bu makama layık değil iken Allahu Teâla layık görüp ihsan eyledi. İmdi ya budur ki her ne dilersem ederim. Ta ki Devlet-i Aliyye'ye bir nizam vereyim ya budur ki kelleyi veririm. Sa'irler gibi ölüm havfi ve il hatırı gözlemezim. Rüşvet ve şefaata ile mansıb vermem”* dedi²⁷⁵.

Tarhuncu Ahmet Paşa bu hitabet ile devletin ileri gelenlerini uyarmak istedi. Artık o, bu makamda olduğu sürece daha önce davrandıkları gibi davranamayacaklarını ifade etti. Bu şekilde diğer sadrazamlara benzemediğini ve hak yolundan ayrılmayarak ancak şer' ile hükümedeceğini ve haksızlığı önlemek için her ne icab ederse yapacağı bildirmek istemiştir. Paşa, rüşvet ve rıza yüzünden devletin ne hale düştüğünü çok iyi bildiği için böyle tehditlerde bulunmuştu. Tarhuncu Ahmet Paşa, Padişah'tan her iki ricası için birer hatt-ı hümayun almıştır. Elindeki hattı hümayunlara güvenerek devlet işlerini düzene sokabilmek için sıkı bir şekilde çalışmaya başladı. Paşa, devleti yeniden güçlü hale getirtebilmek için gereken her önlemi alacaktı. Hitabeti esnasında söylediği gibi kellesi gidecekse dahi bu yoldan dönmeyecekti. Ahmet Paşa'nın derdi devleti

²⁷⁴ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1404; Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 262; Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21; Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân, çev. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 191; Halife Mehmet, Târih-i Gilmâni, haz. Kamil Su, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 40

²⁷⁵ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1404; Hammer, a.g.e. c. 5, s. 523; Mufassal Osmanlı Tarihi, c. 4, s. 2022; Aksun, a.g.e. c. 2, s. 204; Danışman, a.g.e. c. 9, s. 288

ikiyüzlülerden, rüşvetçilerden, görevi kötüye kullananlardan ve bütün pisliklerden kurtarmak idi.

3. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN DEVLET BEKASI İÇİN ALDIĞI KARARLARI

Tarhuncu göreve geldiği zaman boş bir devlet hazinesi buldu. O bu açıklığı giderebilmek için masraflarını en az mertebeye indirebilmek için tophane, askeri defterleri, matbah, tersane hesaplarını teftiş ettirdi. Mevacib defterlerini ve eminlerin muhasebelerini de kontrol etti. Paşa bunu “imdad-ı hazine” adı altında vergi alıyordu. Fakat bu sıkı politikası birçok kişinin düşmanlığını kazanmasına sebep oldu²⁷⁶.

Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa para sıkıntısından şikayetçi olduğunda Padişah'ın huzurunda bir toplantı yapıldı. Toplantıya: Padişah, sadrazam, defterdarlar, kazaskerler ve şeyhülislam katıldılar. Toplantının sebebi mali sıkıntılardı. Mali sıkıntılarını gidermek için Erzurum, Çankırı, Kastamonu, Manisa vs. vergiye bağlandı. Bu kadarla yetinmeyip, has, zeamet, tımar ve paşmaklıklar da (kadın efendilerle sultanlara verilen haslar) vergiye bağlandı. Bunu örnek olsun diye Tarhuncu Ahmet Paşa ilk olarak kendisi hazineye kendi haslarından 20.000 kuruş verdi. Bunlardan senelik 700.000 kuruş varidat gelecekti. Değirmenleri de vergiye bağlamak için karar alındı ve senelik 1 riyal (80 akçe) vergi alınacaktı. Senelik vergi 600.000 kuruş varidat olacaktı. Fakat uygulama daha Üsküdar'dan başlarken Sipahiler buna karşı çıkıp itirazda bulununca iptal edildi²⁷⁷.

4. KIZLAR AĞASI, MES'UD EFENDİ VE ŞEYHÜLİSLAMIN AZLI

Kızlar Ağası Süleyman Ağa çok nüfuzlu biri idi. O, Tarhuncu Paşa'nın sadrazamlık işlerine karışmaya başlayınca, Paşa bundan rahatsız olmuştur. Ondan kurtulmak için Padişah'a gidip azlini sağlayabilmişti. Paşa bu davranışıyla sadrazamın gücünü ve kuvvetini etrafındakilere göstermiş oldu. Ancak paşa, bu davranışıyla pek çok düşman kazanmıştır. Bazı devlet bürokratları Paşa'yı azletmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir.

²⁷⁶ Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21; Aksun, a.g.e. c. 2, s. 204; Naima, a.g.e. c. 3, s. 1406

²⁷⁷ Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, 6. s. 264; Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21; Mufassal Osmanlı Tarihi, c. 4, s. 2024

Mes'ud Efendi özü sözü bir olan bir kimse idi ve söylenecek sözleri karşısındaki insanın konumuna bakmaksızın bizzat yüzüne söylemekten çekinmezdi. Mes'ud Efendi, Tarhuncu'nun sadrazam olmasında önemli rol oynamıştı. Ancak Paşa ve Şeyhulislam, Mes'ud Efendi'nin işlerine karışmasından rahatsız olmuşlar ve 12.08.1652 tarihinde Anadolu kazaskeri Mes'ud Efendi'yi azletmişlerdir. Onun yerine Bali-zade tayin olunmuştur. Paşa bir süre sonra birlikte hareket ettiği Şeyhülislamı da görevinden almıştır²⁷⁸.

5. TARHUNCU'NUN MEŞHUR LAYİHALARI

17.02.1653 yılında Tersane bahçesinde Padişah'ın huzurunda sadrazam, Şeyhulislam, sadreyn, defterdar ve kapudan paşa katılmışlardır. Padişah, sadrazama dönerek: *“Babam merhum zamanı ve dahi evvelerde devletin îrâdı masrafına kifâyet ve belki daha ziyâdesi artardı. Benim ise masrafım babam kadar yok, îrâd yine evvelkidir. Şimdi îrâd yetişmeyip Tersane ve sâ'ir mühimmâta akçe tedârükünde izhâr-ı acz etmeniz sebebi nedir”* diye sordu. Paşanın cevabı ise: *“Padişahım! Devlet-i Aliyye'nin ihrâcât ve masârifi şimdi evvelkinden ziyâdedir, anın için kifâyet eylemez”* dedi. Padişah, Paşa'dan bu masrafların nereden kaynaklandığını öğrenmek için birkaç yıllık gelir-gider için araştırma yapmasını istedi²⁷⁹. Paşa bu araştırmayı titizlikle yaptı. Padişah araştırmanın sonucunu görünce belki etkilenir de Paşa'ya masraflar konusunda yardımcı olur diye düşünüyordu²⁸⁰. Araştırmanın sonucu devletin geliri 24.000 yük akçe iken gideri ise 25.200 yük akçe idi. 1200 yük akçe fazla masrafları vardı²⁸¹. Paşa, Padişah'a sonuçlarını sundu ama bir değişiklik yaşanmadı. Bu araştırma “Tarhuncu Layihaları” olarak bilinmektedir²⁸². “Tarhuncu Layihaları” ilk olarak biliniyorsa da aslında öyle değildir. Çünkü layihaların şekline bakılırsa Kanuni Sultan Süleyman döneminden hiçbir fark bulunmamaktadır. Tarhuncu Layihalarının önemi ilk ya da modern olmalarından değil, uzun bir zaman sonra devletin gelir ve giderlerine dair araştırma yapılmasındandır²⁸³.

²⁷⁸ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1414

²⁷⁹ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1444; Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 264-65; Altınay, a.g.e. s. 113

²⁸⁰ Halife, a.g.e. s. 40

²⁸¹ Nazım Tektaş, Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar, İstanbul: Çatı kitapları Yayınevi, 2002, s. 264; Danişmend, a.g.e, c. 3, 418

²⁸² Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 265; Aksun, a.g.e. c. 2, s. 204

²⁸³ Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 21

6. TARHUNCU'NUN, DERViŞ PAŞA İLE BOZULUŞU VE HAKKINDAKİ İFTİRALAR

Paşa her yönden masrafları kısımaya çalışırken Kapudan-ı Derya Derviş Paşa ile de araları bozuldu. Derviş Paşa, Tarhuncu Paşa'dan 300 kese nakit istemişti. Paşa ancak 20 kese nakit gönderip geri kalanı ise havalat verdi. Padişah bu durumdan çok rahatsız oldu. Donanma konusu Paşa'nın sonunu hazırlamıştır. Zira bu kargaşadan Paşanın tüm düşmanları istifade etmek istedikleri için onun hakkında çeşitli iftiralar yaymaya başlamışlardır. Amaçları Paşanın azli ile yetinmeyip onu tamamen ortadan kaldırmaktır.

Paşa hakkında çeşitli iftiralar atmışlardır. Ancak bunların en tehlikesi Paşanın, Padişahı tahtan indireceğine dair iftiradır. Küçük yaştaki Padişah, sarayda dönen entrikaları anlayamamış ve duyduklarından korkmuştur. Padişahın bu endişesi paşa hakkında ölüm fermanını vermesine sebep olmuştur²⁸⁴.

7. TARHUNCU AHMET PAŞA'NIN AZLİ VE İDAMI

Padişah nevruzdan beş gün önce Tarhuncu Paşa'ya övgü dolu bir hat ile bir samur kürk ve murassa bir hançer gönderdi. Paşa'nın yanında bulunanlar bu övgülerden dolayı Paşa'yı tebrik ettiler. Ama Ahmet Paşa artık bunun ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu ve onlara dönerek: *"Siz bilmezsiniz bunlar benim ölüm fermanımdır"*, dedi²⁸⁵.

Bir gün Paşa tersaneye giderek donanma işlerini görmek için kapudan paşa ile görüştüğü esnada kendisine bir ferman geldi. Padişah, Paşa'yı hemen saraya gitmesini emrediyordu. Paşa artık bu fermanın niyetini çok iyi anlıyordu. Uzun zamandır beklediği haber gelmişti. Bu gün, Tarhuncu Paşa'nın son günü olacaktı. Paşa abdest alıp namazını kıldı ve oradaki herkesle helalleşerek vedalaştı. Saray'a vardığında Padişah'ın huzuruna çıktı. Kandırılmış olan Padişah, Paşa'yı ağır bir şekilde azarladı ve ondan mührü alarak kaldırmaları emrini verdi. Bu işaret, ölüm alameti idi. Paşa ölüm emrinin kesinleştiğini anlayınca Padişah'a dönüp: *"Padişahım, sen beni şer' ile öldürmüyorsun. Benim mücib-i katl suçum yoktur; zulm ile öldürüyorsun. Ruz-ı mahşerde iki elim yakandadır"* dedi. Bu sözler Paşa'nın son sözleri olup bostancılar odasına götürüldü. Bostancılar ferman emriyle Tarhuncu Ahmet Paşa'yı Cuma günü 20.03.1653 tarihinde

²⁸⁴ Uzunçarşılı, a.g.e. c. 3, s. 266; Altınay, a.g.e. s. 123; Hammer, a.g.e. c. 5, s. 531; Danişman, a.g.e. c. 9, s. 290; Aksun, a.g.e. c. 2, s. 205; Danişmend, a.g.e. c. 3, s. 418

²⁸⁵ Hammer, a.g.e. c. 5, s. 532; Arslan, Osmanlı Sadrazamları, s. 114

boğdurup öldürdüler²⁸⁶. Tarhuncu Ahmet Paşa'nın yerine Derviş Mehmet Paşa tayin olundu.

Paşa'nın saraydan cesedinin kimler tarafından alındığı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Alphonse De Lemartine²⁸⁷ ve Hammer'e²⁸⁸ göre Paşa'nın cansız cesedi kızı tarafından alınmıştır. Erol Özvar'a göre Paşa'nın cesedini adamları²⁸⁹ ve Ahmet Refik Altınay'a²⁹⁰ göre ise akrabaları tarafından alınıp defnedilmiştir. Tarhuncu Ahmet Paşa Üsküdar'da Miskinler mevkiine defnedildi²⁹¹.

Aslında Tarhuncu Ahmet Paşa'nın ölüm tarihi hakkında ihtilaflar olmakla birlikte ölüm yılı konusunda bütün düşünürler hemfikirdir. Mehmet İpşirli²⁹², Hammer²⁹³, Mehmet Halife²⁹⁴, Hazerfen Hüseyin Efendi²⁹⁵ ve Mülayim Selçuk²⁹⁶ ölüm tarihini 20 Mart olarak gösterirken Erol Özvar²⁹⁷, Zuhuri Danışman²⁹⁸, Ziya Nur Aksun²⁹⁹ ve Nazım Tektaş³⁰⁰ 21 Mart olarak göstermektedirler. Uzunçarşılı ise paşanın ölüm tarihini diğerlerinden farklı 30 Mart olarak bildirmiştir.

E. RECEP PAŞA MATİ

Hasan Ruçi'nin küçük oğlu olan Recep Paşa Mat Kazası'nın Bateria e Madhe (Büyük Bateria) köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarında iken hastalanan Paşa, Mat Kazası'nda derman bulunamadığı için İstanbul'da fırıncı olarak çalışan abisinin yanına gönderilmiş ve buradan tedavi edilmiştir. Sağlığına kavuştuktan sonra abisi onu İstanbul'da okuttu. Recep Paşa 23 yaşlarındayken 1864 yılında kaptan olarak görevlendirildi.

²⁸⁶ Naima, a.g.e. c. 3, s. 1445;

²⁸⁷ Lamartine, a.g.e. s. 701

²⁸⁸ Hammer, a.g.e. c. 5, s. 532

²⁸⁹ Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 22

²⁹⁰ Altınay, a.g.e. s. 124

²⁹¹ Buz, a.g.e. s. 113; Arslan, Osmanlı Sadrazamları, s. 114; Lamartine, a.g.e. s. 701; Hammer, a.g.e. c. 5, s. 532; Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 22

²⁹² Naima, a.g.e. c. 3, s. 1445

²⁹³ Hammer, a.g.e. c. 5, s. 532

²⁹⁴ Halife, a.g.e. s. 47

²⁹⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e. s. 191

²⁹⁶ Mülayim, a.g.e. c. 4, s. 114

²⁹⁷ Özvar, Tarhuncu Ahmet Paşa, s. 22

²⁹⁸ Danışman, a.g.e. c. 9, s. 291

²⁹⁹ Aksun, a.g.e. c. 2, s. 205

³⁰⁰ Tektaş, a.g.e. s. 264

1871 yılında Selanik'te Vali yardımcısı olarak görevlendirilen Recep Paşa Mati görev süresince orada evlendi. Dört sene sonra 1875 yılında Yanya'da ve ardından 1877 yılında Bosna'da yarbay derecesinde görevlendirilmiştir. 1883 yılında ise Selanik-Kosova ordusunun komutanı olarak vazifelenmiştir.

Recep Paşa 1895 yılında Trablus'ta Vali olarak atandı. 13 sene sonra 1908 yılında II. Abdülhamid döneminde, Recep Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Savunma Bakanı görevine getirilmiştir. Paşa, görevini yerine getirmek üzere 2 Ağustos 1908 yılında İstanbul'a vardı. Fakat ertesi günü 3 Ağustos 1908 yılında Recep Paşa Mati 67 yaşlarında odasında ölü olarak bulundu³⁰¹.

II. İLİM ADAMLARI

A. RECEP FERDİ EFENDİ

Recep Ferdi Efendi, Mustafa Efendi'nin oğludur. H. 1240/ M. 1824 yılında Mat Kazası'nın Akkaya (Guri i bardhe) köyünde doğmuştur. İlk tahsilini bulunduğu bölgenin âlimlerinden almıştır. Recep Efendi 24 yaşında medrese eğitimi için Selanik'e gitmiştir. Selanik Medresesi'nde ikamet ederek eski Selanik müftüsü el-Hac Halil Efendiden 7 yıl ders almış ve H. 1271/ M. 1854 yılında mezun olmuştur.

Recep Ferdi Efendi icazetini aldıktan sonra memleketine dönme yerine Selanik'te kalmayı tercih etmiştir. Recep Efendi mezun olduğu medreseye müderris olarak atanmıştır. Selanik Medresesi'nde müderrislik yaptığı süre içerisinde 180 kadar öğrenciye icazet vermiştir. H. 1287/ M. 1870 yılında ruhsat-ı resmiye ile İlm-i Vaz'a ait 7 sayfalık bir risale bastırmıştır. Recep Ferdi Efendi 67 yaşında iken Temmuz H. 1306/ M. 1888 yılında Selanik'te merkez müftülüğüne tayin olundu. O, Selanik müftülüğü vazifesini 3 yıl ifa etmiştir. H. 1309/ M. 1891 yılında İbtidai Altmışlı Edirne Müderrisliğine tayin edilmiştir. Recep Ferdi Efendi bir yıl sonra Şaban H. 1310/ M. 1892 yılında İzmir pâyesinde nail olmuştur³⁰². Recep Ferdi Efendi'nin ölüm tarihi bilinmemektedir.

³⁰¹ Fiçori, a.g.e, s. 149-153

³⁰² Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli), c. 4, b. 1996, s. 252

B. İSMAİL EFENDİ

İsmail Efendi, Hasan Ağa'nın oğludur. H. 1296 / M. 1878 yılında Mat Kazası'nın Gurra-i Kebir mahallesinin Bala köyünde doğmuştur. İsmail Efendi'nin köyünde okul olmaması nedeniyle mahalle imamlarından aldığı eğitimle yetinmiştir. O, 18 yaşlarındayken daha iyi bir eğitim almak için memleketinden ayrılarak Edirne'ye gitmiştir. Edirne'de eski Cami Medresesi müderrisi Hacı İsmail Fevzi Efendi'den 13 sene aralıksız eğitim görmüş ve H. 1326/ M. 1908 yılında icazet ile şereflendirilmiştir.

İcazeti aldıktan sonra kendi memleketi olan Mat'a dönmüştür. İlk görevi Mirî arazinin emlâk tahririnin sekizinci fırka naipliği olmuştur. Fakat o, emlak tahriri görevinde bir yıl gibi kısa bir süre kalmıştır. İsmail Efendi H. 1327/ M. 1909 yılında Mat Kazası müftülüğüne tayin olmuştur³⁰³. İsmail Efendi'nin ölüm tarihi bilinmemektedir.

³⁰³ Albayrak, a.g.e, c. 2, s. 241

SONUÇ

Arnavutluk, Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar hep büyük güçlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Arnavutluk, Osmanlı döneminde Balkan Yarımadasının merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti, Arnavutluk'ta olduğu gibi Mat Kazası'nda da dini özgürlüğü uygulamıştır. Onlar, din ayrımı yapmadan insanı, insan olduğu için saygıyla karşılamışlardır.

Bu çalışmada görüldüğü gibi, Osmanlıların ilk maliye defteri kayıtlarına göre Mat Kazası tamamen gayrimüslimlerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti bir yeri fethettiğinde gayrimüslimlerden toprak vergisi alırdı. Bu vergiyle gayrimüslimlerin can güvenliğini koruma altına alırdı.

Ekonomik sıkıntısından dolayı vergiyi tek seferde veremeyen kişilere zulüm yapılmayarak taksitle kabul edilip kolaylık tanınmıştır. Vergi, herkesten aynı miktarda alınmamıştır. Kişinin ekonomik gücüne göre farklı sınıflara ayrılmıştır. Âlâ'dan 48, Evsat'tan 24 ve Edna'dan 12 akçe olarak alınmıştır.

Fatih döneminden 63 sene sonra kayıt altına alınan, Kanuni dönemine ait tahrir defteri kayıtlarında Mat Kazası toplam 17.919 kişidir. Bunlardan 17.558'i gebran ve 361'i ise Müslümanlardan oluşmuştur. Yani kaza'nın %97.98'i gayrimüslim ve %2.01'i Müslümanlardan meydana gelmektedir. Ayrıca Fatih döneminden 380 sene sonra Abdülmecit dönemine ait Nüfus defteri kayıtlarından Mat Kazası'nda toplam 12.514 kişi olduğu ve bunlardan 11.320'sinin Müslüman, 1.125'i gebran ve 69'unun Kıbtî olduğu tespit edilmiştir. Kaza'nın % 90.45'i müslim, %8.98'i gayrimüslim ve % 0.55'i Kıbtîlerden oluşmuştur.

Bir sene sonra bir başka karışık Nüfus defterinden ise kaza'da toplam 12.780 kişinin bulunduğu ve onlardan 11.510'unun müslim, 1.125'inin gayrimüslim ve 145'inin ise Kıbtî olduğu tespit edilmiştir. Yani % 90'ı Müslüman, % 8.80'i gayrimüslim ve % 1.13'ü ise Kıbtîler'den meydana gelmekteydi.

Ayrıca Mat Kazası, Fatih döneminde 61 köy, Kanuni döneminde 83 köy ve Abdülmecit döneminde ise 41 köyden oluşmuştur. Ama H. 1310/ M. 1892 yılının

Manastır Vilayeti Salnamesi esas alındığında Mat Kazası'nın sadece 28 köyden oluştuğu görülmektedir.

Mat Kazası idari açıdan bakıldığında ise 4 kaymakam, 11 kaza müdürü, 6 mal müdürü, 6 tahrirat katibi, 2 nüfus mukayyidi, 1 müftü, 4 kadı, 5 naib ve 5 sandık emininin görevlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kaza'da basit ve kule olarak iki farklı ev tipi yapılmıştır. Mat Kazası'nda Osmanlı dönemine ait 15 köprü olduğu ve bunlardan 9'unun hala mevcudiyetini korurken 6'sı ise yıkıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Mat Kazası'nda 5 cami, 1 bab-ı hükümet, 8 İslam mektebi, 4 pazar, 10 dükkan, 16 değirmen bulunurken, 4 orman ve 30 arsayı da bünyesinde barındırmaktadır. Yine ekonomik bir değer olarak 600 büyükbaş ve 10.000 de küçükbaş hayvana sahip olduğu görülmektedir

Osmanlı döneminde Mat Kazası'ndan birçok önemli önemli kişiler de çıkmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- 1) İskender Bey. (Arnavutlar'ın millî kahramanı)
- 2) Hamza Kastrioti.
- 3) Balaban Paşa.
- 4) Sadrazam Tarhuncu Ahmet Paşa.
- 5) Recep Paşa Mati.
- 6) Recep Ferdi Efendi.
- 7) İsmail Efendi.

Bütün bu verilerden de anlaşıldığı üzere Mat Kazası Osmanlı döneminde uzun asırlar huzur ve sükun içinde yaşamış ve bu esnada gerek dinî gerek kültürel açıdan herhangi bir zorlama ile karşı karşıya kalmamıştır. İlerleyen süreçte tıpkı Balkanlar'daki diğer yerleşim birimleri Osmanlı'nın tüm rengini kazanmış ve şirin bir belde olarak günümüze dek varlığını sürdürmüştür ve halen de Osmanlı'dan bazı izler taşımaktadır.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dîvân-ı Hümâyûn (A.DVN)

BOA, A.DVN, Dosya no: 131, Gömlek no: 81

Sadâret Mektûbî Meclis-i Vâlâ Kalemî (A.MKT.MVL)

BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 72, Gömlek no: 57

BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 86, Gömlek no: 34

BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 87, Gömlek no: 14

BOA, A.MKT.MVL, Dosya no: 87, Gömlek no: 73

Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Kalemî (A.MKT.NZD)

BOA, A.MKT.NZD, Dosya no: 33, Gömlek no: 12

BOA, AMKT.NZD, Dosya no: 44, Gömlek no: 102

Sadâret Mektûbî Umum Vilâyât (A.MKT.UM)

BOA, A.MKT.UM, Dosya no: 354, Gömlek no: 84

Sadâret Teşrifât Kalemî (A.TŞF)

BOA, A.TŞF, Dosya no: 11, Gömlek no: 51

Ali Emiri Ahmed III (AE.SAMD.III)

BOA, AE.SAMD.III, Dosya no: 16, Gömlek no: 1422

BOA, AE.SAMD.III, Dosya no: 214, G mlek no: 20686

Bab ali Evrak Odası (BEO)

BOA, BEO, Dosya no: 1307, G mlek no: 97958

Cevdet Evkaf (C.EV)

BOA, C_EV, Dosya no: 441, G mlek no: 22345

Dahiliye Nez reti Mekt b  Kalemi (DH.MKT)

BOA, DH.MKT, Dosya no: 1383, G mlek no: 5

BOA, DH.MKT, Dosya no: 1455, G mlek no: 60

BOA, DH.MKT, Dosya no: 1633, G mlek no: 141

BOA, DH.MKT, Dosya no: 205, G mlek no: 2

BOA, DH.MKT, Dosya no: 2129, G mlek no: 20

Haritalar (HRT.h)

BOA, HRT.h, G mlek no: 2134

Hatt-ı H m yun (HAT)

BOA, HAT, Dosya no: 1334, G mlek no: 52057

BOA, HAT, Dosya no: 1616, G mlek no: 32

BOA, HAT, Dosya no: 431, G mlek no: 21918

 radeler D hiliye ( .DH)

BOA,  .DH, Dosya no: 932, G mlek no: 73887

 rade Meclis-i V l  ( .MVL)

BOA,  .MVL, Dosya no: 330, G mlek no: 14142

 bn l Emin D hiliye ( E.DH)

BOA,  E.DH, Dosya no: 30, G mlek no: 2691

BOA, İE.DH,Dosya no: 31, Gmlek no: 2776

Maliye Mdevver Defteri (MAD.d)

BOA, MAD.d, Gmlek no: 508

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT)

BOA, MF.MKT, Dosya no: 240, Gmlek no: 31

BOA, MF_MKT, Dosya no: 157, Gmlek no: 16

BOA, MF_MKT, Dosya no: 16, Gmlek no: 122

BOA, MF_MKT, Dosya no: 174, Gmlek no: 77

BOA, MF_MKT, Dosya no: 210, Gmlek no: 24

BOA, MF_MKT, Dosya no: 237, Gmlek no: 33

BOA, MF_MKT, Dosya no: 24, Gmlek no: 74

BOA, MF_MKT, Dosya no: 240, Gmlek no: 31

BOA, MF_MKT, Dosya no: 25, Gmlek no: 173

BOA, MF_MKT, Dosya no: 265, Gmlek no: 35

BOA, MF_MKT, Dosya no: 32, Gmlek no: 164

BOA, MF_MKT, Dosya no: 335, Gmlek no: 46

BOA, MF_MKT, Dosya no: 38, Gmlek no: 1

Meclis-i Vl (MVL)

BOA, MVL, Dosya no: 1002, Gmlek no: 19

BOA, MVL, Dosya no: 1019, Gmlek no: 78

BOA, MVL, Dosya no: 1021, Gmlek no: 17

BOA, MVL, Dosya no: 192, Gmlek no: 58

BOA, MVL, Dosya no: 419, Gmlek no: 70

BOA, MVL, Dosya no: 976, Gmlek no: 74

Nfus Defterleri (NFS.d)

BOA, NFS.d 5425

BOA, NFS.d, 5426

ura-i Devlet (D)

BOA, D, Dosya no: 1998, Gmlek no: 26

BOA, D, Dosya no: 2012, Gmlek no: 32

BOA, D, Dosya no: 964, Gmlek no: 10

Tahrir Defteri (TD)

BOA, TD, 367

2. Slnmeler

Manstir Vilyeti Slnmesi, 1. Def'a, 1292/ 1875

Manstir Vilyeti Slnmesi, 2. Def'a, 1293/ 1876

Manstir Vilyeti Slnmesi, 1. Def'a, Manstir Vilyet Matbaası, 1305/ 1887

Manstir Vilyeti Slnmesi, 2. Def'a, Manstir Vilyet Matbaası, 1308/ 1890

Manstir Vilyeti Slnmesi, 3. Def'a, Manstir Vilyet Matbaası, 1310/ 1892

Manstir Vilyeti Slnmesi, 4. Def'a, Manstir Vilyet Matbaası, 1311/ 1893

Manstir Vilyeti Slnmesi, 5. Def'a, Manstir Vilyet Matbaası, 1312/ 1894

Manstir Vilâyeti Sâlnâmesi, 6. Def'a, Manâstir Vilâyet Matbaası, 1313/ 1895

Manâstir Vilâyeti Sâlnâmesi, 7. Def'a, Manâstir Vilâyet Matbaası, 1314/ 1896

B. Kitap ve Makaleler

- AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, c. I-VI, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)*, 3. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi yayınları, 1989
- ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvâli)*, c. 2, İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı yayınları, 1996
- ALTINAY, Refik Ahmet, *Tarihi Simalar Tesvir-i Rical*, 1.bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Sadrazamları, Hâdikatü'l-Vüzera ve zeylleri*, 1. bs. İstanbul: Kitabevi yayınları, 2013
- Aşıkpaşazade Tarihi (*Osmanlı Tarihi 1285-1502*),1. bs. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013
- BARLETİ, Marin, *Historia e Skenderbeut*, çev. Stefan İ. Prifti, 4. bs, Tirane: Infobotues Yayınları, 2005
- BOZBORA, Nuray, “Arnavutların Kökeni”, *Balkanlar El kitabı: Tarih*, haz. Osman Karatay – GÖKDAĞ, C. 1, Ankara: Bilgehan, Karam & Vadi yayınları, 2006
- BUZ, Ayhan, *Sokullu'dan Damat Ferit'e Osmanlı Sadrazamları*, 2. bs, İstanbul: Neden Kitap Yayınları, 2009
- DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I-XIV, İstanbul: Yeni Matbaa Yayınları, 1964
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I-VI, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara: Doğu Matbaası, 1970
- EMECEN, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 1. bs, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010
- FİÇORİ, Ramiz, *Mati dhe Matjanet ne rrjedhen e historise*, Tirane: İlar Yayınları, 2010

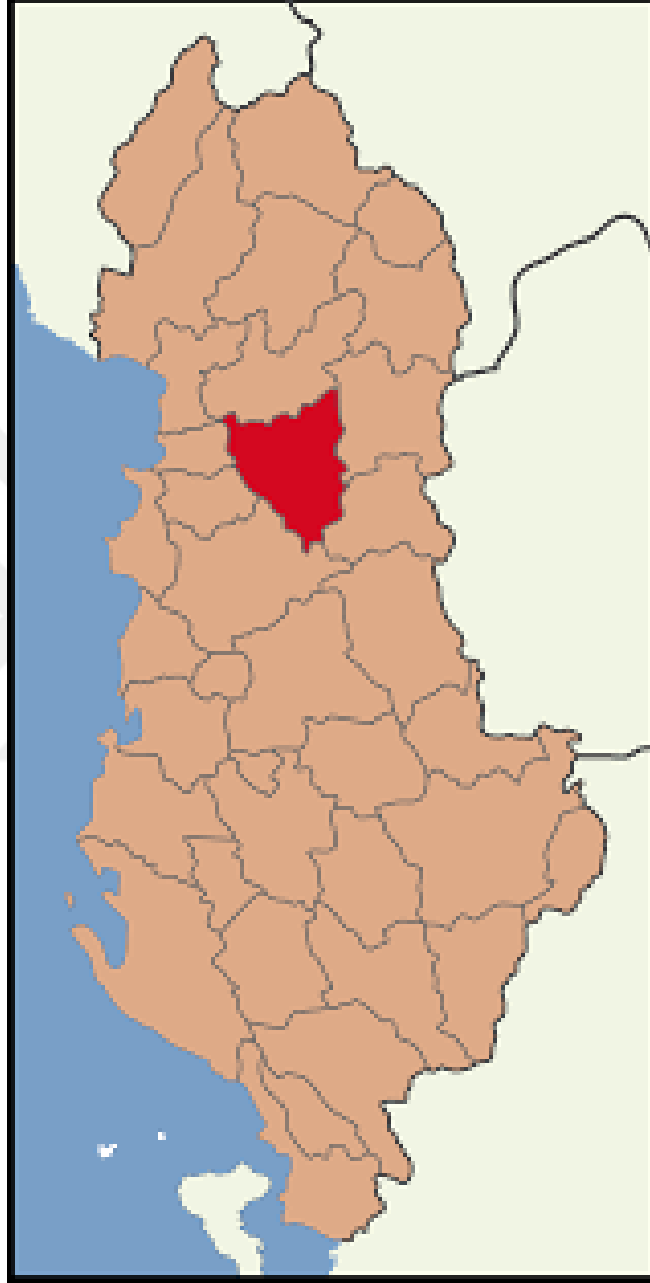
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 4. bs, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1998
- HALİFE, Mehmet, *Târih-i Gilmânî*, haz. Kamil Su, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1976
- HAMMER, Joseph Freiherr Von Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, c. I-X, 2. bs. İstanbul: Üçdal Hikem Neşriyat, tsz.
- HAS-HYSAJ, Merita, *E Folmja dhe Onomastika e Matit dhe Zhvillimet e Tyre Ne Rrjedhen e Kohes*, Tirane: 2015
- HEZARFEN Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, çev. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998
- HIZLI, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999
- HOCA Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, çev. İsmet Parmaksızoğlu c. 2, İstanbul: Kültür Yayınları, 1979
- <http://www.fjalorshqip.com/> (18.07.2018)
- İMBER, Colin, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650:İktidarın Yapısı*, çev. Şiar Yalçın, 1. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006
- İNALCIK, Halil, “İskender Bey” *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. c. 22, İstanbul, 2000, s. 561-563
- İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, c. 1, 3. Bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: (1300-1451)*, çev. Nilüfer Epçeli, çev. kontrol Kemal Beydilli, c. I-V, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005
- KALAYCI, İsa – Oktay Kızılkaya, *Osmanlı Devletinin İskan Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 9, sayı 18, 2012
- KANAR, Mehmet, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005

- KARATAŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı –Bursa Örneği*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2009
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003
- KEMAL, Namık, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleler 1*, haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara, 1. bs. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005
- KEMAL, Namık, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, 1. bs. Hürriyet Yayınları, 1972
- KEPUTA, Ferit, *Mati dhe Skenderbeu*, Tirane: İlar Yayınları, 2010
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980
- KURTI, Dilaver, *Perhapja e Tumave İlire ne Mat*, Revista İliria, Nr. 7-8, Viti 1977-1978
- KURTI, Dilaver, *Trashegime İliro-Arberore*, Tirane: Hylli i Drites Yayınları, 1999
- LAMARTİNE, Alphonse De, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Toker Yayınları, 1991
- MAYDAER, Saadet, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da bir Semt "Hisar"*, 1. bs. Bursa: Emin Yayınları, 2009
- MCCARTHY, Justin, *Vdekje dhe Debim Spastrimi Etnik i Myslimaneve Osman 1821-1922*, çev. Arjol Guni, 1. bs. Tirane: ALSAR Yayınları, 2015
- Mufassal Osmanlı Tarihi, haz. Komisyaon, c. 4, İstanbul: Güven Matbaası, 1960
- MÜLAYİM, Selçuk, *"Arabesk" Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul: İz Yayınları, 1996
- NAİMA, Mustafa Efendi, *Târih-i Naîma*, haz. Mehmet İpşirli, c. 3, Ankara: 2007
- NEŞRİ, Mehmet, *"Kitab-ı Cihan-Nüma" Neşri Tarihi*, haz. Mehmed A. Köymen, Faik Reşit Unat, c. 2, 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995
- ÖCAL, Mustafa, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi: Mukaddime Kitap*, 1. bs. İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2011

- ÖZGİŞİ, Tunca, *Osmanlı Devletinin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü Geliştirmek için Uyguladığı Politikalara Örnekler*, International Journal of Social Science, nr. 26
- ÖZTÜRK, Necdet, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarih 1288-1502)*, İstanbul: Çamlıca yayını, 2007
- ÖZVAR, Erol, *Tarhuncu Ahmet Paşa, İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. c. 40, İstanbul 2011, s. 20-22
- SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, tah. Ahmet Cevdet, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317
- SAMİ, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lam*, c. 6, İstanbul: Mihran Matbaası, 1898
- ŞİMŞEK, Muttalip, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşra Teşkilatında Nahiye Yönetimi: Kireli Örneği*”, Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 2, 2017
- TEKTAŞ, Nazım, *Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, İstanbul: Çatı Kitapları Yayınevi, 2002
- Tursun Bey, *Fatihin Tarihi (Tarih-i Ebul Feth)*, haz. Ahmet Tezbaşar, Tercüman Gazetesi Yayınları, 1975
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 7. bs. c. I-VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990?
- ÜLGEN, Aygün, “*Edirne Sarayı*” *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih/ Medeniyet/ kültür 2*, İz yayıncılık, İstanbul 1999
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, c. I-VII, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011
- https://www.google.com.tr/search?q=HARTA+E+MAT%C4%B0T&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwiQ5_yT5rTcAhWFC5oKHSknCTUQsAQIJg&biw=1366&bih=635 (18. 07. 2018)

EKLER

1. Ek. Arnavutluk haritasında Mat³⁰⁴

304

https://www.google.com.tr/search?q=HARTA+E+MAT%C4%B0T&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwiQ5_yT5rTcAhWFC5oKHSkNCTUQsAQIJg&biw=1366&bih=635 (18. 07. 2018)

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ervis SULAJ
Tez Adı	OSMANLI DÖNEMİNDE MAT KAZASI (XIX. YÜZYIL)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	İslam Tarihi
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Saadet MAYDAER
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☒ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 15/7/2018

İmza:

